

**ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ЛЬВІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІЗНЕСУ ТА ПРАВА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Кулянда Мирослава Іванівна

УДК 343.156

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОСОБЛИВОСТІ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
В ПОРЯДКУ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М. І. Кулянда

Науковий керівник: Костицький Василь Васильович доктор юридичних наук, професор

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

Кулянда М. І. Особливості апеляційного провадження в порядку судового контролю в кримінальному процесі України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Заклад вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права», Національний університет «Львівська Політехніка», Львів, 2021.

У дисертаційній роботі вперше здійснено комплексне теоретико-прикладне дослідження особливостей апеляційного провадження в порядку судового контролю в кримінальному процесі України за правилами радикально оновленого у 2012 році вітчизняного кримінально-процесуального законодавства. Детально проаналізовано специфіку апеляційного перегляду судових рішень у кримінальних справах після здобуття Україною незалежності у 1991 році, на підставі чого підтримано концепцію інституту апеляційного оскарження як елемента забезпечення прав людини і громадян, на доступне судочинство.

У контексті дослідження сучасних тенденцій розвитку апеляційного перегляду судових рішень у кримінальних справах, зосереджено увагу на розширенні об'єктів такого перегляду, зокрема на етапі досудового розслідування кримінальних справ. Такі тенденції узгоджуються як з вимогами вітчизняної кримінально-процесуальної доктрини, орієнтованої на розширення можливостей особи ініціювати перегляд судових рішень, зокрема рішень слідчого судді, так і з нагальними потребами зміцнення засад верховенства права у кримінальному процесі, а саме в частині забезпечення права на справедливий суд та права на перегляд судових рішень у порядку апеляційного провадження.

Проаналізовано правову природу апеляції як загальнопроцесуального

інституту, та виокремлено особливості апеляції у сфері кримінального процесу. Зокрема, розглянуто поняття, сутність та значення апеляційного провадження як особливого за формою і змістом інституту перегляду судових рішень, що не вступили в законну силу, а також досліджено погляди науковців щодо тлумачення поняття апеляційного провадження. З'ясовано сучасний стан наукового вивчення цієї проблеми, проаналізовано кримінальні процесуальні категорії «апеляційне провадження» та «апеляційна перевірка», думки вчених щодо співвідношення зазначених понять і сформульовано власну позицію стосовно цього. Окрім того, визначено завдання апеляційного провадження та його характерні ознаки.

Обґрунтовано, що об'єктивно, апеляційне оскарження – це різновид оскарження судових рішень у кримінальних провадженнях, який визначається особливими умовами, предметом, формами, змістом, строками та порядком провадження. Натомість суб'єктивно, апеляційне оскарження – це звернення до суду апеляційної інстанції сторін обвинувачення й захисту та інших осіб, інтереси яких стосуються рішення суду першої інстанції, з проханням про його перегляд.

З'ясовано, що за своїм змістом апеляційне оскарження є невід'ємною частиною апеляційного провадження поряд з розглядом кримінального провадження за апеляцією. При цьому апеляційне провадження є важливою гарантією досягнення цілей і виконання завдань кримінального судочинства, допомагає попередити набрання законної сили неправосудними рішеннями, оперативно виправити помилки, допущені судом першої інстанції, що у підсумку забезпечить охорону прав, свобод і законних інтересів учасників процесу. Апеляційне провадження створює можливість контролю законності рішень суду першої інстанції, натомість апеляційна перевірка дає змогу здійснити контроль законності проміжних рішень суду першої інстанції.

Доведено, що у контексті філософської категорії опосередкованості, вплив апеляційного провадження та апеляційної перевірки на результат судового розгляду в суді першої інстанції можна охарактеризувати як

безпосередній та опосередкований відповідно. Звертаючись до філософських категорій співвідношення та структури, апеляційне провадження та апеляційну перевірку можна розглядати як два елементи, які доповнюють один одного та разом складають єдину систему судового контролю. У ході апеляційного провадження переглядається результат рішень суду першої інстанції – вирок чи ухвала, тоді як апеляційна перевірка переглядає поточні рішення слідчого судді.

На підставі аналізу проблеми періодизації розвитку інституту апеляційного оскарження у кримінальному провадженні в Україні, виокремлено такі основні періоди: 1) період існування Київської Русі (IX–XIII ст. ст.); 2) період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XIV – середина XVII ст. ст.); 3) судочинство періоду Української козацько-гетьманської держави та перебування України у складі Росії на правах автономії (друга половина XVII – кінець XVIII ст. ст.); 4) кримінальне судочинство періоду перебування українських земель під владою Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій (кінець XVIII – початок XX ст. ст.); 5) кримінальне судочинство періоду Визвольних змагань та відновлення української державності (1917–1921 рр.); 6) період кримінального судочинства УРСР (радянський період, 1922–1991 рр.); 7) кримінальне судочинство незалежної України (з 1991 року і донині). При цьому у межах останнього періоду виокремлено такі етапи: 1) період дії КПК 1960 р. до змін кримінально-процесуального законодавства у ході т. зв. «Малої судової реформи» 2001 р.; 2) від «Малої судової реформи» 2001 р. до прийняття КПК 2012 р.; 3) від прийняття КПК 2012 р. і донині.

Констатовано, що правова природа апеляційного оскарження закріплена в положеннях кримінально-процесуального законодавства, згідно з яким подача апеляції зупиняє набрання судовим рішенням законної сили. Зазначено, що особливістю апеляції є те, що ця скарга розглядається не за письмовими матеріалами кримінального провадження, а на основі нового,

повного або часткового дослідження доказів, що були предметом розгляду суду першої інстанції, а також уперше поданих сторонами або витребуваних судом, тобто на основі проведення судового розгляду. При цьому в апеляції повинні мати місце вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, та їх аргументація із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення. Апелянт повинен указати конкретні порушення закону, що є підставами для скасування або зміни судового рішення, які, на його думку, допущені при ухваленні рішення, що оскаржується, навести конкретні докази й аргументи для обґрунтування кожної позиції.

Установлено, що особливістю апеляційного розгляду є те, що нові докази, зазначені у скарзі, можуть бути розділені на дві групи. До першої з них належать отримані під час досудового розслідування, але з певних причин не досліджені в суді першої інстанції. Це фактичні дані, що набули встановленої законом процесуальної форми. Тому до них можна застосувати термін «доказ», хоча у результаті дослідження в апеляційному суді, вони можуть бути відкинуті як такі, що не стосуються предмета доказування, або є недопустимими чи недостовірними. Другу групу становлять ті відомості, які не були зафіксовані до моменту ухвалення оскаржуваного рішення і тому не досліджувалися під час судового розгляду, а отже, не набули належної процесуальної форми.

Акцентовано, що прийнятою є позиція, згідно з якою судовий контроль за дотриманням прав людини полягає в тому, що такі докази повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, коли вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного суттєвого порушення прав і свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.

У роботі також висвітлено ключові концептуальні юридичні особливості провадження під час апеляційної перевірки судових рішень, теоретичного обґрунтування й визначення стратегічних напрямів

реформування кримінального процесуального законодавства держави, яке стосується апеляційної перевірки судових рішень.

Детально окреслено ключові процесуальні проблеми перевірки апеляційним судом судових рішень, пов'язаних із досудовим розслідуванням кримінального провадження, тобто т. зв. «проміжних» рішень, не пов'язаних із вирішенням кримінальної справи за сутністю. Доктринальною основою цього інституту є визнання за учасниками кримінального провадження під час досудового розслідування окремого процесуального права на звернення до спеціальної форми судового контролю, який охоплюватиме рішення, дії та бездіяльність прокурора і слідчого у відповідному кримінальному провадженні.

Доведено, що в суб'єктивному вимірі таке оскарження являє собою сукупність взаємопов'язаних дій особи, яка звертається зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, та дій уповноважених осіб щодо прийому, розгляду та вирішення скарги за сутністю. Водночас, в об'єктивному вимірі під таким оскарженням тлумачать сукупність правових норм, що регулюють процедуру реалізації особою права на звернення до уповноваженого законом органу зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, слідчого судді, з метою захисту своїх прав, свобод та законних інтересів, які були порушені (або можуть бути порушені) під час досудового розслідування, та отримання законного і обґрунтованого рішення.

Досліджено соціолого-правові та соціально-психологічні особливості апеляційного провадження та особливості змісту діяльності сторін під час перегляду рішення суду першої інстанції в апеляційному порядку, розгляд яких уможливило системну оцінку суб'єктивних та об'єктивних складових апеляційного провадження. Оскільки чинним КПК України передбачено, що в кримінальному провадженні є сторони обвинувачення й захисту, які, відповідно, представляють прокурор і захисник, та обвинувачений, то проаналізовано саме особливості діяльності цих учасників судового розгляду

в апеляційному провадженні. У контексті цього з'ясовано ключові морально-етичні, соціолого-правові особливості судового провадження в суді апеляційної інстанції на всіх етапах апеляційного розгляду кримінального провадження, ознайомлення з матеріалами апеляційної скарги та кримінального провадження, проблеми внутрішнього переконання суддів, особливості наради суддів, прийняття рішення судом апеляційної інстанції.

З метою підвищення рівня ефективності процедури апеляційного перегляду судових рішень у кримінальному провадженні, на підставі аналізу судової практики та чинного законодавства, сформульовано низку конкретних пропозицій щодо вдосконалення кримінально-процесуальних норм, що регламентують порядок здійснення апеляційного оскарження та загалом регулюють процедури апеляційного провадження, права та обов'язки його суб'єктів.

Ключові слова: судочинство, кримінальний процес, апеляційне провадження, завдання апеляційного провадження, апеляційне оскарження, судовий контроль, апеляційна перевірка, апеляційний розгляд, межі апеляційного перегляду.

SUMMARY

Kulyanda M. I. Peculiarities of appellate proceedings in judicial control order in criminal procedure of Ukraine. – *Qualifying scientific work on the manuscript.*

Thesis for the degree of a candidate of legal sciences on the specialty 12.00.09 «Criminal procedure and criminology; forensic examination; operational and investigative activities». – Institution of higher education «Lviv University of Business and Law», Lviv Polytechnic National University, Lviv, 2021.

In her dissertation the author for the first time has made a comprehensive

theoretical and applied study of the peculiarities of appellate proceedings in the judicial control order in the criminal procedure of Ukraine according to the rules of radically updated in 2012 domestic criminal procedural legislation. The paper reveals in detail the specifics of the appellate review of court decisions in criminal cases after Ukraine has gained independence in 1991, in connection with which the dissertation advocates the concept of the institution of appeal as an element of the rights of the man and the citizen to accessible justice.

In the context of the research in the dissertation of current trends in the development of appellate review of court decisions in criminal cases, the author has paid special attention to the expansion of the objects of such review, in particular at the stage of pre-trial investigation of criminal cases. Such tendencies meet the requirements of the domestic criminal procedure doctrine aimed at empowering a person to initiate review of court decisions, including decisions of the investigating judge, and meet the urgent need to strengthen the rule of law in criminal proceedings, in particular to ensure the right to a fair trial, including in terms of ensuring the right to review court decisions in the appellate proceedings.

The author has analyzed in detail the legal nature of the appeal as a general procedural institution and highlighted the features of the appeal in the field of criminal procedure. In particular she has examined concepts, essence and significance of appellate proceedings as a special form and content of the institution of review of court decisions that have not entered into force, the views of various scholars on the understanding of the concept of appellate proceedings, criminal procedural categories «appellate proceedings» and «appellate review», she has researched the scholars' views on the relationship of these concepts and has formulated her own position on this, and has defined tasks of appellate proceedings and its characteristics.

It has been substantiated that, from the objective point of view, an appeal is a type of appeal of court decisions in criminal proceedings, which is determined by special conditions, subject, forms, content, terms and procedure. Instead, on the subjective side, an appeal is an application to the appellate court of the prosecution

and the defense and other persons whose interests are affected by the decision of the court of first instance, with a request for its review.

It has been shown that the content of the appeal is an integral part of the appeal proceedings, along with the consideration of criminal proceedings on appeal. At the same time, appellate proceedings are an important guarantee of achieving the goals and objectives of criminal proceedings, help to prevent the entry into force of unjust decisions, promptly correct errors made by the court of first instance, which will protect the rights, freedoms and legitimate interests of participants. The appellate proceedings control the legality of the outcome of decisions of the court of first instance, while the appellate review controls the legality of intermediate decisions of the court of first instance, i. e., to some extent, the legality of the trial process.

The author has proved that, from the point of view of the philosophical category of mediation, the impact of appellate proceedings and appellate review on the result of the trial in the court of first instance can be described as direct and indirect, respectively. Addressing the philosophical categories of relationship and structure, appellate proceedings and appellate review can be described as two elements that complement each other and together form a single system of judicial control. In the course of the appellate proceedings, the result of the decisions of the court of first instance is reviewed – the verdict or the decision, while the appellate review revises the current decisions of the investigating judge.

As a result of revealing the problem of periodization of the development of the institute of appeal in criminal proceedings in Ukraine, the author has singled out the following main periods of development of this institute: 1) the period of existence of Kievan Rus (IX – XIII centuries); 2) the period of stay of the Ukrainian lands as a part of the Grand Duchy of Lithuania and the Rzeczpospolita (XIV – the middle of the XVII century); 3) litigation of the period of the Ukrainian Cossack-Hetman state and the presence of Ukraine in Russia on the rights of autonomy (the second half of the XVII – end of the XVIII century); 4) criminal proceedings during the period when the Ukrainian lands were under the rule of the

Russian and Austrian (Austro-Hungarian) empires (end of the 18th – beginning of the 20th century); 5) criminal proceedings during the Liberation War and the restoration of Ukrainian statehood (1917–1921); 6) the period of criminal proceedings of the USSR (Soviet period, 1922–1991); 7) criminal proceedings of independent Ukraine (since 1991 to the present). Thus within the limits of the last period the following stages are allocated: 1) the period of action of the Criminal Procedural Code of 1960 to amendments of the criminal procedure legislation during so-called «Small judicial reform» of 2001; 2) from the «Small Judicial Reform» of 2001 to the adoption of the Criminal Procedural Code of 2012; 3) from the adopting of the Criminal Procedural Code of 2012 to the present time.

The dissertation proves that the legal nature of the appeal is embodied in the provisions of domestic criminal procedural legislation, according to which the filing of an appeal suspends the entry into force of a court decision. It has been shown that the peculiarity of the appeal is that this complaint is considered not on the basis of written materials of criminal proceedings, but on the basis of new, full or partial examination of evidence that was the subject of trial, as well as first submitted by the parties or requested by the court that is, on the basis of a trial. In this case, the appeal must contain the requirements of the person filing the appeal and their justification, indicating what is the illegality or unfoundedness of the court decision. The appellant must indicate the specific violations of the law that are grounds for revocation or change of the court decision, which, in his/her opinion, were committed during the adoption of the contested decision, provide specific evidence and arguments to substantiate each position.

According to the author of this study, the peculiarity of the appellate review is that the new evidence mentioned in the complaint can be divided into two groups. The first of them includes those obtained during the pre-trial investigation, but for one reason or another have not been investigated in the court of first instance. These are factual data that have acquired the procedural form established by law. Therefore, the term «evidence» can be applied to them, although as a result of the examination in the appellate court they may be rejected as not related to the subject

of proof or are inadmissible or unreliable. The second group consists of those information that were not recorded before the adoption of the contested decision and therefore were not investigated during the trial, and as a result did not acquire the proper procedural form.

The author defends the position that judicial review of human rights is that such evidence should be declared inadmissible by the court during any trial, except when considering the issue of liability for this significant violation of human rights and freedoms, as a result from which such information was obtained.

The paper also highlights the key conceptual legal features of the proceedings during the appellate review of court decisions, theoretical justification and determination of strategic directions for reforming the national criminal procedural legislatio, which relates to the appellate review of court decisions.

The author has outlined in detail the key procedural problems of the appellate court's review of court decisions related to the pre-trial investigation of criminal proceedings, ie the so-called «intermediate» decisions not related to the resolution of the criminal case on the merits. The doctrinal basis of this institution is the recognition of the participants in criminal proceedings during the pre-trial investigation of a separate procedural right to apply to a special form of judicial control, which will cover the decisions, actions and inaction of the prosecutor and investigator in relevant criminal proceedings.

The dissertation has shown that in the subjective dimension such an appeal is a set of interrelated actions of a person who complains about the decision, action or inaction of the investigator, prosecutor, investigating judge, and the actions of authorized persons to receive, consider and resolve the complaint. essence. At the same time, in the objective dimension, such an appeal is understood as a set of legal norms governing the procedure of exercising a person's right to appeal to a legally authorized body with a complaint against decisions, actions or inaction of an investigator or prosecutor, investigating judge. legitimate interests that have been violated (or may be violated) during the pre-trial investigation, and obtaining a lawful and reasoned decision.

The dissertation has also investigated the socio-legal and socio-psychological features of the appellate proceedings and the peculiarities of the content of the activities of the parties during the review of the decision of the court of first instance on appeal. Since the current Criminal Procedural Code of Ukraine stipulates that in criminal proceedings there are parties to the prosecution and defense, which, respectively, represent the prosecutor and defense counsel, and the accused, the dissertation considers the specifics of these participants in the appellate proceedings. In this regard, the key sociological and legal features of court proceedings in the appellate court at all stages of the appellate review of criminal proceedings, acquaintance with the materials of the appeal and criminal proceedings, problems of internal convictions of judges, features of the meeting of judges, decision of the appellate court instance.

In order to increase the efficiency of the appellate review procedure in criminal proceedings, based on the analysis of case law and current legislation, the author has formulated a number of specific proposals to improve criminal procedure rules governing appeals and, in general, regulate appellate proceedings, rights and responsibilities of its participants.

Key words: proceedings, criminal proceedings, appeal proceedings, tasks of appellate proceedings, appeal, judicial control, appellate review, appellate revision, limits of the appellate review.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Кулянда М. І. Особливості апеляційного провадження в порядку судового контролю у кримінальному процесі України : монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2017. 198 с.

2. Кулянда М. І. Актуальність перегляду постанов судді та ухвал суду в

кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича : Правознавство*. 2008. Вип. 474. С. 116-121.

3. Кулянда М. І. Апеляційний перегляд судових рішень: діяльність сторін кримінального провадження. *Малий і середній бізнес (право, держава, економіка)*. 2014. № 1-2. С.89-93.

4. Кулянда М. І. Взяття під варту та право на свободу особистості в державі. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича : Правознавство*. 2009. Вип. 518. С. 118-122.

5. Кулянда М. І. Особливості апеляційного розгляду за чинним кримінальним процесуальним кодексом України. *Вісник Ужгородського університету*. 2013. № 21. С. 133–136.

6. Кулянда М. І. Окремі аспекти апеляційного провадження у справах про оскарження ухвал слідчого судді в контексті правових позицій Конституційного Суду України. *Соціологія права*. 2020. № 2 (33). С. 73-78.

7. Кулянда М. І. Психологічні особливості судового провадження в суді апеляційної інстанції у кримінальному процесі. *Вісник Чернівецького факультету НУ «Одеська юридична академія» Випуск №4*. 2015. С. 335-347.

8. Кулянда М.І. Особливості апеляційного провадження у кримінальному процесі: психологічний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 5. С. 119-121.

9. Рокоча М.І. Перевірка судових рішень, ухвалених у досудових стадіях кримінального процесу: історичний аспект та міжнародний досвід. *Право і суспільство*. Науковий журнал. 2010. № 1. С.174-178.

10. Kulianda M.I. Appeal proceedings as a form of reviewing of judicial decisions in criminal process of Ukraine. *Europäische Fachhochschule. European Applied Sciences*. 2013. №1-2. P. 228-231.

2. Наукові праці, які засвідчують

апробацію матеріалів дисертації

11. Кулянда М. І., Костицький В. В. *Завдання апеляційного провадження у порядку судового контролю у кримінальному*

процесі. Сучасне правотворення: питання теорії та практики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 31 трав. – 1 черв. 2019 р.). Дніпро : ГО «Правовий світ», 2019. С. 89–92. (Персональний внесок автора становить 90%: виокремлено основні завдання апеляційного провадження).

12. Кулянда М. І. Соціологічні та психологічні аспекти апеляційного провадження. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 25-26 жовт. 2019 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 84–87.

13. Кулянда М. І. Зміст апеляційного провадження у кримінальному процесі. *Реформування національного та міжнародного права : перспективи та пріоритети* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 1-2 лют. 2013 р.) ; у 2-х ч. Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2013. Ч. II. С. 99-101.

14. Кулянда М. І. Особливості апеляційного провадження в античні часи. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 14–15 черв. 2019 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 105-107.

15. Кулянда М. І. Особливості діяльності в апеляційному провадженні. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 берез. 2013 р.). Львів, 2013. С. 37-40.

16. Кулянда М. І. Психологічна характеристика апеляційного провадження. *Роль права та закону в громадянському суспільстві* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14-15 лют. 2014 р.). Київ : Центр правових наукових досліджень, 2014. С. 37-40.

17. Кулянда М. І., Суходольська А. А. Кримінально-процесуальні новели у правовому регулюванні апеляційного провадження. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.

(м. Одеса, 12-13 квіт. 2019 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 100–103. (*Персональний внесок автора становить 90%: систематизовано кримінально-процесуальні новели у правовому регулювання апеляційного провадження*).

18. Рокоча М.І. Перевірка судових рішень щодо правомірності затримання особи у вчиненні злочину. *Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 30 трав. 2009 р.). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. С.514-516.

19. Рокоча М.І. Проблемні питання застосування кримінально-процесуального законодавства. *Українське правосуддя: здобутки та перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 16 трав. 2008 р.). Чернівці : «Рута», 2008. С. 496-498.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНИЙ ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ	25
1.1. Поняття, зміст і значення судового провадження в суді апеляційної інстанції	25
1.2. Історія становлення та розвитку апеляційного провадження в Україні	51
Висновки до Розділу 1	74
РОЗДІЛ 2 ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ В ПОРЯДКУ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ	76
2.1. Особливості апеляційного провадження як стадії кримінального процесу	76
2.2. Процесуальні проблеми перевірки апеляційним судом судових рішень, пов'язаних із досудовим розслідуванням кримінального провадження	106
Висновки до Розділу 2	136
РОЗДІЛ 3 СОЦІОЛОГО-ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ	138
3.1. Соціолого-правові особливості судового провадження в суді апеляційної інстанції	140
3.2. Соціально-психологічний зміст діяльності сторін кримінального провадження під час перегляду апеляційним судом судових рішень першої інстанції	161
Висновки до Розділу 3	188
ВИСНОВКИ	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	199
ДОДАТКИ	241

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРК – Автономна Республіка Крим

ВАК України – Вища атестаційна комісія України

ВРУ – Верховна Рада України

ВС – Верховний Суд

ВСУ – Верховний Суд України

ВУЦВК – Всеукраїнський центральний виконавчий комітет

ДСА – Державна судова адміністрація України

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЗУ – Закон України

КК України – Кримінальний кодекс України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КСУ – Конституційний Суд України

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

СКС – Статут кримінального судочинства

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка (назва України у складі СРСР у 1937–1991 рр.)

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка (назва України у складі СРСР у 1922–1937 рр.)

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасному суспільстві права людини є важливим інститутом, за допомогою якого регулюється правовий статус особи, визначаються способи й засоби впливу на неї, межі втручання у сферу особистого життя, встановлюються юридичні та інші гарантії захисту й реалізації прав і свобод. Водночас однією із найважливіших ознак демократичної правової держави є забезпечення прав людини і громадянина. Курс на побудову в Україні такої держави передбачає визначення ефективних механізмів цього процесу.

В умовах правової держави кримінальні провадження повинні розслідуватися з дотриманням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями. Специфіка кримінальної процесуальної діяльності прокуратури та інших правоохоронних органів породжує необхідність судового контролю за її законністю. Цей контроль, зокрема, здійснюється слідчими суддями – новітнім кримінальним процесуальним інститутом, який уведений законодавцем. Проте теоретичних і практичних напрацювань щодо його функціонування все ще обмаль. Такий стан обумовлює актуальність цього дослідження.

Теоретичним підґрунтям дисертаційної роботи слугували праці представників теорії права і теорії кримінального процесуального права й науки судоустрою, зокрема, Т. Т. Алієва, М. І. Бажанова, Н. Р. Бобечка, О. І. Бережного, Л. О. Богословської, В. Д. Бринцева, В. Г. Васильєва, С. І. Вікторського, Л. О. Воскобітової, С. Г. Герасименка, В. Н. Глушкова, М. М. Гродзинського, Ю. М. Грошевого, М. В. Гузели, Н. В. Давидова, В. Я. Дорохова, М. В. Духовського, Ц. М. Каз, Д. П. Кисленка, Д. І. Клепкої, В. М. Ковалю, М. В. Костицького, В. В. Костицького, Е. Ф. Куцової, В. Т. Лазарева, П. А. Лупінської, В. Т. Малярєнка, Є. Г. Мартинчика, М. М. Міхєєнка, І. І. Мухіна, В. В. Назарова, Г. М. Омеляненка, В. Л. Ортинського, І. Д. Перлова, О. В. Петришина, В. А. Познанського,

В. К. Постовського, П. М. Рабіновича, А. В. Резона, А. К. Ріхтера, В. В. Сердюка, В. І. Сліпченка, В. К. Случевського, В. М. Хотенця, К. О. Чаплинського, П. І. Шевчука, О. Г. Шило та інших.

Актуальність вирішення проблемних питань апеляційного провадження зумовлена тим, що робота судових органів характеризується значними порушеннями прав громадян при прийнятті процесуальних рішень на етапі досудового слідства. Зазначені обставини свідчать про необхідність ґрунтовного, комплексного висвітлення процесу перевірки судових рішень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дисертаційної роботи належить до пріоритетних у галузі розвитку кримінального процесуального права, а також розбудови судової системи України. Дисертацію виконано відповідно до вимог положень Указу Президента України «Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян» зі змінами від 29 жовтня 2003 р. № 1227/2003 (1227/2003), Державної цільової комплексної програми «Проблеми вдосконалення організації і діяльності суду та правоохоронних органів в умовах формування соціальної, правової, демократичної держави» (номер державної реєстрації 0186.0.099031). а також у межах науково-дослідної роботи Закладу вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права».

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертації полягає в комплексному аналізі актуальних питань сучасної апеляційної перевірки судових рішень, прийнятих у досудових стадіях кримінального провадження.

Для досягнення зазначеної мети окреслено такі *завдання*:

- розкрити поняття, зміст та значення апеляційного провадження;
- дослідити історичні аспекти становлення та розвитку апеляційного провадження в Україні;
- провести порівняльний аналіз понять «апеляційне провадження» та «апеляційна перевірка»;
- охарактеризувати апеляційну перевірку судових рішень, пов'язаних із

застосуванням заходів процесуального примусу, що обмежують права та особисту свободу громадян;

– розглянути процесуальний порядок апеляційної перевірки судових рішень, пов'язаних із досудовим розслідуванням кримінального провадження;

– надати загальну психологічну характеристику апеляційного провадження в порядку судового контролю;

– окреслити психологічний зміст діяльності учасників апеляційного провадження в порядку судового контролю.

Об'єктом дослідження є суспільні правовідносини, що виникають під час апеляційної перевірки судових рішень, прийнятих у досудових стадіях кримінального процесу.

Предмет дослідження – особливості апеляційного провадження в порядку судового контролю в кримінальному процесі України, відображені у законодавстві та юридичній літературі.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження слугували загальнонаукові методи пізнання, системне застосування яких забезпечило розв'язання сформульованих завдань і досягнення мети дисертаційної роботи. Зокрема, *діалектичний та історико-правовий методи* було застосовано у процесі дослідження значення, історичних аспектів становлення та розвитку апеляційного провадження в Україні (підрозділи 1.1, 1.2); *логіко-семантичний* – для визначення категоріального апарату: «апеляційне провадження», «судовий контроль» (підрозділи 1.1, 1.2); *порівняльно-правовий* – з метою розкриття процесуальних особливостей апеляційного провадження та судового контролю (підрозділи 2.1, 2.2); *формально-логічний* – для вдосконалення процедури апеляційного провадження щодо рішень суду першої інстанції, які обмежують права та особисту свободу громадян (підрозділи 2.1, 2.2); *метод системно-структурного аналізу* дав змогу проаналізувати будову системи апеляційної перевірки судових рішень. *Принцип системності* сприяв висвітленню

апеляційної перевірки у взаємозв'язку із загальними принципами кримінального судочинства, а *метод структурності* уможливив розгляд апеляційної перевірки у структурі елементів кримінального судочинства (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *структурно-функціональний метод* застосовано при визначенні загальної психологічної характеристики апеляційного провадження та судового контролю, діяльності учасників судового засідання в апеляційній інстанції (підрозділи 3.1, 3.2); *статистичний* – для узагальнення результатів, одержаних у ході вивчення правозастосовної практики апеляційних судів, даних судової статистики та іншої інформації.

Нормативну основу роботи склали: Конституція України; чинне кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство; міжнародно-правові договори, ратифіковані Верховною Радою України; рішення Європейського Суду з прав людини; рішення Конституційного Суду України; постанови Пленуму Верховного Суду та відомчі нормативно-правові акти, а також кримінальне процесуальне законодавство окремих зарубіжних країн.

Емпіричною базою дослідження слугували, зокрема: статистичні дані Державної судової адміністрації України; інша статистична інформація; узагальнення судової практики апеляційного суду Чернівецької області за період дії нового КПК України з 20 листопада 2018 року по 20 травня 2020 року, а також дані, отримані під час анкетування 97 суддів. За спеціальною анкетною вивчено й проаналізовано 243 провадження, за період дії нового КПК України з 20 листопада 2018 року по травень 2020 року, рішення в яких оскаржувалися в апеляційному суді Чернівецької області.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних наукових досліджень проблемних аспектів апеляційної перевірки судових рішень, прийнятих на досудовому слідстві за новітнім кримінальним процесуальним законодавством.

У результаті проведеного дослідження, сформульовано нові наукові положення й висновки, зокрема:

вперше:

– на основі вивчення викладених у правовій літературі поглядів та аналізу законодавства України, розроблено та запропоновано процедуру перевірки судових рішень, прийнятих на досудовому слідстві;

– за результатами правового аналізу виведено критерії розмежування кримінальних процесуальних понять «апеляційна перевірка» та «апеляційне провадження», а також обґрунтовано доцільність їх співвідношення як локального до глобального;

– визначено функціональне призначення апеляційної перевірки судових рішень, прийнятих на досудовому слідстві, що полягає в перевірці обставин провадження, з метою виявлення судових помилок, допущених судом першої інстанції, шляхом розгляду провадження відповідно до апеляційних вимог для встановлення законності та обґрунтованості прийнятого судового рішення;

– запропоновано комплексні законодавчі зміни у напрямку спрощення вимог до змісту апеляцій осіб, інтересів яких стосується судове рішення, що сприятиме ефективності апеляційного провадження;

удосконалено:

– соціально-психологічні засади апеляційного провадження в порядку судового контролю, що, зокрема, сприяє конструктивності такої діяльності та посиленню виховного впливу на учасників кримінального процесу;

– тлумачення терміну «апеляційна перевірка»;

– наукові уявлення щодо переліку рішень суду, прийнятих на досудовому слідстві, які підлягають апеляційній перевірці;

дістали подальшого розвитку:

– дослідження місця апеляційного перегляду в системі кримінального судочинства;

– положення про контролюючу функцію апеляційної перевірки з метою досягнення законності як головного завдання правосуддя;

– положення про розширення обсягу норми закону, що регулює порядок перевірки ухвал суду, та обґрунтовано необхідність закріплення в окремих

статтях КПК України порядку перевірки різних видів рішень суду;

– перелік повноважень суду апеляційної інстанції як сукупність його прав та обов'язків зі здійснення встановлених законом процесуальних дій щодо рішення, яке є об'єктом перевірки.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що положення, висновки, пропозиції і рекомендації, сформульовані у дисертації, можуть бути використані у: науково-дослідній діяльності – при подальшій розробці теоретичних питань, які пов'язані з особливостями апеляційного провадження в порядку судового контролю в кримінальному процесі; *правозастосовній діяльності* – при провадженні досудового розслідування; у *навчальному процесі* – при підготовці навчально-методичних матеріалів та при викладанні дисципліни «Кримінальне процесуальне право України».

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно, є особистим дослідженням. У двох наукових працях, написаних у співавторстві, персональний внесок автора визначений у списку наукових праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Апробація матеріалів дисертації. Висновки та основні положення дисертаційної роботи оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема, на: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українське правосуддя: здобутки та перспективи» (16 травня 2008 р., м. Чернівці); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина» (30 травня. 2009 р., м. Чернівці); Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування національного та міжнародного права : перспективи та пріоритети» (1-2 лютого 2013 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права» (22–23 березня 2013 р., м. Львів); Міжнародній науково-практичній

конференції «Роль права та закону в громадянському суспільстві» (14-15 лютого 2014 р., м. Київ); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне правотворення: питання теорії та практики» (31 травня – 1 червня 2019 р., м. Дніпро); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування» (25-26 жовтня 2019 р., м. Запоріжжя); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (14–15 червня 2019 р., м. Львів); Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритети розвитку юридичних наук у ХХІ столітті» (12-13 квітня 2019 р., м. Одеса).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається анотацій українською й англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел (437 найменувань на 42 сторінках) і 5 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 251 сторінка, з них основного тексту – 181 сторінка.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНИЙ ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

У розділі проаналізовано поняття, сутність та значення апеляційного провадження як особливого за формою і змістом інституту перегляду судових рішень, що не вступили в законну силу. Досліджено погляди науковців з приводу тлумачення поняття апеляційного провадження, з'ясовано сучасний стан вивчення цієї проблеми, проаналізовано кримінально-процесуальні категорії «апеляційне провадження» та «апеляційна перевірка», позиції учених щодо співвідношення зазначених понять і сформульовано власну позицію стосовно цього. Визначено завдання апеляційного провадження та його характерні ознаки.

Зосереджено увагу на теоретико-історичному аналізі становлення та розвитку апеляційного судового провадження в Україні. Визначено передумови, основні етапи та тенденції виникнення й розвитку апеляційного провадження в Україні, починаючи з VIII ст. та Руської Правди – до сучасного стану кримінально-процесуального законодавства.

Аналіз теоретико-історичного розвитку інституту апеляції має суттєве значення, тому що дає змогу з'ясувати недоліки й переваги апеляційного провадження в різні часи, сприяє формуванню та вдосконаленню ефективної системи апеляційного судового провадження у сфері вітчизняного кримінального процесу.

1.1. Поняття, зміст і значення судового провадження в суді апеляційної інстанції

Конституція України визнає людину, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість та безпеку найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини проголошується головним обов'язком

держави [421]. З-поміж органів державної влади провідну роль у забезпеченні та захисті згаданих прав і свобод відіграє судова влада, яка покликана здійснювати правосуддя та розв'язувати правові конфлікти.

За умов комплексної судової реформи, яка нині триває в Україні і «створює належні підвалини для демократичного, правового та справедливого кримінального судочинства» [420, с. 27], нагальним є передусім наукове обґрунтування низки визначальних та взаємопов'язаних матеріально- і процесуально-правових аспектів організації та відправлення правосуддя, як однієї з провідних функцій державної влади загалом. Функціонування апеляційного провадження в системі кримінального процесу є одним із ключових результатів нормативно-правового забезпечення особи права на захист своїх прав, свобод і законних інтересів. Без такого інституційного елемента механізму захисту людських прав у системі судочинства неможливо й уявити сучасне кримінальне судочинство, незалежно від моделі його функціонування. Тому детального дослідження потребують проблемні аспекти впровадження та реалізації національної моделі апеляційного провадження як складової кримінального провадження (процесу) загалом.

Зокрема, кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України [187]). При цьому єдиним законом України про кримінальну відповідальність є КК України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Закони України про кримінальну відповідальність, прийняті після набрання чинності КК України, включаються до нього після набрання ними чинності (чч. 1–2 ст. 3 КК України [180]).

Порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України, яке складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода

на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України та інших законів України (чч. 1–2 ст. 1 КПК України [187]).

Згідно зі ст. 2 КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з метою, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності залежно від своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [187]. Умовами реалізації цих завдань є: притягнення під час кримінального провадження до відповідальності, зважаючи на вину кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення; неможливість обвинувачення або засудження жодного невинуватого; застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження. Крім загальних завдань кримінального процесу, можна виокремити спеціальні завдання, які вирішують різні органи та особи під час реалізації притаманних їм функцій у кримінальному провадженні [279, с. 100]. Тобто «досягнення зазначених завдань передбачає встановлення істини у кожній кримінальній справі і ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого вироку. Тому інститути кримінального процесу повинні будуватися у такий спосіб, щоб створити найбільш надійні гарантії встановлення істини і забезпечення прав людини» [276, с. 1].

Конституція України проголошує, що право особи на судовий захист є невід'ємним і гарантує захист інших її прав та законних інтересів, визначає таке право як необхідну передумову справедливого судочинства, що є запорукою дотримання державними органами та їх посадовими особами процесуальних прав та обов'язків [338, с. 1]. При цьому Основний Закон України гарантує, що правосуддя в Україні здійснюють

винятково суди (ст. 124 [158]). Кожна людина має право на справедливий судовий розгляд. Згідно зі ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право при встановленні обґрунтованості висунутого проти нього кримінального обвинувачення на справедливий і публічний розгляд у межах розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним на основі закону [420, с. 4].

При цьому під судовим провадженням КПК України тлумачить кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке передбачає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або винятковими обставинами (п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України [187]). Такий підхід законодавця «свідчить про закріплення демократичних принципів, можливість людини відстояти свої права, мету процесу щодо уникнення судової помилки, адже маємо багаторівневу процедуру перегляду. Примітно, що існує також процедура перегляду судового рішення за межами держави, яка не відображена ні в наведеному визначенні, ні в інших нормах КПК України» [133, с. 114]. Ю. П. Аленін, І. В. Гловюк, Н. Г. Габлей, І. В. Мудрак, А. В. Мурзановська у структурі судового провадження виокремлюють: провадження у суді першої інстанції (підготовче судове провадження; судовий розгляд), судово-контрольне провадження (перегляд судових рішень в апеляційному порядку; перегляд судових рішень в касаційному порядку; перегляд судових рішень за нововиявленими або виключеними обставинами, провадження з виконання судових рішень [375, с. 7].

На підставі аналізу норм КПК України, можна констатувати, що вітчизняний кримінальний процес складається з трьох рівнів: досудове провадження, судове провадження, виконання судових рішень [367]. У цій системі судове провадження є доміантною складовою [133, с. 114; 421, с. 13–15], обумовлено це тим, що суд – єдиний орган у сфері кримінальної юстиції, що бере участь у всіх стадіях кримінального

провадження, та єдиний суб'єкт відправлення правосуддя. Зважаючи на особливості процесуального статусу представників правосуддя, прийнятним є висновок про основне місце судових стадій у системі кримінального процесу [133, с. 114].

Одним із ключових елементів (стадій, етапів) процедури перегляду судових рішень є провадження з перегляду таких рішень. У кримінально-процесуальному законодавстві України «судове провадження з перегляду судових рішень нині займає одне з головних місць у системі гарантій прав особи в контексті забезпечення свободи оскарження судових рішень, дій чи бездіяльності посадових осіб та недопущення погіршення становища обвинуваченого» [350, с. 235]. Перегляд судових рішень ґрунтується на конституційних засадах права громадянина на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора, шляхом ключової засади кримінального судочинства, що набула підтвердження та розвитку в сучасній доктрині кримінального процесуального права [338, 13]. Водночас у науці акцентовано і на конституційно-правовій природі людського права на оскарження як дій чи бездіяльності слідчого, прокурора, так і власне судових рішень, постановлених у результаті судового контролю за органами слідства [217, с. 171].

Саме в межах системи перегляду судових рішень має бути забезпечена висока якість таких рішень, їх відповідність національним і міжнародно визнаним стандартам у цій галузі [62; 291]. Самі ж судові акти як ключові правозастосовні акти, повинні бути точеними, зрозумілими, переконливими та об'єктивними за змістом, такими, що не допускають будь-яких неясностей і неточностей при виконанні. Навпаки, немотивовані і непереконливі, недбало складені судові акти, що містять викривлення фактичних обставин справи, породжують сумніви в об'єктивності, справедливості й неупередженості суддів [131, с. 3], підривають авторитет правосуддя, перешкоджають забезпеченню законності і правопорядку в державі, належному захисті прав і свобод людини і громадянина, як ключової

соціальної цінності. Недоліки мотивування ускладнюють, а його відсутність – позбавляє вищу судову інстанцію можливості перевірити сутність справи, хід мисленнєвої діяльності суду нижчого рівня, що піддає сумніву правильність закріплених у ньому висновків [268, с. 461; 271, с. 142–143].

У юридичній науці і практиці зазвичай виокремлюють перегляд судових рішень в апеляційному та в касаційному порядку (залежно від способів розмежування апеляції та касації або апеляції, касації та нагляду, що дещо відрізняються у різних правових системах, мають свої національні юридичні особливості). При цьому саме на стадії апеляційного провадження, забезпечуючи виконання завдань кримінального судочинства, суди вищого рівня (апеляційні суди) перевіряють законність і обґрунтованість ухвалених судом першої інстанції вироків та ухвал, оскільки остаточність і стабільність судових рішень, що вступили в законну силу, обумовлюється перенесенням основного тягара перегляду судових рішень першої інстанції – на апеляційну [217, с. 172].

Поняття «апелювати» має іншомовне походження [383, с. 74] та позначає звернення з якоюсь метою до будь-кого. Зазвичай вказують на латинські корені слова «апеляція», а саме походження терміну пов'язують із латинським словом «*appellatio*», що в перекладі означає «звернення», «скарга» [124, с. 61]. Тому слово «апеляція» має декілька основних значень. По-перше, «апелювати» – звертатися за порадою або підтримкою: 1) до когось, наприклад, волати до суспільних зборів, до завідуючого; 2) до чогось, наприклад, волати до здорового глузду, апелювати до громадської думки. По-друге, «апелювати» – поскаржитися (скаржитися), шукати вирішальної думки: 1) комусь, наприклад, поскаржитися другу, а він щось порадить; 2) чомусь, наприклад, скаржитися на складну долю і чекати прощення. По-третє, «апелювати» означає: при розмові або суперечці наводити переконливі аргументи (доводи), посилатися на авторитетні думки, наприклад, апелювати до генія [124, с. 60–61].

В основі понять «апелювати» та «апеляція» лежить тлумачення у

правовій площині, що апелювати – подавати апеляційну скаргу, обґрунтовуючи її та чекати на справедливе рішення, наприклад, апелювати до судді або до апеляційного суду. Сам термін «апеляція» у багатьох випадках майже повторює визначення терміну «апелювати».

Отже, апеляція (від лат. *appellatio* – звернення) в юриспруденції – це певна процесуальна процедура з перевірки вищим судом судових рішень, що не вступили в законну силу, тобто, це «перегляд вищою інстанцією оскарженого вироку нижчого суду, що не вступив у законну силу, з фактичних і юридичних підстав, але в межах поданої скарги. Завдання апеляції – надати додаткову гарантію справедливості судового вироку. Ця додаткова гарантія полягає в залученні до участі у справі вищого суду» [403]. А. Х. Гольмстен тлумачив апеляцію у вузькому сенсі, як прохання скасувати неправильне рішення або нове вирішення справи судом вищої інстанції, що подає постраждала сторона, та у широкому, – як прохання про перегляд справи вищим судом [69, с. 364]. Згідно з визначенням Є. В. Васьковського апеляція або апеляційна скарга – це прохання, що подається стороною в судову палату про перевирішення справи у зв'язку з невірністю рішення окружного суду, постановленого на користь іншої сторони [48, с. 281]. А. Д. Кейлін зазначав, що апеляція – це перегляд справи, тобто повторний розгляд справи за сутністю у повному обсязі або в якій-небудь частині з постановленням нового рішення; при розгляді справи апеляційний суд не має права виходити за межі апеляційної скарги [136, с. 256]. На думку А. Ю. Титова, співвідношення термінів «апеляція» й «апеляційне провадження» аналогічне співвідношенню філософських категорій «форма» і «зміст» [384, с. 7].

Утім, незважаючи на відмінності, позиції вчених значною мірою є подібними, схожими у відтворенні юридичної природи апеляції, щоправда, з різними акцентами на тих чи інших її ознаках, які виокремлюються та інтерпретуються як провідні, визначальні, системотвірні.

Важливо також, що поняття апеляції, апеляційного провадження,

апеляційного перегляду судових рішень тощо часто вживаються у кримінально-процесуальному, цивільно-процесуальному, господарсько-процесуальному та в адміністративно-процесуальному законодавстві України та досліджується у відповідних галузевих науках [60; 121; 124; 296]. Зокрема, вітчизняне кримінально-процесуальне законодавство передбачає три види перегляду судових вироків: провадження в суді апеляційної інстанції, провадження в суді касаційної інстанції (що її здійснює наразі Касаційний кримінальний суд у складі ВС), провадження за нововиявленими обставинами. Усі види перегляду вироків є складовою частиною кримінального процесу, при цьому кожен з них являє собою самостійну стадію судового контролю.

Провадження в суді апеляційної інстанції – це стадія кримінального процесу, в якій суд вищого рівня розглядає за апеляціями судові рішення, що не набрали законної сили [26, с. 206–209]. Цю позицію обстоюють більшість вітчизняних учених-процесуалістів, які пов'язують апеляційне провадження саме з діяльністю вищестоящого суду – суду апеляційної інстанції. Зокрема, О. Ф. Клейнман зазначав, що в поняття апеляції входить повторний розгляд (перевирішення) справи за сутністю вищестоящим судом [146, с. 274]. Цієї самої позиції дотримувався й український процесуаліст М. Й. Штефан, який акцентував, що апеляція – це перевирішення справи, тобто повторний розгляд за сутністю в повному обсязі чи в якійсь частині, з постановленням нового рішення [425, с. 475]. М. К. Треушніков під апеляцією тлумачив звернення особи, яка брала участь у справі, до суду другої інстанції, з проханням перевірити законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції [71, с. 525]. На думку С. І. Чорнооченко, сутність апеляції полягає у новому (повторному) розгляді й вирішенні справи судом апеляційної інстанції [412, с. 224]. В. І. Маринів стверджує, що предметом апеляційного провадження можуть бути питання як факту, так і питання права [235, с. 186, 191].

Учасники процесу можуть скористатися своїм правом подачі апеляції, а

можуть і не скористатися ним. Це, т. зв. диспозитивне, право не стосується прокурора, який унаслідок дії принципу публічності, зобов'язаний реагувати на кожний необґрунтований і незаконний, на його думку, вирок [228; 257; 269].

Новизна цієї стадії для українського кримінального процесу полягає в тому, що апеляційний суд, згідно зі статтею 407 КПК України, за наслідками апеляційного розгляду має право скасувати вирок і направити кримінальне провадження: до суду першої інстанції для проведення судового провадження в загальному порядку, якщо угода була укладена під час судового провадження; до органу досудового розслідування для здійснення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була укладена під час досудового розслідування. За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвали слідчого судді суд апеляційної інстанції має право: залишити ухвалу без змін, скасувати ухвалу й постановити нову ухвалу [187]. Водночас Г. І. Алейніков зазначав, що конституційне «право на апеляційне та касаційне оскарження вироку суду першої та апеляційної інстанцій дало змогу підняти захист прав та законних інтересів осіб на більш високий рівень» [2, с. 343].

У юридичній літературі виділяють такі характерні ознаки апеляції: апеляція подається на рішення суду, яке не вступило в законну силу; справа за апеляцією передається на розгляд вищого суду; подання апеляції зумовлюється неправильністю рішення суду першої інстанції (неправильне встановлення фактичних обставин справи або в неправильне застосування закону); апеляційний суд при перегляді справи розглядає як питання факту, так і питання права; виконання рішення, яке оскаржено в апеляційному порядку, призупиняється (крім випадків негайного виконання рішення); повноваження апеляційного суду при перегляді справи обмежені. Вимоги, які не були предметом рішення суду першої інстанції, не можуть бути пред'явлені в апеляційному провадженні [409, с. 10].

Провадження в суді апеляційної інстанції у кримінальних

провадження є діяльністю суду апеляційної інстанції, що проводиться лише згідно з апеляційною скаргою, яку відповідно до статті 393 КПК України мають право подавати: 1) обвинувачений, стосовно якого ухвалено обвинувальний вирок, його законний представник чи захисник – в частині, що стосується інтересів обвинуваченого; 2) обвинувачений, стосовно якого ухвалено виправдувальний вирок, його законний представник чи захисник – в частині мотивів і підстав виправдання; 3) підозрюваний, обвинувачений, його законний представник чи захисник; 4) законний представник, захисник неповнолітнього чи сам неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусового заходу виховного характеру, – в частині, що стосується інтересів неповнолітнього; 5) законний представник та захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру; 6) прокурор; 7) потерпілий або його законний представник чи представник – у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції; 8) цивільний позивач, його представник або законний представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову; 9) цивільний відповідач або його представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову; 10) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, – у частині, що стосується інтересів юридичної особи; 11) фізична або юридична особа – у частині, що стосується її інтересів під час вирішення питання про долю речових доказів, документів, які були надані суду; третя особа – у частині, що стосується її інтересів під час вирішення питання про спеціальну конфіскацію; 12) викривач – у частині, що стосується його інтересів під час вирішення питання виплати йому винагороди як викривачу; 13) інші особи у випадках, передбачених КПК України [187]. У такий спосіб КПК України закріпив право на апеляційне оскарження за широким колом суб'єктів-апелянтів [23, с. 83–106], які прийнято поділяти на такі види: за характером діяльності – професійні та непрофесійні суб'єкти оскарження; за обсягом права на оскарження – суб'єкти, які діють у власних інтересах, та суб'єкти,

які діють в інтересах інших осіб; суб'єкти, які вправі оскаржити лише підсумкове судове рішення; суб'єкти, які вправі оскаржити і підсумкове судове рішення, і проміжні судові рішення; суб'єкти, які вправі оскаржити лише проміжні судові рішення [140, с. 14].

Однак, порівняно з первісною редакцією КПК України, коло суб'єктів права на апеляційне оскарження судових рішень наступними законодавчими змінами до КПК України, внесеними протягом 2013–2019 рр., суттєво розширилося. Щоправда у літературі було запропоновано і дещо інший підхід. Зокрема, О. Ю. Костюченко стверджував, що більш доцільно закріпити ширше формулювання, згідно з яким право подати апеляцію мають інші особи, коли вирок, постанова, ухвала стосуються їхніх інтересів [171, с. 93]. Такий підхід є надто широким і спирається на оціночне поняття щодо того, чи стосується рішення суду інтересів особи, яка подає апеляцію [236, с. 110]. З огляду на це, оптимальним можна вважати саме вміщений у чинному КПК України нормативний підхід до визначення кола апелянтів.

Апеляційні скарги спрямовані на повторний розгляд і вирішення кримінального провадження за сутністю, з метою перевірки правильності встановлення фактичних обставин провадження, законності й обґрунтованості ухвал суду першої інстанції, які не набрали чинності, у межах доводів апеляційної скарги.

Апеляційне провадження є особливим за формою і змістом інститутом перегляду судових рішень, які не вступили в законну силу [202, с. 101]. З об'єктивного боку, апеляційне оскарження – це різновид оскарження судових рішень у кримінальних провадженнях, який визначається особливими умовами, предметом, формами, змістом, строками та порядком провадження. Із суб'єктивного боку, апеляційне оскарження – це звернення до суду апеляційної інстанції сторін обвинувачення й захисту та інших осіб, інтереси яких стосуються рішення суду першої інстанції, з проханням про його перегляд. Право на оскарження рішень під час досудового розслідування А. Ф. Закотянська розглядає у трьох аспектах: як форма реалізації

конституційного права на скаргу, гарантія конституційного права на судовий захист і гарантія права на перегляд процесуального рішення [119, с. 27].

Прийнятною є думка тих учених-процесуалістів, які відносять апеляційне оскарження до ординарних (кримінальне провадження розглядається в повному обсязі за будь-якими підставами: як фактичними, так і правовими) та реформаційних (кримінальне провадження переглядається судом вищого рівня) способів оскарження вироків, що не набрали законної сили [316; 317, с. 9, 13; 331, с. 159].

На думку Н. Р. Бобечка, апеляційне провадження – це розпочата з ініціативи учасників судового провадження та регламентована кримінальним процесуальним законом діяльність суду апеляційної (а у деяких випадках й першої) інстанції з приводу оскарження рішень судів першої інстанції, слідчих суддів, які не набрали законної сили, щодо підготовки до апеляційного розгляду, а також розгляду апеляційною інстанцією як з фактичного, так і з юридичного поглядів матеріалів кримінального провадження, нових доказів з питань, викладених в апеляційних скаргах, та прийняття ним рішення про правосудність або несправедливість оскарженого вироку чи ухвали, з можливістю постановлення свого вироку або ухвали [23, с. 33]. При цьому до завдань апеляційного провадження юридична доктрина відносить: здійснення судового контролю за діяльністю судів першої інстанції, слідчих суддів та її результатами; запобігання набранню законної сили ухвал слідчих суддів, набранню законної сили та звернення до виконання несправедливих рішень судів першої інстанції; виправлення порушень у діяльності судів першої інстанції, слідчих суддів та запобігання цьому [22, с. 13]. На підставі цього, перед судом апеляційної інстанції у процесі перегляду кримінальних проваджень у порядку апеляційного провадження стоять такі завдання: а) не допустити виконання незаконного, необґрунтованого та несправедливого вироку; б) швидко виправити допущені на попередніх стадіях помилки, прорахунки та порушення; в) забезпечити захист і реалізацію прав, законних інтересів учасників процесу; г) сприяти

однаковому тлумаченню та застосуванню законів судами першої інстанції; д) забезпечити дотримання вимог соціальної справедливості у системі правосуддя. Загалом прийнятною є позиція, що такі завдання мають публічно-приватний характер: публічно-правовий інтерес держави полягає у захисті інтересів суспільства та держави, формуванні єдиної, стабільної судової практики, вдосконаленні правових норм, натомість приватно-правова зацікавленість особи полягає у захисті її прав, свобод та законних інтересів [23, с. 45]. При цьому судовий захист прав людини має здійснюватися і на стадії досудового провадження в рамках кримінального процесу, на необхідності якого ще до ухвалення КПК України 2012 р. наголошували науковці [211, с. 31; 423, с. 14].

За своїм змістом апеляційне оскарження є: 1) невід'ємною частиною апеляційного провадження поряд з розглядом кримінального провадження за апеляцією; 2) важливою гарантією досягнення цілей і виконання завдань кримінального судочинства; 3) засобом унеможливлення набрання законної сили неправосудними рішеннями, оперативного виправлення судових помилок, допущених судом першої інстанції; 4) засобом забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів учасників судового процесу. А отже, прийнятним є те, що апеляційне провадження стало самостійною стадією процесу, найважливішою частиною механізму судового контролю за законністю й обґрунтованістю рішень будь-яких судів, які ще не вступили в законну силу [17, с. 11–46].

Кримінальний процесуальний закон закріплює низку важливих положень, що виражають сутність, характер і демократизм апеляційного провадження. Ці положення у юридичній літературі називають основними рисами апеляції. З огляду на значення і завдання апеляційного провадження, є підстави сверджувати, що основні риси апеляційного провадження полягають у: 1) реалізації права учасника судового розгляду на перевірку рішення в кримінальному провадженні суду першої інстанції іншим складом суду, який є колегіальним і незалежним від суду, що постановив оскаржуване рішення;

2) перевірці законності та обґрунтованості судового рішення і виправленні помилок, допущених судом першої інстанції; 3) змозі подання в апеляційну інстанцію нових документів; 4) змозі витребування апеляційним судом за необхідності додаткових доказів; 5) праві апеляційного суду постановити свій вирок; 6) обов'язковості вказівок апеляційного суду, який скасував вирок і повернув кримінальне провадження на новий судовий розгляд [82, с. 53].

Сукупність завдань апеляційного провадження складають загальні завдання кримінального провадження, передбачені ст. 2 КПК України [187], що виконуються на всіх стадіях кримінального процесу (зокрема, під час апеляційного провадження), а також безпосередні завдання апеляційного провадження як самостійної стадії, яка об'єднує певне коло процесуальних дій, спрямованих на досягнення самостійної мети.

Головним функціональним призначенням апеляційного провадження є нове дослідження всіх обставин кримінального провадження, з метою виявлення судових помилок, які могли бути допущені судом першої інстанції, його розгляд за сутністю апеляційних вимог, шляхом перевірки законності та обґрунтованості прийнятого судового рішення [351, с. 10]. Апеляційне провадження вважається однією з класичних форм оскарження вироків, яка властива континентальній моделі судочинства. Її обумовлюють існуванням принципу, згідно з яким зацікавлені учасники процесу мають право на перегляд рішення місцевого суду у вищій судовій інстанції.

У сучасному кримінальному судочинстві України забезпечення апеляційного оскарження рішенням суду є однією з основних засад судочинства (п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України) [158]. Науковці цю засаду розглядають поряд з іншими загальнопроцесуальними (універсальними) засадами кримінального провадження, до яких віднесено також: рівність перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в поданні ними до суду своїх доказів і у доведенні перед судом їхньої переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів; диспозитивність; гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування

технічними засобами; розумність строків; мова, якою здійснюється кримінальне провадження [234, с. 26].

Н. А. Громов та Т. Т. Алієв зазначають, що право засудженого на перегляд вироку передбачає надання йому можливості на власний розсуд і своїми власними діями порушувати провадження з перевірки вироку, не чекаючи дозволу або санкції будь-якої особи на початок такого перегляду [5, с. 87]. Суб'єкти кримінального процесу повинні мати змогу вільно в межах закону обирати способи поведінки для захисту своїх процесуальних прав, а також впливати на хід і результати кримінально-процесуальної діяльності [223, с. 218–228].

У межах науки кримінального процесуального права сформульовано висновок, згідно з яким принцип свободи оскарження означає визнану державою можливість оскаржити будь-яке рішення суду в установленому законом порядку, гарантовану невід'ємним правом кожної зацікавленої особи на подання скарги до суду своїх прав, свобод та законних інтересів. При цьому справжня свобода оскарження гарантується тим, що провадження з перегляду судового рішення може початися лише з волі зацікавленої особи, вираженій у письмовій формі [123, с. 16–51].

Реалізація права на апеляційне оскарження має за мету забезпечення виправлення судом вищого рівня помилок і порушень вимог закону, допущених при розгляді кримінального провадження, гарантування прав і охоронюваних законом інтересів учасників судового розгляду, утвердження законності та справедливості у кримінальному процесі. Реалізацією права особи на судовий захист, як зазначає КСУ у своєму Рішенні від 11.12.2007 р. № 11-рп/2007, є можливість оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина [324].

З урахуванням євроінтеграційного курсу України, доречно зосередити увагу і на правовій позиції ЄСПЛ, відображеній в його ухвалі від 08.01.2008

р. у справі «Скорик проти України», в якій ЄСПЛ відзначив, що відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якщо в національному правовому порядку існує процедура апеляції, держава має гарантувати, що особи, які знаходяться під її юрисдикцією, мають право в апеляційних судах на основні гарантії, передбачені статтею 6 Конвенції [399].

Для реалізації можливості звернутися до апеляційного суду з апеляційною скаргою на рішення суду першої інстанції необхідна наявність низки передумов, що в правовій доктрині визначаються як попередні умови реалізації права на апеляційне оскарження. С. В. Васильєв поділяє передумови допустимості апеляційного оскарження на передумови об'єктивного (наявність об'єкта, з приводу якого подається апеляція; дотримання строку апеляції) та суб'єктивного (наявність певного кола осіб, які мають право подати апеляційну скаргу на рішення, ухвалу суду першої інстанції) характеру [46, с. 331–332]. Незважаючи на деякі розбіжності у трактуванні передумов апеляційного оскарження у правовій доктрині та відсутність належної їх систематизації, більшість учених нині є одностайними у доцільності віднесення до передумов апеляційного оскарження належного об'єкта апеляційного оскарження; кола осіб, уповноважених на апеляційне оскарження; дотримання строків такого оскарження [406, с. 378]. Ці позиції є прийнятними, адже апеляційне провадження починається за кількох умов. Зокрема, однією з ключових формальних передумов є додержання процесуальних строків подачі апеляції до суду. Саме своєчасне подання апеляції обумовлює порушення апеляційного провадження і направлення її до апеляційного суду [182, с. 563–564]. Водночас не менш суттєвою є й така правова аксіома, сформульована В. І. Теремецьким: «Апеляційне провадження виникає тільки з моменту прийняття апеляції до розгляду судом першої інстанції» [379, с. 9].

У цьому питанні доречно зазначити ще одну умову початку апеляційного провадження – додержання процесуальних правил, які

передбачають не тільки дотримання процесуальних строків, а й відповідність закону суб'єктів оскарження, дотримання форми та змісту апеляції та подачу її до належного суду. В апеляційному порядку можуть бути оскаржені судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції й не набрали законної сили, а саме: вироки, крім випадків, передбачених статтею 394 КПК України, ухвали про застосування чи відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру, інші ухвали у випадках, передбачених цим Кодексом. Ухвали, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судових рішень, передбачених ч. 1 цієї статті, окремому оскарженню не підлягають, окрім випадків, визначених цим Кодексом. В апеляційному порядку також можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді.

Введення апеляції в судочинство є реалізацією відповідного конституційного положення щодо судового захисту прав і свобод людини і громадянина, дає змогу уникати помилок судів першої інстанції до моменту набрання рішенням законної сили [151]. Окрім того, у п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України однією з конституційних засад судочинства визнано забезпечення права на апеляційний перегляд справи. Конкретизуючи це положення, ст. 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. закріплює за учасниками судового процесу та іншими особами право на апеляційний перегляд справи [23, с. 5]. Згідно з правовими позиціями КСУ визначено таке співвідношення між поняттями «апеляційне оскарження судових рішень», «право на апеляційний перегляд справи» і «процедура апеляційного перегляду справ»:

1) «установлене законодавством апеляційне оскарження судових рішень є складовою права кожного на судовий захист, оскільки перегляд таких рішень в апеляційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина» [327];

2) саме право на апеляційний перегляд справи необхідно тлумачити як гарантоване особі право на перегляд її справи загалом судом апеляційної

інстанції, якому відповідає обов'язок цього суду переглянути за сутністю справу у спосіб всебічного, повного, об'єктивного та безпосереднього дослідження доказів, з урахуванням доводів і вимог апеляційної скарги та перевірити законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції, з одночасним дотриманням конституційних приписів щодо розумних строків розгляду справи, незалежності судді, обов'язковості судового рішення тощо [326];

3) відповідно до принципу верховенства права держава має запровадити таку процедуру апеляційного перегляду справ, яка забезпечувала б ефективність права на судовий захист на цій стадії судового провадження, зокрема давала би змогу відновлювати порушені права і свободи та максимально запобігати негативним індивідуальним наслідкам можливої судової помилки [306].

Утім, уже після ухвалення рішення місцевим судом одна зі сторін, що брала участь у кримінальному провадженні, може бути незадоволена цим рішенням. Щоправда, шляхом укладення угод між прокурором та обвинуваченим про визнання вини або між потерпілим та обвинуваченим про примирення, сторони можуть дійти взаємної згоди. У контексті цього дослідження, важливими є наслідки укладення та затвердження угоди про примирення: 1) для підозрюваного (обвинуваченого) – обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями ст. ст. 394 і 424 КПК України та відмова від здійснення прав, передбачених п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК України; 2) для потерпілого – обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями ст. ст. 394 і 424 КПК України та позбавлення права вимагати у майбутньому притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення і змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди [187].

Оскільки апеляційне провадження пов'язане саме з можливістю дослідження нових доказів, це сприяє виконанню головного завдання апеляції – дати новим судовим розглядом додаткову гарантію справедливості

судового рішення, реалізації права на судовий захист. Ця гарантія полягає у тому, що, по-перше, сам факт подвійного розгляду дає змогу уникнути помилки, яка могла виникнути при першому розгляді. По-друге, внаслідок того, що рішення за сутністю приймають дві різні інстанції, зменшується ризик судової помилки. По-третє, краще забезпечується дотримання законності, оскільки друга інстанція наділена більшою владою.

У кримінальному процесуальному законодавстві послідовно реалізуються гарантії забезпечення конституційного права кожного громадянина на оскарження до суду рішень та дій державних органів та посадових осіб, що передбачено ст. 55 Конституції України [158]. Можливість апеляційної перевірки ухвал, що ухвалюються до прийняття остаточного рішення в кримінальному провадженні, не ставить місцевий суд при розгляді такого провадження в залежність від позиції апеляційної інстанції, оскільки питання, які розглядаються у такому разі, не стосуються оцінки доказів, кваліфікації діяння, покарання обвинуваченого [23, с. 114]. Але їх своєчасний розгляд може суттєво вплинути на забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Це проявляється в наданні сторонам процесу прав щодо оскарження до суду другої інстанції значної кількості проміжних судових рішень (ухвал), що мають особливу правову природу [1; 38; 62, с. 23, 25; 195, с. 158; 384, с. 3–21; 385; 378, с. 11; 405]. Зокрема, до таких рішень учені відносять лише судові постанови та ухвали, які ухвалюються на етапі підготовки проведення судового засідання у рамках будь-якого судового провадження, яке не стосується основного питання справи, що розглядається, і не розв'язують його за сутністю, а призначені для вирішення часткових, здебільшого процедурних питань. Відповідно, такі рішення реалізують забезпечувальні та організаційно-розпорядчі повноваження суду, спрямовані на організацію судового розгляду і забезпечення належних умов його проведення, тому виконують службову роль та мають допоміжний характер. Найбільша кількість проміжних рішень приймається саме під час розгляду кримінальних справ у суді першої інстанції. Тому до особливостей цієї стадії

кримінального провадження належать проміжні судові рішення, які регламентуються КПК [38, с. 103].

Однак, перевіряючи скарги на ухвали суду першої інстанції, апеляційний суд здійснює функцію судового контролю на стадії досудового кримінального провадження [125; 407, с. 7, 11]. За своєю сутністю такий контроль на стадії досудового кримінального провадження є: способом урегулювання процесуально-правових конфліктів, за допомогою самостійного пізнання судом у межах установленої кримінально-процесуальним законом процедури, тих чи інших обставин справи (спору сторін), з метою законного й обґрунтованого її вирішення і забезпечення на цій основі прав і законних інтересів особистості в кримінальному процесі [407, с. 11]; перевіркою судами та суддями, наділеними відповідною компетенцією, додержання та захисту прав і свобод фізичних та юридичних осіб, а також законності рішень нормативно-правового характеру, що приймаються органами влади та їх посадовими особами. Будучи напрямом діяльності суду, судовий контроль має здійснюватися у визначених законом формах [394, с. 8]. Саме належна процесуальна форма судового контролю повинна передбачати й гарантії законності дій самого суду при здійсненні контрольних функцій, і процедуру оскарження прийнятого судом рішення [218, с. 87].

Поки що відсутнє чітке визначення змісту таких понять, як «апеляційна перевірка» і «апеляційне провадження». Зокрема, О. Р. Михайленко визначає апеляційне провадження як самостійну стадію кримінального процесу, яка володіє всіма їй притаманними ознаками та діє лише у тих випадках, коли оскаржується судові рішення [275, с. 35]. Н. В. Лантух тлумачить цю форму перегляду судових рішень місцевих судів як перевірку оскаржуваного рішення суду з погляду правильності встановлення фактичних обставин кримінального провадження та застосування закону за допомогою повторного судового розгляду, з ухваленням власного судового рішення [220, с. 8]. В. І. Сліпченко до ознак апеляційного провадження відносить: певну

послідовність дій, чітко регламентованих законодавством; залучення певного кола суб'єктів (під час його проведення); надання цим суб'єктам певного кола прав (подати зустрічну апеляцію чи заперечення на неї, надавати додаткові докази та вносити клопотання); обов'язкову наявність кінцевого результату – прийняття власного рішення [351].

Розгляд справ за апеляційними скаргами дає змогу виправити помилки судів першої інстанції, забезпечити правильний і однаковий підхід до застосування правових норм, а також має контрольний та превентивний характер. У такий спосіб апеляційне провадження є самостійною стадією кримінального процесу, у якій суд на підставі апеляційної скарги перевіряє законність і обґрунтованість вироків, ухвал суду першої інстанції, а також, відповідно до КПК України, ухвал слідчого судді [149, с. 530; 360, с. 88].

Апеляційне провадження є окремою стадією кримінального процесу, яка суттєво відрізняється від судового провадження в суді першої інстанції та касаційного провадження двома моментами: предметом (переглядаються тільки рішення місцевих судів) і процедурою (перегляд здійснюється шляхом повторного дослідження доказів в умовах безпосередності). Апеляція відрізняється від касації тим, що за скаргою кримінальне провадження розглядається не за письмовими матеріалами, а на основі нового, повного або часткового дослідження доказів, що були предметом розгляду суду першої інстанції, а також знову наданих сторонами або витребуваних судом, тобто на основі проведення з'ясування обставин і перевірки їх доказами. Результатом розгляду кримінального провадження в апеляційній інстанції може бути ухвалення нового вироку [198, с. 120].

Безперечно, апеляційне провадження має вагомі позитивні юридичні та соціально-психологічні риси, які мають бути комплексно враховані при аналізі апеляційного провадження у кримінальному процесі. Тому висвітленню цих питань присвячено окремий розділ цього дисертаційного дослідження.

Зрештою можливість апеляційного оскарження рішення місцевого суду

забезпечує громадянам серйозні юридичні гарантії щодо справедливості правосуддя, що полягають у тому, що сам факт апеляційного перегляду кримінального провадження дає змогу усувати помилки, які були допущені під час першого судового розгляду. Крім того, апеляція (як і касація) має важливе соціально-психологічне значення: усвідомлення того, що рішення суду першої інстанції не остаточне, сприятливо й заспокійливо діє як на сторони, які беруть участь у судовому розгляді, так і на все суспільство, яке спостерігає за перебігом кримінального провадження.

Оскільки апеляційною перевіркою судових рішень місцевого суду фактично здійснюється функція судового контролю, важливо було усунути одну із прогалин у попередньому процесуальному законодавстві, в якому не було чіткого переліку підстав скасування або зміни постанов та ухвал суду, що підлягають оскарженню [162, с. 90].

У науці кримінального процесуального права сформульовано доктринальне бачення безпосередніх завдань апеляційного провадження як самостійної стадії, що об'єднує певне коло процесуальних дій, спрямованих на досягнення самостійної мети: 1) перевірка законності та обґрунтованості судових рішень, винесених судами першої інстанції, що забезпечує дотримання та правильне застосування кримінального і кримінального процесуального закону нижчестоящими судами; 2) додаткова гарантія сторонам процесу дотримання їх прав та законних інтересів; 3) здійснення керівництва та контролю за діяльністю судів першої інстанції [351].

Виокремлюючи такі загальні завдання апеляційного провадження, необхідно зосередити увагу й на додатковому з'ясуванні такого кола запитань:

1. Чи відповідають докази, на яких ґрунтується висновок суду, фактичним даним, що містяться у кримінальному провадженні?

2. Чи містяться в матеріалах кримінального провадження інші докази, які не були враховані судом першої інстанції при ухваленні рішення, але за своїм характером та значенням можуть чи повинні на нього вплинути?

3. Чи існує можливість прийняття іншого рішення, що за своїм характером менше обмежує конституційні права та свободи особи, але матиме однаково ефективний результат з прийнятим?

4. Чи дотримано всю повноту процедури при проведенні судового розгляду, що передбачена процесуальною формою в суді першої інстанції?

5. Чи аргументовано відмову в задоволенні клопотань іншої сторони (на якій підставі спростовані доводи однієї сторони і надана перевага іншим)?

6. Чи немає передбачених Європейською Конвенцією про захист прав людини та основних свобод і рішеннями ЄСПЛ підстав прийняття іншого рішення, ніж ухвалено судом першої інстанції?

Про це зазначено в ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року [103]: суди України застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. У ч. 4 ст. 6 цього Закону йдеться про те, що на державний орган, відповідальний за організаційно-матеріальне забезпечення судів, покладається забезпечення останніх опублікованими перекладами повних текстів рішень ЄСПЛ.

7. Чи відповідає рівень суспільної небезпеки вчинених дій чи бездіяльності характеру застосованих обмежень прав та свобод?

8. Чи під час учинення слідчих дій чи при підготовці до них не порушено права та свободи особи, зокрема права на захист, якщо ці порушення не враховані судом першої інстанції і без їх дослідження ухвалено рішення суду?

9. Чи не принижувалася честь і гідність особи під час проведення слідчих дій або під час підготовки до їх вчинення?

Тільки перевірка в сукупності всіх вищеперелічених питань дасть змогу апеляційному суду здійснити законну та обґрунтовану перевірку рішень суду першої інстанції.

Забезпечення права на оскарження й перегляд судового рішення судом другої (апеляційної) інстанції доречно розглядати як невід'ємне право особи

на захист. У контексті цього у ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» [82] та КПК України необхідно визначити, що завданням апеляційної інстанції є повний або частковий розгляд кримінального провадження на предмет правильності встановлення фактичних обставин і застосування норм права судом першої інстанції.

В. П. Шибіко зазначав, що апеляційне провадження не послабить діяльності суду першої інстанції, не ускладнить і не затягне процес, а, як відомо, саме з цим пов'язувалося раніше обґрунтування «переваг» касаційного провадження над апеляційним [422, с. 19–21]. Метою апеляційного перегляду М. В. Давидов та І. Я. Фойницький вважали забезпечення інтересів правосуддя, додаткову гарантію справедливості судового вироку, виправлення допущеної при першому розгляді помилки в оцінці фактичного матеріалу або в застосуванні судом закону [87; 376], що є цілком прийнятним. Українська дослідниця О. Г. Яновська акцентувала, що перевірка судового рішення в апеляційному порядку підвищує рівень його законності, обґрунтованості й об'єктивності [432, с. 132].

На підставі аналізу законодавства, з'ясовано, що прийняті на досудовому розслідуванні рішення, що можуть бути перевірені в апеляційному порядку, поділяються на дві групи: а) на які у встановленому законом порядку може бути подана апеляційна скарга лише після їх оскарження до місцевого суду слідчому судді; б) прийняття яких віднесено до компетенції слідчого судді, як одного з різновидів судового контролю на досудовому розслідуванні, що підлягають апеляційному оскарженню. Отжож апеляційній перевірці підлягає саме процесуальне рішення слідчого судді, що пов'язане з обмеженням прав (чи, навпаки, відмова в такому обмеженні), та матеріали кримінального провадження, на яких цей висновок ґрунтується. Завдання апеляційного провадження під час перевірки ухвали слідчого судді на досудовому розслідуванні полягають у з'ясуванні лише процесуальних питань та можливостей вчинення певних дій прокурором і слідчим, працівниками оперативних підрозділів у ході розслідування кримінальних

проваджень. Іншу самостійну групу питань становлять порушення матеріального характеру, але останні можуть перевірятися лише після закінчення досудового розслідування.

Отже, оскарженню в апеляційному порядку повинні підлягати не лише підсумкові, але й проміжні рішення, які ухвалюються під час судового розгляду або на стадії досудового розслідування. Це дає змогу своєчасно виправляти судові помилки, що у майбутньому могли б призвести до скасування вироку або припинення кримінального провадження.

Проаналізувавши апеляційне провадження та апеляційну перевірку, можна зробити деякі висновки стосовно їх співвідношення.

Зокрема, існує чимало різних позицій щодо співвідношення цих понять, які доречно поділити на дві умовні групи: до першої групи належать погляди П. П. Пилипчука, В. І. Сліпченка, Т. В. Шевченка [286, с. 55–57; 287, с. 50–53; 288, с. 59–61; 351; 352; 353, с. 455–457; 414] та інших, які стверджують, що апеляційне провадження та апеляційна перевірка співвідносяться як загальне з частковим, тобто апеляційна перевірка є різновидом апеляційного провадження. Друга група дослідників, а саме Л. О. Богословська, Г. М. Омеляненко [26, с. 207] та інші, переконані, що апеляційна перевірка є окремим, відмінним від апеляційного провадження процесом, спрямованим на виконання функції, яка не збігається зі здійсненням правосуддя та судового контролю. Дійсно, спершу може здатися, що ці два поняття співвідносяться як загальне з частковим, однак апеляційна перевірка не є частиною апеляційного провадження. Однак вони співвідносяться як глобальне й локальне, що обумовлено тим, що:

– апеляційне провадження – це одна з форм оскарження судових рішень до суду вищої інстанції. Тобто апеляційне провадження стосується вироку суду (підсумкового рішення). Апеляційне провадження пов'язане з новим розглядом сутності, змісту кримінального провадження загалом, тоді як апеляційна перевірка стосується проміжних рішень суду (ухвал), що виносяться до ухвалення підсумкового судового рішення. Питання, які

розглядаються у процесі перевірки, не стосуються сутності кримінального провадження, не знаходяться у прямому зв'язку з його змістом. Отже, відрізняються ці два процеси за об'єктом;

– метою апеляційної перевірки, на відміну від апеляційного провадження, є те, що кримінальне провадження вдруге не переглядається, а переглядаються лише обставини, що стосуються певного неостаточного (його називають проміжним) рішення суду;

– апеляційна перевірка здійснюється на стадії досудового слідства.

Апеляційне провадження контролює законність результату рішень суду першої інстанції, натомість апеляційна перевірка контролює законність проміжних рішень суду першої інстанції, тобто, певною мірою, законність процесу судового розгляду.

У контексті філософської категорії опосередкованості, вплив апеляційного провадження та апеляційної перевірки на результат судового розгляду в суді першої інстанції можна охарактеризувати як безпосередній та опосередкований відповідно. Звертаючись до філософських категорій співвідношення та структури, апеляційне провадження та апеляційну перевірку можна охарактеризувати як два елементи, які доповнюють один одного та спільно складають єдину систему судового контролю. Під час апеляційного провадження переглядається результат рішень суду першої інстанції – вирок чи ухвала, тоді як апеляційна перевірка переглядає поточні рішення слідчого судді.

Апеляційний перегляд є скороченою апеляційною процедурою, яка здійснюється у відносно невеликі строки, до того ж при апеляційному перегляді не проводиться з'ясування обставин та перевірка їх доказами. Це має свої певні позитивні та негативні аспекти. Скорочені строки розгляду скарг і непроведення з'ясування обставин та перевірки їх доказами не сприяють затягуванню розгляду. Хоча, з іншого боку, апеляційному суду недостатньо часу для того, щоб детально ознайомитися з матеріалами кримінального провадження.

Отже, провадження в суді апеляційної інстанції, з погляду суб'єктивного права, – це процес реалізації конституційного права людини, який за своєю сутністю покликаний забезпечити перевірку в суді вищої інстанції рішення суду, що не набрало законної сили. Водночас за своєю юридичною сутністю, з погляду об'єктивного права, провадження в суді апеляційної інстанції – це процедура, згідно з якою суд апеляційної інстанції при розгляді кримінального провадження досліджує як обставини, які підлягають доказуванню у такому провадженні, так і питання правильності застосування кримінального та кримінально-процесуального закону, тобто – юридичну й фактичну сторони провадження, у тому самому обсязі, що й суд першої інстанції [331, с. 162]. У такий спосіб юридичну природу провадження в суді апеляційної інстанції складає процедура, яка передбачає обов'язок суду після надходження апеляційної скарги прийняти її, відкрити апеляційне провадження, провести підготовче засідання, призначити апеляційний розгляд та вирішити цю скаргу за сутністю.

При цьому суд апеляційної інстанції перевіряє законність і обґрунтованість рішення лише в межах апеляційних вимог, заявлених у суді першої інстанції. Суд апеляційної інстанції може встановлювати нові факти, досліджувати нові докази, які, на думку осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, судом першої інстанції досліджувалися з порушенням порядку, встановленого кримінальним процесуальним законом. Утім, незважаючи на те, що на перший погляд зміст цього процесу зрозумілий, у законодавстві це питання врегульоване в неповному обсязі та неоднозначно, що потребує подальших досліджень.

1.2. Історія становлення та розвитку апеляційного провадження в Україні

У науці кримінального процесуального права історія становлення та розвитку апеляційного провадження є малодослідженою, немає єдності серед

науковців щодо зародження апеляційного оскарження та перегляду судових рішень загалом, та на території українських земель зокрема [124, с. 26].

Однак домінантним є підхід до пошуків джерел формування цього інституту у давньоримському та візантійському праві, які значною мірою були рецепційовані у давньому та середньовічному українському кримінальному процесуальному праві.

Зокрема, саме за античної доби у стародавніх суспільствах склалася традиція вирішення спорів у третейському суді за допомогою посередника; з одного боку, це була альтернатива самоправству конфліктних сторін, а з іншого – громадський суд, що передував державному. Держава, в особі суду, залучалася, коли участь посередника не приносила результатів [204, с. 46].

На ранній стадії давньоримської держави, у період становлення сильної централізованої влади, інститут оскарження судових рішень фактично був відсутній. Для римського процесу була характерною наявність двох стадій судочинства: процесу «*in jure*» і процесу «*in iudicio*». У процесі «*in jure*» брали участь сторони й судовий магістрат, де останній не здійснював судових функцій, а був тільки присутній при процесуальних діях, які здійснювали сторони. Його участь зводилася до проголошення реплік згідно з ритуалом, т. зв. «*legis actio*», а сам процес називався легісакційним [207, с. 106].

Якщо відповідач у стадії «*in jure*» не погоджувався з домаганням (позовними вимогами) позивача й у встановленій законом формі заперечував їх – то процес переходив в іншу стадію – «*in iudicio*», за яким ухвалювалося рішення, яке не передбачало оскарження.

Поступово наведені «судочинні форми» вийшли із застосування внаслідок зайвої формалізованості правової процедури, адже справа була доведена до того, що найменше відхилення від запропонованих форм і обрядів спричиняли програш позову.

У результаті закону Ебуція й двох законів Юлія (Інституції Гая) у Римі було введено судочинство за допомогою формул, установився формулярний процес, за якого рішення судді, незалежно від того, чи було воно

справедливим чи ні, як і в легісанкціонному процесі, не могло бути оскаржене. Однак уже у цей період з'являються перші способи оскарження, спрямовані на скасування рішення, шляхом допущення *restitutio in integrum* (відновлення первісного положення сторін). Рішення скасовувалося вердиктом претора або вищестоячого магістрату, якщо були присутні такі підстави: погроза й насильство, під впливом яких суддя вирішив справу; обман, підкуп судді; неповноліття позивача, завдяки якому супротивник виграв справу; неявка в суд з поважних причин тощо. У всіх цих випадках за скасуванням рішення йшов новий процесуальний розгляд.

Характерною рисою формулярного процесу була відсутність вищих і нижчих судових інстанцій. Згодом відбулося суміщення судових і адміністративних функцій у руках адміністративного органу (магістрату). Тепер він мав право втручатися в дії всіх посадових осіб, які йому підкорялися. Зацікавлена особа могла клопотати про розгляд оскаржуваного рішення; прохання про таке втручання називалася апеляцією. Саме в цей час, протягом I–III ст. н. е. виник інститут оскарження у формі апеляції.

При цьому в римському праві функції апеляційної інстанції виконував не так суд, як імператор. Він делегував свою апеляційну юрисдикцію зі справ у столиці – міському префекту; зі справ у провінції – консуларію, який перебував в Римі, утримуючи за собою право судити в останній інстанції після розгляду справи зазначеними делегатами. Апеляція тлумачилася як прохання про ухвалення нового рішення. Характерні її риси зводилися до того, що: 1) апеляцію подає сторона або третя особа, зацікавлена в результаті розгляду справи; 2) апеляція подається в суд, який постановив оскаржуване рішення усно чи письмово у дводенний (якщо скарга подається сторонами) або в триденний строк (у разі подачі скарги третіми особами); 3) у скарзі повинно бути пояснено, що просить апелятор та якими обставинами та законами спростовується рішення суду першої інстанції (необґрунтована апеляція не приймалася); 4) протягом одного місяця від подання скарги суддя видає апелятору письмове посвідчення про своєчасну подачу скарги,

заявляючи, що він погоджується з доводами апелянта, або не погоджується. Поряд з посвідченням видавалося судове рішення; 5) в апеляційній інстанції (де справа розглядалась усно) апелянт може приводити у підтвердження своєї скарги нові докази, які не надавалися в суді першої інстанції; 6) апеляційна інстанція затверджувала рішення чи скасовувала його; 7) на час апеляційного розгляду виконання рішення суду зупинялося [85, с. 89–90].

У період правління римських імператорів Діоклетіана (284–305 рр.) та Костянтина I Великого (306–337 рр.) апеляційне провадження стало більше упорядкованим. Зокрема, при Діоклетіані (294 р.) система подачі апеляції була такою: 1) на рішення претора нижчих судів можна було апелювати до магістрату; 2) на рішення нижчих провінційних судів апеляція подавалася правителям провінцій; 3) на рішення правителів провінцій – вищим імперським чиновникам [28, с. 87]. Подавати такі апеляції можна було неодноразово. Надалі, у часи імператора Костянтина I, до апеляційної скарги, поданої імператору, додавалися «libelli refutatori» (прохання з доводами, що спростовують рішення) та доповідна записка судді у виправданні винесеного ним рішення [32, с. 11–12].

Остаточне оформлення й закріплення апеляції як способу оскарження судових рішень, одержали в період правління візантійського імператора Юстиніана I Великого (527–565 рр.). У цей час були визначені строки заяви на апеляцію й для пересилання справи у вищу інстанцію. Незгоду з винесеним рішенням можна було оголосити усно судді відразу після ухвалення вироку або в десятиденний строк у письмовій формі. Скарга повинна була оплачуватися певною сумою. Подання апеляції припиняла виконання рішення. Окрім того, за подання особою неправомірної апеляції стосовно неї, були встановлені певні юридичні санкції, що, зокрема, виражалися у заслання на строк до двох років із конфіскацією половини майна.

У період кодифікації візантійського права дещо змінилася процедура розгляду апеляційної скарги. Якщо раніше імператор ухвалював своє рішення

тільки на підставі надісланих йому письмових пояснень судді й зацікавлених осіб (тобто на підставі матеріалів провадження, що були на розгляді суду нижчої інстанції), то при Юстиніані було запроваджене вже нове відношення за умови подання сторонами додаткових доказів і їхнім дослідженням безпосередньо в судовому засіданні (*judicium novum*). Тобто, це була т. зв. «повна» апеляція.

Що стосується національного тлумачення апеляції, то значна частина території України протягом століть розвивалася згідно з європейськими поглядами та ідеалами, тому інститут апеляції відомий їй здавна, зокрема й унаслідок рецепції римського та візантійського права, що мав місце у княжу добу та в період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського.

У дисертаційному дослідженні В. І. Сліпченка було виділено шість історичних етапів розвитку законодавства, що визначали порядок апеляційного провадження в Україні: а) безапеляційний, який тривав з давніх часів до середини XVII ст.; б) виникнення апеляційного провадження (з середини XVII ст. – до 1864 р.); в) основний розвиток апеляційного провадження (1864–1917 рр.); г) період створення української державності (1917–1920 рр.); д) рецепція положень апеляційного провадження в радянське касаційне провадження (1917–1991 рр.); е) визнання Концепцією судово-правової реформи 1992 р. апеляційного провадження як окремої складової судової системи України, остаточне закріплення якої визнане ст. 129 Конституції України та внесеними змінами до КПК України у 2001 р. [351].

Натомість у роботі Н. Р. Бобечка виокремлено такі етапи розвитку апеляційного оскарження у кримінальному провадженні: 1) перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XIV – середина XVII ст. ст.); 2) судочинство періоду Української козацько-гетьманської держави та перебування України у складі Росії на правах автономії (друга половина XVII – кінець XVIII ст. ст.); 3)

кримінальне судочинство періоду перебування українських земель під владою Російської, Австрійської та Австро-Угорської імперій (кінець XVIII – початок XX ст. ст.); 4) кримінальне судочинство періоду відновлення української державності (1917–1920 рр.) та перебування Східної Галичини у складі Польщі; 5) кримінальне судочинство УСРР, УРСР радянського періоду; 6) кримінальне судочинство незалежної України. Тут пов’язується генеза зазначеного правового явища із періодом перебування України у складі Великого Князівства Литовського [22, с. 15].

Така класифікація етапів розвитку інституту апеляційного провадження не враховує більш ранні етапи його виникнення і суперечить історичним даним, які спростовують тезу про нібито «безапеляційний» етап розвитку, що нібито тривав в Україні з давніх часів до середини XVII століття. Згідно з новітніми дослідженнями в галузі генези інституту апеляційного оскарження, цей інститут з’явився на українських землях іще за стародавніх часів, наприкінці додержавної доби, та поступово трансформувався залежно від історичних умов, своєрідності системи судоустрою, розвитку кримінального і кримінально-процесуального законодавства, політико-економічної ситуації держав, до яких належали українські землі [193, с. 21–24; 201, с. 34].

Зокрема, уже починаючи з кінця VIII ст., наявне на теренах України правосуддя поділялося на світське та церковне та здійснювалося на підставі норм звичаєвого права, князівських «уставів» і «уроків», Церковних уставів, Візантійських збірників та «Руської Правди» [148].

З-поміж науковців немає єдності в питанні можливості оскарження судових рішень у цей історичний період. На думку О. Шевченка та В. Самохвалова, найнижчою судовою інстанцією були громадські суди – суди общини (суди верви), рішення яких можна було оскаржити до княжих судів [89]. Інший український дослідник Я. Падох лише припускає, «що від громадських судів можна було звернутися до суду княжого, але впевненості щодо цього немає» [278, с. 73].

У цей історичний період існували також приватновласницькі суди, їх

також називали вотчинними судами або судами домініальними. Під їх юрисдикцію підпадали закабалені селяни (закупи, рядовичі, ізгої). На підставі ст. 56 Просторової редакції «Руської Правди» (XII ст.), закуп міг піти «жалітися до князя і до суддів» [339, с. 28].

На думку деяких науковців, закупи користувалися правом оскарження рішення суду феодала до князівського суду [122, с. 312]. Я. Падох зазначав, що «їм дозволялося відкликатися від вироку пана до княжого суду» [278, с. 6]. Згідно із Церковними уставами рішення духовних судів не підлягали оскарженню [396, с. 138]. Рішення княжих судів теж були остаточними і оскарженню не підлягали [196, с. 77].

Інша група вчених, зокрема І. Д. Беляєв, О. Мироненко, Є. А. Чернушенко, вважають, що рішення всіх судів були остаточними й оскарженню не підлягали [20, с. 339]. Однак така категоричність прийнятна лише стосовно рішень княжих та церковних судів.

Тобто оскарження й перегляд судових рішень існували ще з VIII ст. Оскільки при оскарженні судових рішень допускався перегляд кримінального провадження і це здійснювалося судом вищого державного рівня, то доречно стверджувати про зародження у той час інституту апеляційного оскарження. Отже, апеляційний спосіб оскарження виникає у процесі побудови судової системи за принципом ієрархічності з можливістю перегляду судового рішення, шляхом розгляду судового провадження судом вищого рівня.

У період входження українських земель до складу Королівства Польського та Великого князівства Литовського оскарження судових рішень мало певні особливості. У Галичині, що з другої половини XIV ст. знаходилась у складі Королівства Польського, апеляційне оскарження судових рішень здійснювалося до вічових судів загалу шляхти воєводства, які були вищими апеляційними установами та збиралися тричі на рік. З XV ст. апелювання здійснювалося до короля, і відтоді почався занепад вічових судів. Із судів західноукраїнських міст апеляції направлялися до суду Львова, а звідти – до комісарського суду в Кракові. Згодом апелювання на рішення

магістратських судів здійснювалося до королівського суду.

У Великому князівстві Литовському Жалуваною грамотою 1457 року та Судебником Казимира 1468 року [371] узаконено і врегульовано компетенцію панських (доменіальних) судів. Згідно із зазначеними актами пан-шляхтич мав право одноосібно здійснювати судочинство щодо селян. Обов'язковий інстанційний порядок розгляду кримінальних проваджень судами був запроваджений із прийняттям Статуту 1529 року.

У XIV–XVI ст. ст. суд Великого князя у Литовсько-Руській державі був вищою судовою установою. У тогочасних джерелах права він називався «суд господарський», «власний суд господарський», а іноді «суд перед обличчистю господарською», «маєстат господарський» (Статут 1529 р., розд. VI, арт. 36; Статут 1566 р., розд. IV, арт. 68; Статут 1588 р., розд. IV, арт. 29) [225, с. 2–106; 226]. Суд міг розглянути будь-яке кримінальне провадження особисто за участю радних панів або доручити судочинство довіреним особам (комісарам, асесорам, канцлерам, маршалкам). Історики зазначають, що «головне навантаження господарський суд ніс не у вирішенні кримінальних проваджень за першою інстанцією, а у їхньому розгляді за апеляційними скаргами на рішення всіх інших судів» [371]. Великий князь розглядав апеляції на вироки нижчих судів і довірених осіб та отзови (скарги на суддів) [254, с. 41]. Він мав змогу затвердити, змінити або скасувати їх вирок.

Наступним кроком у запровадженні інстанційності судового розгляду стала ухвала Берестейського сейму від 23 травня 1542 року [398], за якою позивач не мав прав звертатися до господарського суду, якщо господар знаходився в Польщі, а зобов'язаний повинен був звертатися до суду воєвод і старост. Скарги на їх рішення у такому разі подавалися до суду Пани-Ради.

М. Н. Ясинський зазначав, що після Кревської унії 1385 року до складу Пани-Ради увійшли також католицькі єпископи, а з 1401 року – маєткова аристократія і вищі посадові особи органів центрального управління: канцлер, підканцлер, гетьман, маршалки та ін. [433, с. 172]. Спершу суд Пани-Ради був дорадчим органом при князі, а згодом здійснював судові

функції за відсутності великих князів і збирався на судові сейми двічі, а з 1551 року – раз на рік. На думку Я. Падоха, суд Пани-Ради розглядав усі кримінальні провадження, що надходили на розгляд Великого князя, зокрема, скарги на старост та воєвод [278, с. 33].

У 1588 р. суд Пани-Ради був повністю замінений Сеймовим судом, який став вирішувати особливо важливі кримінальні провадження та апеляційні скарги на рішення з окремих справ. Вирок Сеймового суду, як зазначають історики, оскарженню не підлягав, але за королем залишалося право помилувати засудженого [371]. Апеляції на вироки міських судів, де застосовувалося магдебурзьке право, розглядалися судами адміністративних центрів староств та воєводств.

Серед українського населення Литовсько-Руської держави існував ще й копний (громадський) суд. Коли хтось ставав потерпілим від злочину або був свідком його вчинення, він скликав копу, тобто зібрання дієздатних селян, яка проводила розслідування і вчиняла суд. Частина науковців вважає, що судові рішення копного суду були остаточними й виконувалися негайно [433, с. 248]. Зокрема, згідно з Я. Падохом від вироків копного суду йшов відклик до суду гродського, якому копа часом сама передавала складні кримінальні провадження для прийняття рішення [278, с. 67]. Таку думку підтримують й інші науковці, зауважуючи, що рішення копного суду подавалося возним до гродського суду, який міг затвердити рішення копного суду, винести свій вирок у цьому кримінальному провадженні, скасувати рішення й виправдати обвинуваченого. Апеляційною інстанцією для копних судів був суд намісника [371]. У такий спосіб вироки копних судів підлягали оскарженню. На Правобережжі копні суди існували до кінця XVIII ст., а на Лівобережжі – до середини XVIII ст. Інформація про копне судочинство зустрічається навіть у XIX ст. [118, с. 236].

Земським привілеєм 1457 року феодалам було надане право суду над своїми селянами. У контексті цього прийнятною є позиція Я. Падоха, що домініальне судочинство зазвичай здійснювали у двох інстанціях: спершу

кримінальні провадження розглядали сільські суди отаманів, а потім вони могли бути остаточно вирішені судом пана. Хоча пан міг кожне кримінальне провадження розглянути особисто з самого початку [278, с. 22].

На рішення обласних (місцевих державних) судів апеляції подавалися: на рішення намісників, воєводи, старости, державця – до господарського суду; на рішення помічників воєводи – до воєводи. До господарського суду можна було апелювати на рішення земського суду. Апеляції на рішення гродських судів також подавалися до суду господаря, а після створення Луцького трибуналу – до нього. На рішення і вироки магістратських судів у великих містах скарги подавалися до господарського суду, в ратушних містах – воєводі або старості, у приватновласницьких містах – власнику міста. Після Люблінської унії 1569 року і утворення Речі Посполитої для більшості міст з магдебурзьким правом вищим судом був Сеймовий суд у Варшаві, а після 1581 року – Головний трибунал Великого Князівства. Апеляції на рішення гетьманського суду (військового) подавалися до Сеймового суду, а після створення Головного трибуналу Великого Князівства – до нього.

У середині XVI ст. на землях Великого князівства Литовського була проведена судова реформа. Суди поділялися на нижчі й вищі, суддями виступали старости й воєводи. Вищі були судами другої інстанції, які розглядали апеляції. Апелювати ще можна було до центральних судів. Литовським статутом 1566 року встановлювалися правила для подання апеляції та переносу кримінального провадження на суд господаря. У такий спосіб Статутами 1566 і 1588 рр. остаточно затверджено інстанційний порядок розгляду цих проваджень.

У 1581 році створено центральний судовий орган – Головний трибунал Великого Князівства, який діяв на литовських і білоруських землях. М. В. Володимирський-Буданов вважав його точною копією польського Коронного трибуналу 1578 року [51, с. 532]. Уже наприкінці 1581 року діяв Головний литовський трибунал, як основна апеляційна інстанція у

Великому Князівстві Литовському, до складу якого входили землі України [433, с. 201]. Аналіз статуту «Способу прав трибунальських» дає підстави констатувати, що він замінив господарський суд [363]. До компетенції трибуналу належав розгляд кримінальних проваджень за першою інстанцією та розгляд апеляцій на вироки земських, городських і підкоморських судів, а також панських судів відносно шляхтичів, засуджених до смертної кари, тюремного ув'язнення або великого грошового штрафу (Статут 1588 р., розд. III, арт. 11) [226].

Т. І. Бондарук зазначає, що головний Литовський трибунал став основною апеляційною інстанцією [29, с. 108]. Рішення Головного трибуналу оскарженню не підлягали. На них не можна було подати апеляцію до господарського або сеймового суду [363, с. 3–4]. Перегляд справ у порядку апеляції в господарському суді все-таки відбувався, але тільки у тому разі, якщо в першій інстанції справа розглядалася комісарським судом, а також тоді, коли судді Головного трибуналу не мали єдиної думки [371].

Конституція Вального Сейму 1578 року затвердила вищою судовою апеляційною інстанцією для місцевих судів Волинського, Брацлавського і Київського воєводств – Луцький трибунал. Уперше його діяльність дослідив М. М. Ясинський [433]. Цей апеляційний суд був подібний до Люблінського трибуналу в Польщі, був виборним органом і складався з депутатів-суддів. Конституція про затвердження трибуналу віднесла до його компетенції, зокрема, розгляд апеляцій у кримінальних провадженнях на рішення земських, гродських та підкоморських судів. Апеляції на рішення міських судів із магдебурзьким правом розглядав королівський суд. Під час апеляційного провадження оголошувалася апеляція, оскаржений декрет суду. Особливістю, як зазначають історики, було те, що трибунал не міг торкатися тих обставин, які не були предметом розгляду місцевого суду й не знайшли відображення у його рішенні. Результатом розгляду кримінального провадження могло бути затвердження або прийняття нового декрету [276]. Згідно з аналізом судової практики рішення Луцького трибуналу, як і рішення

комісарських судів, могли оскаржуватися до королівського суду [371].

У 1589–1590 рр. Річ Посполита підпорядкувала Люблінському трибуналу всі непольські провінції – Волинь, Брацлавщину, Київщину та Пруссію, у зв'язку з чим Луцький трибунал припинив своє існування, апеляції став розглядати загальний Люблінський трибунал.

Певні особливості апеляційного провадження у кримінальних справах поступово утверджувалися в осередку української національної державності – на Запорозькій Січі. Зокрема, у ній з другої половини XVI ст. судові функції виконували паланковий полковник, курінний отаман, кошовий отаман, а іноді й увесь кіш [431, с. 86–87]. Процесуальна діяльність судів базувалася на нормах звичаєвого права. Апеляційне оскарження вироків паланкового суду здійснювалося до курінного суду, який був апеляційною інстанцією стосовно них. Апеляції на рішення курінного суду стали направлятися до суду військового судді. Більшість кримінальних проваджень розглядав військовий суддя. На вирок військового судді можна було апелювати до кошового отамана. Кримінальні провадження про тяжкі злочини передавалися військовим суддею на розгляд кошовому отаману чи військовій раді. Суд кошового отамана вважався найвищою інстанцією для всіх судів. Прийнятною є позиція, що він спершу був судом першої інстанції у кримінальних провадженнях військової старшини і паланкових полковників, а з часом, приблизно у середині XVII ст., перетворився на вищу апеляційну інстанцію [129, с. 391]. Існує припущення, що його вирокі були остаточними й не підлягали оскарженню [371], для військової старшини судом першої інстанції вважався суд кошового отамана, а другої – суд військової ради [122, с. 33–36]. Вироки за злочини, вчинені під час бойових дій, оскарженню не підлягали й виконувалися негайно (смертна кара) [129, с. 12].

У період Гетьманщини (друга половина XVII–XVIII ст. ст.) в Україні було знищено судову систему Речі Посполитої, яка була становою. Згідно з «Інструкціями судам» 1730 року гетьмана Д. Апостола полкові суди (що існували до 1763 р.) діяли як суди першої інстанції для сотенної та полкової

старшини, і як суди другої – апеляційної інстанції щодо сотенних судів (що існували до 1763 р.). У містах діяли магістратські суди, що керувалися магдебурзьким правом. Апелювати на рішення цих судів з 1721 року можна було до полкової та гетьманської канцелярій.

У період, що розглядається, були не достатньо розроблені норми, які б регулювали порядок апеляційного оскарження судових рішень. Процесуальний порядок такого оскарження судових рішень і перегляду кримінальних проваджень уперше отримав письмове закріплення в статутах 1–6 розділу VI Статуту 1529 року і розвивався у наступних законах, прийнятих з 1529 по 1588 роки. Тому неприйнятною є позиція тих авторів, які стверджують, що вперше апеляція як одна з форм оскарження судових вироків, введена у Франції КПК 1808 року, а згодом запозичена законодавством інших держав (у Росії апеляція була введена після судової реформи 1864 р.) [430, с. 203].

В Україні у XVII ст. відбувалося завершення становлення української національної правової системи, мали місце перші спроби кодифікації права. Однак через втрату Україною державності, цей процес не дістав офіційного визнання й законодавчого закріплення [84, с. 94].

Багатомісячний досвід апеляційних судів та апеляційного провадження в Україні зібрано, досліджено й докладно врегульовано у «Правах, по котрым судится малоросийский народ» 1743 року. У цьому правовому акті апеляція тлумачилася як правильне відкликання й перенесення кримінального провадження з нижчого суду до вищого, коли одна зі сторін вважала себе скривдженою вирок, ухваленим у нижчому суді. Основні його нормативні настанови базувалися на Литовському статуті, часто з паралельними посиланнями на джерела німецького права. Царський уряд не затвердив проект цього кодексу й повернув його у 1756 році гетьманові для нового опрацювання, але завдяки об'єктивній відповідності суспільно-політичному становищу України, його норми застосовувалися національними судами. Перший текст Кодексу з власним коментарем видав у 1879 році професор

Київського університету О. Ф. Кістяківський [139].

Кожна сторона, незадоволена судовою постановою (вироком, декретом, постановою, рішенням), могла використовувати правові засоби, щоб домогтися її скасування чи зміни. Історики права виділяють такі види оскарження судових рішень у судовому процесі Гетьманщини: скарга на суддів та апеляція – звичайні; відновлення – надзвичайні правові засоби [433]. Апеляційний розгляд здійснював вищестоящий суд. Скарга на суддів також подавалася вищестоящому суду й містила у собі заперечення проти незаконних дій суддів або працівників суду.

У період, коли в Українській державі існувала досить розвинена система процесуального права, в Росії до кінця першої третини ХІХ ст. діяло Соборне уложення 1649 року [358, с. 289] та царські укази. З 1722 року за указом російського імператора Петра І вищою апеляційною судовою інстанцією, до якої оскаржувалися всі без винятку рішення судів, стала Малоросійська колегія, що знаходилась у Глухові – резиденції гетьмана.

На початку ХVІІІ ст. на територію України поширюється дія різноманітних актів імператорської Росії (регламенти, приписи, положення, зводи, накази, інструкції, укази, маніфести). На судочинство в Гетьманщині вплинули петровські укази з питань кримінального права 1721 року «Про форму суду» [410].

У 1750–1758 рр. Генеральний суддя Ф. Чуйкевич склав збірник «Суд і розправа в правах малоросійських». Остаточне рішення в судовій справі, на думку судді, мало належати винятково генеральній старшині [42, с. 65]. Праця Ф. Чуйкевича є пам'яткою, присвяченою характеристиці судової організації і судового процесу України. Вищою судовою апеляційною інстанцією був Генеральний військовий суд, який діяв і після ліквідації Гетьманщини до 1786 року. Проведена реформа поновлювала в Україні стару статутну систему судів та відокремила судову владу від адміністративної.

У Правобережній Україні продовжувала існувати судова система Речі Посполитої. Вищим становим (апеляційним) судом був Коронний

трибунал. З 1764 р. судовими справами України займався Люблінський трибунал. Шляхетськими судами першої інстанції були: земський суд, міський суд, підкоморський суд. У містах діяв міський (головний) суд, у селах – сільські та доменіальні (замкові, вотчинні) суди. У 1792 році земські, городські і підкоморські суди було замінено земськими судами. Міські суди реорганізовано у 1791 році і підпорядковано асесорському суду, як апеляційному.

З 1775 року у Слобідсько-Українській, Херсонській, Катеринославській, Таврійській губерніях діяла судова система Росії. У першій половині XIX ст. судова система України перебудовується за зразком судоустрою Росії. Ця перебудова почалася ще у 1782 р., коли в українських губерніях увели суди, передбачені «Учреждениями о губерніях» 1775 року. Проте вона здійснювалася повільно, не послідовно. Вже у 1796 році Павло I розпорядився спростити судову організацію, створену відповідно до «Учреждений о губерніях». Була ліквідована, вочевидь, зайва судова інстанція – губернські станові суди. Але при цьому частково відтворювалися колишні, звичайні для українців, суди [42, с. 214].

Загалом у першій половині XIX ст. судова організація України мала такий вигляд: перша інстанція, де розглядалися кримінальні провадження за сутністю: для дворян – повітовий суд, для городян – міський магістрат, для вільних селян – нижня розправа; друга інстанція – апеляційна та ревізійна. Для всіх губерній створювалися палата кримінального суду й палата цивільного суду [254, с. 88]. Вищою судовою інстанцією для всієї Росії залишався Сенат.

У першій половині XIX ст., уже за відсутності Української державності, завершується ліквідація національної правової системи. На всій території України набуває чинності загальноімперське законодавство при збереженні лише окремих норм права України, визнаних і закріплених у законах Російської імперії.

У 1864 році на території Російської імперії було проведено судову

реформу. Після запровадження Устрою судових установлень від 20 листопада 1864 року колишні станові суди скасовувалися і вводилися загальні судові установи. У системі місцевих судів нижчою судовою інстанцією був мировий суддя, який здійснював судочинство в містах та повітах. Апелювати на вирок мирового судді можна було до з'їзду мирових суддів.

У Лівобережній Україні в кінці 80-х рр. XIX ст. проведено судову контрреформу, за якою інститут мирових суддів ліквідувався й створювалася нова, досить складна система судових органів, низовими ланками якої були земський начальник, міський суддя, повітовий член окружного суду. Апеляційною інстанцією для цих судових органів був повітовий з'їзд судової присутності. Вироки повітових членів підлягали апеляції до окружних судів. До системи загальних судів входили окружні суди та судові палати. В Україні було створено 25 окружних судів. Апелювати на вироки окружних суддів, постановлених без участі присяжних засідателів, можна було до відповідних судових палат, яких у той час налічувалося три.

У перші роки після захоплення Австрією західноукраїнських земель на їхній території існувала, майже без змін, колишня судова система. Усі рішення державних суддів виносилися від імені австрійської імператорської влади. Кожному надавалося право оскаржити рішення суддів губернатору, а смертні вироки виконувалися тільки після перевірки справи губернатором.

Формально піддані мали право оскаржити рішення домініальних суддів до комітатського суду, але фактично це було неможливо. Це право не зменшувало особистої залежності від поміщиків і не обмежувало судового свавілля власника латифундії та її адміністрації стосовно селян.

Оскільки коронні трибунали після першого поділу Речі Посполитої виявилися в межах іншої держави, то у 1773 році у Львові було створено верховний губернаторський суд як апеляційну інстанцію для всіх нижчих суддів Галичини. Тільки з особливо важливих кримінальних проваджень цей суд діяв як перша судова інстанція. У 1774 році замість цього суду у Львові почав функціонувати королівський трибунал, який потім назвали

імператорсько-королівським.

Однією з найпоспідовніших буржуазних реформ у Росії 60–70-х рр. XIX ст. була судова реформа 1864 року. У процесі історичного розвитку стадії перегляду судових рішень його види поступово звелися у СКС 1864 року до таких: окреме оскарження, апеляція, касація та відновлення кримінальних проваджень. Різниця між ними полягала у самій відмінності судових рішень. Зокрема, постанови та ухвали підлягали окремому оскарженню, неостаточні вирокі переглядалися в порядку апеляції, остаточні – в порядку касації, у разі, якщо вони ще не набрали законної сили. Щодо вироків, які набрали законної сили, то для їх перегляду допускалася тільки виняткова процедура відновлення. Неостаточними вважалися вирокі, постановлені мировим суддею або окружним судом без участі присяжних засідателів [373]. Вони підлягали оскарженню в апеляційному порядку (за всіма предметами кримінального провадження – власне самого провадження) стосовно будь-якої неправильності при судовому розгляді та постановленні вироку (ст. ст. 853 і 856 СКС). Вирокі, ухвалені окружним судом з участю присяжних засідателів, а також з'їздом мирових суддів та Судовою палатою як судами другої інстанції, вважалися остаточними й могли бути оскаржені тільки в касаційному порядку [50, с. 105]. Апеляційною інстанцією для мирового судді був повітовий з'їзд мирових суддів, до якого входили дільничні й почесні мирові судді повіту, а в засіданні з'їзду брав участь прокурор окружного суду, котрий «являв собою не обвинувача або взагалі сторону у процесі, а лише охоронця закону з усіх кримінальних проваджень, незалежно від їх виду» [254, с. 156].

Під час засідання з'їзду мирових суддів сторони мали право надавати докази, приводити в апеляційну інстанцію свідків. Тобто, з'їзд розглядав кримінальне провадження вдруге. Отже, з'їзд мирових суддів або затверджував вирок мирового судді, або в межах відгуку постановляв новий вирок. (стаття 167 СКС) [397, с. 143].

Проте закріплена у Статуті кримінального судочинства 1864 року

апеляційна й касаційна форма оскарження судових вироків мирової юстиції обмежувалася тим, що суд міг ухвалити остаточний вирок, який не підлягав оскарженню. Зокрема, згідно зі ст. 124 СКС вирок мирового судді вважався остаточним, коли ним призначалися такі покарання, як застереження, зауваження, догана, арешт до трьох днів, грошове стягнення до 15 карбованців.

На вироки окружного суду, постановлені без участі присяжних засідателів, як на неостаточні, засуджений міг подати апеляційну скаргу (а прокурор – апеляційний протест) у судову палату, яка знову розглядала кримінальне провадження у справі. В Україні апеляції розглядали три судові палати: Київська, Одеська та Харківська [71, с. 275].

Тобто, як зазначав В. Случевський, після судової реформи 1864 року за Статутом кримінального судочинства на території Російської імперії введено такі способи оскарження судових рішень: 1) звичайний – це окремий, апеляційний, касаційний порядки оскарження, а також сформований касаційною практикою Сенату спосіб виправлення вироків у порядку їх виконання; 2) надзвичайний – це порядок відновлення кримінальних проваджень [354, с. 457–459].

Закони 1889 року заснували складну систему апеляційних та касаційних інстанцій для місцевих судів. Судові статути передбачали для мирових суддів одну апеляційну інстанцію – з'їзд мирових суддів і одну касаційну – Сенат. Другою апеляційною інстанцією для справ, розглянутих земськими начальниками та міськими судьями, був повітовий з'їзд.

Відповідно до Положення про земських дільничних начальників від 12 липня 1889 року і Правил від 29 грудня 1889 року про провадження судових справ, підвідомчих земським начальникам і міським судьям, земський і дільничний начальник стали нижчою інстанцією у сільській місцевості. Апеляційний і касаційний порядок оскарження судових вироків з уведенням інституту земських начальників ліквідували.

З початком Першої світової війни були запроваджені зміни, які

торкалися передусім військової юстиції. Законом від 20 липня 1914 року була ухвалена нова редакція IV розділу Військово-судового статуту, його статті регулювали питання як судоустрою, так і судочинства у військових судах. Судочинство у військово-польових судах здійснювалося у винятковому порядку: короткострокове слухання, відсутність захисту, корпоративність суду, неможливість оскарження. Уже 8 травня 1915 року до правил про військово-польовий суд були внесені зміни, передбачалася можливість перегляду вироку військово-польового суду в корпусному або військовому окружному суді.

У період «першої» Української Народної Республіки (Центральної Ради) (7 листопада 1917 р. – 29 квітня 1918 р.) апеляції на судові рішення розглядалися апеляційними судами, створеними на підставі Закону від 17 грудня 1917 року «Про Апеляційний Суд» [112]. Передбачалося утворення трьох апеляційних судів: Київського, Одеського та Харківського, компетенція яких поширювалася на навколишні губернії. П. П. Музиченко зазначає, що Харківський і Одеський апеляційні суди так і не були створені [254, с. 48]. Генеральний Суд був вищою судовою інстанцією УНР і здійснював нагляд за усіма судовими установами та їх працівниками.

У добу Української держави та влади Гетьмана (29 квітня – 14 грудня 1918 р.), за «Законами про тимчасовий державний устрій України» від 29 квітня 1918 року [109], вищою судовою інстанцією залишався Генеральний Суд Української Держави, суддів якого призначав Гетьман.

У період гетьманства скасовано закон Центральної Ради «Про Апеляційний Суд» від 17 грудня 1917 року, водночас поновлювалася вища судова палата, щоправда, з деякими змінами, котрі здебільшого стосувалися їхніх штатів та вимог до кандидатів на відповідні посади.

В Українській Народній Республіці часів Директорії (15 грудня 1918 р. – 21 листопада 1920 р.) Законом від 2 січня 1919 року було скасовано Державний Сенат і відновлено діяльність Генерального Суду, але під іншою назвою «Найвищий Суд УНР», а 24 січня 1919 року Законом УНР про

скасування закону колишнього гетьманського уряду від 8 липня 1918 року «Про Судові Палати й Апеляційні Суди» від 24 січня 1919 року [115] також було відновлено апеляційні суди, створені за часів Центральної Ради Законом «Про апеляційні суди» та Постановою Директорії УНР від 31 липня 1919 року («Про відкриття діяльності Київського Апеляційного Суду»). Вже 26 січня 1919 року Директорія затвердила Закон про Надзвичайні Військові Суди [113], а 4 серпня 1920 року – Закон про деякі зміни до цього закону [111], згідно з яким вироки, ухвалені надзвичайними військовими судами за спрощеною процедурою, не підлягали оскарженню й виконувалися негайно (стаття 23).

На підставі Закону про оголошення воєнного стану та стану облоги від 24 січня 1919 року [114], на всій території УНР оголошувався воєнний стан, у результаті чого класичне правосуддя відтіснялося на другий план [160, с. 184–185]. Вироки, ухвалені надзвичайними військовими судами за спрощеною процедурою, не підлягали оскарженню й виконувалися негайно.

На території України, на якій була встановлена влада більшовиків, уже з листопада – грудня 1917 року розпочинається процес створення судів, які отримують чітке організаційне оформлення. Зокрема, початком юридичного оформлення судоустрою Радянської України була постанова Народного Секретаріату УРСР «Про введення народного суду» від 4 січня 1918 року [299]. Ця постанова відкидала не тільки апеляційне, а й касаційне оскарження рішень та вироків народного суду і тому не створювала касаційної інстанції. За цією постановою утворювалися дільничні, повітові і міські народні суди. Зважаючи на ліквідацію старої судової системи і введення народного суду, апеляцію було скасовано як таку, що нібито послаблювала діяльність суду першої інстанції, ускладнювала й затягувала процес. Створення революційних трибуналів відбулося після прийняття 23 січня 1918 року Положення про революційні трибунали [293, с. 68–69]. Вироки і рішення народного суду та революційного трибуналу були остаточними й не підлягали апеляційному і касаційному оскарженню.

На думку І. С. Галагана, позбавлення засудженого права оскаржити вирок було суттєвою прогалиною українського законодавства і не мало на те підстав [59, с. 8–9]. Рада Народних Комісарів Декретом про суд від 14 лютого 1919 року [88, с. 154] та Тимчасовим положенням про народні суди і революційні трибунали УСРР від 20 лютого 1919 року [382, с. 141–143] вдруге ліквідувала відновлену Центральною Радою систему апеляційного оскарження судових рішень. З прийняттям Положення про народний суд УСРР від 26 жовтня 1920 року [291, с. 536–540], втретє було ліквідовано можливість апеляційного оскарження вироків суду, відновлену за часів Директорії. Кожне кримінальне провадження при виявленні нових суттєвих обставин, могло переглядатися тим самим судовим органом.

Створювалося і кримінально-процесуальне законодавство: 13 вересня 1922 року ВУЦВК прийняв постанову «Про введення в дію Кримінально-процесуального кодексу УСРР». За КПК УСРР скарги й протести на вирoki народного суду і на постанови народного судді могли подаватися до окружного суду в надто короткий строк (протягом 7 діб з дня їх ухвалення) [190].

Отже, у радянський період інститут апеляції припинив своє існування на українській території, натомість Положенням про народні суди і революційні трибунали УРСР від 14 лютого 1919 року [292] було введено інститут касації, що за змістом відрізнявся від однойменного апеляційного інституту європейського та світового процесуального законодавства.

У Положенні про судоустрій УСРР від 16 грудня 1922 року [294], Кримінально-процесуальному кодексі УСРР 1922 року [190], Кримінально-процесуальному кодексі УРСР 1927 року [191] та Кримінально-процесуальному кодексі УРСР 1960 року [192] касаційне оскарження судових рішень набуло подальшого розвитку. У працях М. С. Строговича на виправдання ліквідації апеляційного провадження стверджувалося, що апеляційний порядок дублював у другій інстанції розгляд кримінального провадження, викликав уповільнення судового розгляду й не надавав гарантії

того, що апеляційний суд ухвалить більш справедливе рішення, ніж суд першої інстанції [369; 370].

Крім того, для радянського кримінального процесу неприйнятною була й «чиста касація» [76, с. 14–15]. Радянська касація, за КПК УСРР 1927 року та КПК УРСР 1960 року, фактично являла собою форму оскарження, що поєднувала перевірку як дотримання норм закону, так і правильності рішення суду першої інстанції за сутністю. У радянський період у кримінальному процесі касаційне оскарження й перегляд майже поєднували в собі риси класичної касації та деякі апеляційні елементи. Згідно з КПК України (у редакції 1960 р.) апеляційна інстанція – це суд, що розглядає в апеляційному порядку кримінальні справи за скаргами і поданнями на вироки й постанови суду, що не набрали законної сили.

Тільки через тривалий час, реалізуючи Концепцію судової реформи 1992 року, український законодавець дійшов висновку про необхідність ще однієї інстанції для перегляду вироків, які не набрали законної сили, – апеляційної. Відтак, апеляційні суди були засновані уже в рамках незалежної України відповідно до ст. 125 Конституції України [158] та Закону «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» від 21 червня 2001 року № 2533–111 [104], у зв'язку із закінченням дії перехідних положень Конституції України та проведенням «Малої судової реформи» 2001 року.

Запровадження апеляційного розгляду кримінальних проваджень уже протягом першого року виявило цілу низку проблем, які потрібно було обговорювати й розв'язувати. Недосконалим виявився розділ четвертий чинного тоді КПК України, що передбачав три види апеляційного провадження, кожний з яких мав свої особливості. Такого висновку можна дійти, аналізуючи зміст ст. 347, ч. 5 ст. 349 та ст. 382 КПК України. У загальному порядку розглядалися апеляції на вироки, які не набрали законної сили, постановлені місцевими судами, та постанови про застосування чи незастосування примусових заходів виховного і медичного характеру,

ухвалені місцевими судами (ч. 1 ст. 347 КПК України). Дещо обмеженою виявилася апеляційна перевірка ухвал (постанов) про закриття справи або про направлення її на додаткове розслідування, а також на окремі ухвали (постанови) й інші рішення [209, с. 39].

Важливою віхою кримінального процесуального права стало прийняття нового КПК України, який набрав чинності 20 листопада 2012 року [187]. Закріплена у ньому система виправлення судових помилок забезпечує режим законності, справедливості та правопорядку в державі. Відтак, чинний КПК України містить більш прогресивні та гуманні кримінально-процесуальні норми, що суттєво поліпшують процесуальні права та становище учасників апеляційного провадження, створюють правовий фундамент для реалізації інституту апеляції, як однієї із гарантій справедливого судочинства.

Отже, основними етапами розвитку інституту апеляційного оскарження у кримінальному провадженні в Україні були: 1) період існування Київської Русі (IX–XIII ст. ст.); 2) період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XIV – середина XVII ст. ст.); 3) судочинство періоду Української козацько-гетьманської держави та перебування України у складі Росії на правах автономії (друга половина XVII – кінець XVIII ст. ст.); 4) кримінальне судочинство періоду перебування українських земель під владою Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій (кінець XVIII – початок XX ст. ст.); 5) кримінальне судочинство періоду Визвольних змагань та відновлення української державності (1917–1921 рр.); 6) період кримінального судочинства УРСР (радянський період, 1922–1991 рр.); 7) кримінальне судочинство незалежної України (з 1991 року і донині). При цьому в межах останнього періоду можна виокремити такі етапи: 1) період дії КПК 1960 р. до змін кримінально-процесуального законодавства у ході т. зв. «Малої судової реформи» 2001 р.; 2) від «Малої судової реформи» 2001 р. до прийняття КПК 2012 р.; 3) від прийняття КПК 2012 р. і донині.

Висновки до Розділу 1

1. Створення апеляційних судів є важливим позитивним моментом, завдяки якому діяльність судів удосконалюється, а саме апеляційне провадження дає змогу сторонам процесу домагатися виправлення можливих помилок судів першої інстанції до моменту набрання судовим рішенням законної сили. Уведення апеляції в судочинство є важливим засобом реалізації конституційного положення про право кожного громадянина на судовий захист.

2. Інститут оскарження й перегляду судових рішень існував на українських теренах ще з часів Київської Русі. У той час правосуддя поділялося на світське та церковне і здійснювалося на підставі норм звичаєвого права, князівських «уставів» і «уроків», Церковних уставів, Візантійських збірників та «Руської Правди». Світським судом апеляційної інстанції був «княжий суд». На підставі Церковних уставів, рішення духовних судів не підлягали оскарженню. Рішення княжих судів теж були остаточними. У них засідали або самі князі, або ж посадник чи тіун. Тому у практиці запровадження інституту апеляційного судочинства важливо враховувати попередній досвід (як український, так і іноземний).

3. Основними етапами розвитку інституту апеляційного оскарження у кримінальному провадженні в Україні є: 1) період існування Київської Русі (IX–XIII ст. ст.); 2) період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XIV – середина XVII ст. ст.); 3) судочинство періоду Української козацько-гетьманської держави та перебування України у складі Росії на правах автономії (друга половина XVII – кінець XVIII ст. ст.); 4) кримінальне судочинство періоду перебування українських земель під владою Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій (кінець XVIII – початок XX ст. ст.); 5) кримінальне судочинство періоду Визвольних змагань та відновлення української державності (1917–1921 рр.); 6) період кримінального судочинства УРСР

(радянський період, 1922–1991 рр.); 7) кримінальне судочинство незалежної України (з 1991 року і донині).

4. Значення інституту апеляційного провадження не можна зводити лише до виправлення помилок, допущених судами першої інстанції, адже попри це, суд апеляційної інстанції своєю діяльністю направляє судову практику, забезпечує дотримання судами першої інстанції норм матеріального й процесуального права, однакове й правильне застосування законодавства.

5. Апеляційне провадження дає змогу запровадити контроль законності ухвалення підсумкового судового рішення судом першої інстанції, тоді як апеляційна перевірка – забезпечення законності ухвалення проміжних рішень суду першої інстанції під час досудового розслідування кримінального провадження. Тобто, у контексті філософської категорії опосередкованості, вплив апеляційного провадження та апеляційної перевірки на результат судового розгляду в суді першої інстанції можна відповідно охарактеризувати як безпосередній та опосередкований.

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ В ПОРЯДКУ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ

2.1 Особливості апеляційного провадження як стадії кримінального процесу

Одним із ключових напрямів удосконалення процесуального забезпечення справедливості і права на захист під час кримінального провадження вбачається надання широкого кола процесуальних повноважень стороні захисту на стадіях досудового і судового розгляду, а також на етапі апеляційного оскарження рішення, забезпечуючи рівні процесуальні можливості, зокрема щодо збору доказів як для сторони захисту, так і для сторони обвинувачення, посилення контролю з боку суду стосовно застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [290]. Утім, реалізація цього завдання неможлива без удосконалення діяльності власне судів апеляційної інстанції в контексті кримінального провадження [207, с. 189].

Згідно зі статтею 26 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» створені в Україні апеляційні суди, які діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суди першої інстанції, з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Апеляційними судами з розгляду кримінальних справ є апеляційні суди, які утворюються в апеляційних округах. У складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ. Судову палату очолює секретар судової палати, який обирається з-поміж суддів цього суду строком на три роки. Рішення про утворення судової палати, її склад, а також про обрання секретаря судової палати приймаються зборами суддів апеляційного

суду за пропозицією голови суду [108]. Отже, в Україні повноваження розглядати кримінальні провадження в апеляційному порядку мають відповідні судді судових палат у кримінальних справах апеляційних судів загальної юрисдикції.

За змістом глави 31 КПК України апеляційний суд перевіряє відповідність оскаржуваних судових рішень фактичним обставинам, установленим у кримінальному провадженні, вимогам кримінального процесуального та матеріального закону, а також правильність оцінки доказів і обґрунтованості тих висновків, яких дійшов суд першої інстанції за результатами судового розгляду [187]. Така побудова перегляду судових вироків є реальною гарантією охорони прав учасників процесу [120, с. 30], а механізм цілком відповідає положенням ст. 2 Протоколу № 7 згаданої Конвенції, який передбачає право на оскарження судових рішень [350, с. 237].

Кримінальне провадження в апеляційному порядку здійснюється колегіально судом у складі не менше трьох суддів (ч. 4 ст. 31 КПК України [187]). При цьому суддею апеляційного суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя в апеляційному суді, а також відповідає одній із таких вимог: 1) має стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років; 2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше сім років; 3) має досвід професійної діяльності адвоката, зокрема щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше сім років; 4) має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених пунктами 1–3 цієї частини, щонайменше сім років. Суддя апеляційного суду здійснює правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом, а також інші повноваження, визначені законом (ст. 28 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів») [108].

Згідно зі ст. 392 КПК України в апеляційному порядку можуть бути оскаржені судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції і не

набрали законної сили, а саме вироки, крім випадків, передбачених ст. 394 КПК України, ухвали про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру, передбачені ст. ст. 501 та 516 КПК України, інші ухвали, передбачені КПК України [187].

Тобто іншими ухвалами, на які може бути подана апеляція, є такі: про внесення виправлень у судові рішення чи відмову у внесенні виправлень (ч. 3 ст. 379 КПК України); про роз'яснення судового рішення або відмову в його роз'ясненні (ч. 4 ст. 380 КПК України); про вирішення питань, пов'язаних із виконанням вироку (ч. 5 ст. 539 КПК України); про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 288 КПК України); про закриття кримінального провадження (ч. 8 ст. 284 КПК України); про тимчасовий арешт (ст. 583 КПК України); про виконання вироку іноземної держави (ст. 603 КПК України); про узгодження вироку іноземної держави із законодавством України (ст. 610 КПК України) [187].

Ухвали, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення вищезазначених судових рішень, окремому оскарженню не підлягають, окрім випадків, визначених КПК України. Заперечення проти зазначених ухвал можуть бути включені до апеляційної скарги на судові рішення. Така позиція правомірна, оскільки відповідає положенням п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України [158]. В апеляційному порядку також можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді у випадках, передбачених ст. 309 КПК України [187].

Не цілком прийнятною позиція Н. Р. Бобечка, який вважає обґрунтованою ситуацію з відмовою у наданні змоги переглядати в апеляційному порядку ухвали, постановлені судом першої інстанції під час судового розгляду, що, на думку вченого, зумовлено тим, що вказані судові рішення тісно пов'язані як із сутністю і змістом процедури судового розгляду, так і з ухваленим за його результатами рішенням. При цьому можливість апеляційної перевірки проміжних судових рішень не усувається,

а відкладається на більш пізній етап [23, с. 114–115].

Переконаливою є думка А. Ф. Безрукавої, яка наполягала на тому, що «необхідно обов'язково передбачити право на оскарження ухвали суду про застосування домашнього арешту або відмову його застосування; про зміну домашнього арешту або відмову у зміні; про скасування домашнього арешту або відмову в скасуванні; продовження строку домашнього арешту або відмову в продовженні строку. Відсутність можливості оскарження рішення суду, прийнятого щодо обвинуваченого стосовно застосування, зміни, скасування домашнього арешту та продовження його строку, є неприпустимим» [19, с. 96]. Зрештою, остання позиція знайшла й нормативне підтвердження у правовій позиції КСУ, який «дійшов висновку, що положення ч. 2 ст. 392 Кодексу щодо неможливості окремого апеляційного оскарження ухвали суду першої інстанції про продовження строку тримання під вартою не гарантують особі ефективної реалізації її конституційного права на судовий захист, не відповідають критеріям справедливості та співмірності (пропорційності), не забезпечують справедливого балансу інтересів особи та суспільства, а тому суперечать вимогам ст. ст. 1, 3, 8, 21, 29, ч. 1 ст. 55 Основного Закону України» [326].

Подання апеляції зупиняє набрання судовим рішенням законної сили. Особливістю апеляції є також те, що скарга розглядається не за письмовими матеріалами кримінального провадження, а на основі нового, повного або часткового дослідження доказів, що були предметом розгляду суду першої інстанції, а також уперше наданих сторонами або витребуваних судом, тобто на основі проведення судового розгляду [208, с. 102].

Вирок суду першої інстанції, ухвалений за результатами спрощеного провадження при розгляді кримінальних проступків у порядку, передбаченому ст. ст. 381 та 382 КПК України, не може бути оскаржений в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням

обставини. Судове рішення суду першої інстанції не може бути оскаржене в апеляційному порядку з підстав заперечення обставин, які ніким не оспорювалися під час судового розгляду й дослідження яких визнано судом недоцільним, згідно з положеннями ч. 3 ст. 349 КПК України.

Вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим може бути оскаржений в апеляційному порядку:

- обвинуваченим, його захисником, законним представником винятково з підстав призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; невиконання судом вимог, установлених ч. ч 5–7 ст. 474 КПК України, зокрема нероз'яснення обвинуваченому наслідків укладення угоди;

- потерпілим, його представником, законним представником винятково з підстав призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; нероз'яснення йому наслідків укладення угоди; невиконання судом вимог, установлених ч. ч. 6–7 ст. 474 КПК України;

- прокурором винятково з підстав затвердження судом угоди у кримінальному провадженні, в якому, згідно з ч. 3 ст. 469 КПК України, угода не може бути укладена.

Вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором і підозрюваним, обвинуваченим про визнання вини може бути оскаржений:

- винятково обвинуваченим, його захисником, законним представником тільки з підстав призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; невиконання судом вимог, установлених ч. ч. 4, 6, 7 ст. 474 КПК України, зокрема нероз'яснення йому наслідків укладення угоди;

- прокурором винятково з підстав призначення судом покарання, менш

суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому, згідно з ч. 4 ст. 469 КПК України, угода не може бути укладена.

Тривалий час проблемним було питання апеляційного оскарження зазначених у ч. 2 ст. 392 КПК України ухвал, постановлених під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судових рішень, передбачених ч. 1 цієї статті, де вказано, що вони окремому оскарженню не підлягають, окрім випадків, визначених КПК України [187; 336, с. 498]. Ця норма обмежувала право на апеляційне оскарження доволі широкого переліку судових ухвал і була визнана неконституційною згідно з Рішенням КСУ у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 2 ст. 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019 [326]. Цим Рішенням КСУ, по-перше, визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення ч. 2 ст. 392 КПК України щодо унеможливлення окремого апеляційного оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення у справі; по-друге, зобов'язав ВРУ узгодити нормативне регулювання, встановлене ч. 2 ст. 392 КПК України, з Конституцією України та цим Рішенням. Проте відповідне нормативне регулювання й досі з Конституцією України та згаданим Рішенням КСУ не узгоджено [206, с. 76].

Фактично вищезгадане Рішення КСУ окреслило позицію щодо конституційності поділу проміжних судових рішень на оскаржувані та неоскаржувані в апеляційному порядку, всупереч висловлюваній деякими вченими думці стосовно універсальної можливості оскарження всіх проміжних судових рішень в апеляційному порядку [408].

У науці кримінального процесу прийнято поділяти стадію апеляційного провадження на певні етапи, зважаючи на зміст кримінально-процесуального

регулювання цієї стадії. Зокрема, В. Л. Головков та О. М. Скрябін виокремлюють два етапи в апеляційному провадженні: підготовчий та етап судового розгляду в апеляційному суді. Перший етап починається з порушення апеляційного провадження, шляхом подання апеляційної скарги, а закінчується призначенням засідання суду апеляційної інстанції; другий – починається з відкриття засідання цього суду і триває до ухвалення ним рішення у справі [68, с. 260; 350, с. 238]. Надто детальною є запропонована І. Ю. Мірошниковим класифікація етапів апеляційного провадження: 1) відкриття апеляційного провадження; 2) висловлення доводів сторонами; 3) судові дебати; 4) останнє слово обвинуваченого; 5) ухвалення і проголошення судового рішення [249, с. 119]. Оптималінішою є концепція триетапної структури апеляційного провадження: 1) апеляційне оскарження судових рішень; 2) підготовка до апеляційного розгляду; 3) власне апеляційний розгляд судового рішення [23, с. 54; 37, с. 160].

Статтею 395 КПК України [187] передбачено порядок і строки апеляційного оскарження. Згідно з вимогами вказаної вище норми закону апеляційна скарга подається: на судові рішення, ухвалені судом першої інстанції, – через суд, який ухвалив судові рішення; на ухвали слідчого судді – безпосередньо до суду апеляційної інстанції. Апеляційна скарга може бути подана: на вирок або ухвалу про застосування чи відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру – протягом тридцяти днів з дня їх проголошення; на інші ухвали суду першої інстанції – протягом семи днів з дня її оголошення; на ухвалу слідчого судді – протягом п'яти днів з дня її оголошення. Для особи, яка перебуває під вартою, строк подачі апеляційної скарги обчислюється з моменту вручення їй копії судового рішення. Якщо ухвалу суду або слідчого судді було постановлено без виклику особи, яка її оскаржує, або якщо вирок ухвалено без виклику особи, яка його оскаржує, в порядку, передбаченому ст. 382 КПК України, то строк апеляційного оскарження для такої особи обчислюється з дня отримання нею копії судового рішення. Протягом строку апеляційного оскарження матеріали

кримінального провадження ніким не можуть бути витребувані із суду. У цей строк суд зобов'язаний надати учасникам судового провадження за їх клопотанням змогу ознайомитися з матеріалами кримінального провадження.

Форма і зміст апеляційної скарги мають дуже важливе процесуальне значення, оскільки від викладених у ній формулювань, доводів і прохань залежать наслідки розгляду апеляції. Саме тому до форми і змісту апеляції ставляться жорсткі вимоги. Апеляційна скарга подається у письмовій формі. Вимоги до змісту апеляції вичерпні та містяться у ст. 396 КПК України [187].

Фізична або юридична особа повинна вказати в апеляції найменування суду апеляційної інстанції; своє прізвище, ім'я і по батькові, процесуальне положення в кримінальному провадженні, місце проживання або перебування. Номер засобу зв'язку та адреса електронної пошти не є обов'язковими реквізитами апеляційної скарги, однак, якщо такі є, то зазначення їх в апеляції прискорить і спростить процедуру повідомлення про дату та час призначення апеляційного розгляду, про заперечення та доповнення до поданих апеляційних скарг. Прокурор, окрім того, повинен вказати своє посадове становище, чи брав він участь у судовому засіданні при розгляді провадження або затверджував обвинувальний акт.

Що стосується затвердження прокурором обвинувального акта, то склалася негативна практика судів повертати, відповідно до ст. 314 КПК України, з підготовчого судового засідання обвинувальні акти, оскільки вони не відповідають вимогам ст. 291 КПК України. Чимала кількість апеляційних скарг прокурора надходить на такі судові рішення. Однак причиною таких рішень місцевих судів є прогалини у чинному КПК України.

У контексті цього, доречно навести приклади кількох ухвал місцевих судів. Зокрема, 23 травня 2019 року Садгирський районний суд м. Чернівці, розглянувши у підготовчому судовому засіданні в приміщенні залу судових засідань того самого суду обвинувальний акт у кримінальному провадженні за обвинуваченням особи у вчиненні кримінального правопорушення,

передбаченого ч. 2 ст. 286 КК України, встановив, що 8 травня 2019 року з прокуратури м. Чернівці надійшов затверджений прокурором цієї прокуратури К. обвинувальний акт за обвинуваченням особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК України.

У підготовчому судовому засіданні прокурор, потерпіла та представник потерпілої вважали можливим призначити судовий розгляд. Обвинувачений та захисник обвинуваченого заперечували проти призначення судового розгляду.

Дослідивши обвинувальний акт, заслухавши учасників процесу, суд повернув обвинувальний акт прокурору, у зв'язку з невідповідністю вимогам КПК України. Згідно з ч. 3 ст. 291 КПК України обвинувальний акт підписується слідчим та прокурором, який його затвердив, або лише прокурором, якщо він склав його самостійно. Однак зі змісту обвинувального акта вбачається, що він, усупереч вимогам закону, підписаний лише слідчим. Прокурор, який затвердив обвинувальний акт, не підписав його.

Зазначений обвинувальний акт був затверджений прокурором, отже, його підпис, скріплений печаткою, стояв на цьому акті, але у верхній частині документа. Обвинувальний акт складав слідчий, а не прокурор, тому в кінці документа стояв підпис слідчого. Саме через ці формальні підстави обвинувальний акт був повернений прокурору. Чернівецький апеляційний суд залишив ухвалу місцевого суду без змін, оскільки ч. 3 ст. 291 КПК України в обвинувальному акті дійсно передбачаються підписи прокурора й слідчого. З цих підстав судами протягом першого півріччя 2019 року прокурору повернуто близько 350 обвинувальних актів.

Підписувати двічі один і той самий документ – обвинувальний акт – прокуророві не потрібно, оскільки ч. 1 ст. 291 КПК України вимагає затвердження прокурором обвинувального акта, якщо він складений слідчим, і не вимагає його затвердження вищестоящим прокурором, якщо він складений прокурором. Законодавцю необхідно вилучити із ч. 3 ст. 291 КПК України слова «...та прокурором, який його затвердив» та «лише». Тоді ч. 3

ст. 291 КПК України набуде такого змісту: «Обвинувальний акт підписується слідчим, дізнавачем або прокурором, якщо він склав його самостійно».

Згідно зі ст. 396 КПК України в апеляції зазначено, яке конкретно судове рішення оскаржується, яким судом воно ухвалене, число, місяць і рік його ухвалення, прізвище, ім'я і по батькові особи, щодо якої ухвалене рішення, суть вироку, ухвали (якщо особа засуджена – за якою статтею, частиною статті КК України і до якого покарання, якщо виправдана – за якою статтею КК України, частиною статті тощо). В апеляції викладається короткий зміст судового рішення й наводяться формулювання зі змісту його мотивувальної частини, що оскаржуються [182].

В апеляції повинні мати місце вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, та їх обґрунтування із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення. У скарзі також вказуються докази, які підтверджують наведені в ній аргументи і обґрунтовують висунуті до суду апеляційної інстанції вимоги. Нові докази, зазначені у скарзі, можуть бути розділені на дві групи: 1) отримані під час досудового розслідування, але з певних причин не були досліджені в суді першої інстанції [3, с. 5]. Це фактичні дані, що набули встановленої законом процесуальної форми. Тому до них можна застосувати термін «доказ», хоча в результаті дослідження в апеляційному суді, вони можуть бути відкинуті як такі, що не належать до предмета доказування або є недопустимими чи недостовірними; 2) відомості, що не були зафіксовані до моменту ухвалення оскаржуваного рішення й тому не досліджувалися під час судового розгляду, і внаслідок цього, не набули належної процесуальної форми. Усі ці відомості стануть доказами після того, як будуть досліджені під час апеляційного розгляду.

В апеляції має міститися клопотання про дослідження доказів. Сторони мають право подавати нові матеріали чи клопотати про виклик до суду апеляційної інстанції свідків, експертів. Особа, яка подає апеляцію, зобов'язана додати до апеляції документи, на які є посилання в апеляції, але які в справі відсутні, а також має право додавати будь-які документи, на її

думку, необхідні для правильного вирішення провадження. Якщо в апеляційній скарзі зазначаються обставини, які не були досліджені в суді першої інстанції, або докази, які не подавалися суду першої інстанції, то в ній указуються причини цього.

Прокурор і захисник при обґрунтуванні своїх доводів про необхідність скасування або зміни судового рішення, повинні послатися на відповідні аркуші матеріалів кримінального провадження, де знаходиться той доказ, на який посилається апелянт.

В апеляції повинно викладатися конкретне прохання особи, яка подає апеляцію, сформульоване з урахуванням того, які рішення апеляційний суд вправі ухвалити.

Захисник, представник та законний представник повинні додати до апеляції належно оформлені документи, що підтверджують їхні повноваження в кримінальному провадженні. В апеляції наводиться також перелік усіх документів, що додаються до неї, із зазначенням кількості копій. Копії апеляції надаються в кількості, необхідній для їх надіслання сторонам та іншим учасникам судового провадження, інтересів яких стосується апеляційна скарга. Цей обов'язок не поширюється на обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом або тримається під вартою.

Апеляційна скарга підписується особою, від імені якої вона подається. Якщо особа не бажає брати участь в апеляційному розгляді, вона зазначає це в апеляційній скарзі. Водночас суд апеляційної інстанції може прийняти рішення про обов'язковість участі в апеляційному розгляді певних учасників кримінального провадження.

Суд першої інстанції через три дні після закінчення строку апеляційного оскарження судового рішення надсилає отримані апеляційні скарги разом із матеріалами кримінального провадження до суду апеляційної інстанції. Апеляційні скарги, що надійшли після направлення матеріалів кримінального провадження до суду апеляційної інстанції, не пізніше наступного дня після їх надходження, направляються до суду апеляційної

інстанції.

Апеляційна скарга, що надійшла до суду апеляційної інстанції, матеріали кримінального провадження, клопотання та інші передбачені законом процесуальні документи, що подаються до апеляційного суду й можуть бути предметом судового розгляду, в порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в автоматизованій системі документообігу суду, яка здійснюється працівниками апарату відповідного суду в день надходження таких матеріалів. До автоматизованої системи документообігу суду в обов'язковому порядку вносяться: дата надходження матеріалів, скарги, клопотання, заяви або іншого процесуального документа, прізвище особи, стосовно якої подані документи, та їх сутність, прізвище (найменування) особи (органу), від якої (якого) надійшли документи, прізвище працівника апарату суду, який здійснив реєстрацію, інформація про рух судових документів, дані про суддю, який здійснював судові провадження, та інші дані, передбачені Положенням про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженим Радою суддів України за погодженням з ДСА.

Така система запроваджена в апеляційних судах з метою:

- 1) об'єктивного та неупередженого розподілу матеріалів кримінального провадження між суддями з додержанням принципів черговості й однакової кількості проваджень для кожного судді;
- 2) надання фізичним та юридичним особам інформації про стан розгляду матеріалів кримінального провадження;
- 3) централізованого зберігання текстів вироків, ухвал та інших процесуальних документів;
- 4) підготовки статистичних даних;
- 5) реєстрації вхідної і вихідної кореспонденції та етапів її руху;
- 6) видачі вироків, ухвал суду та виконавчих документів на підставі наявних у системі даних;
- 7) передачі матеріалів до електронного архіву.

Визначення колегії суддів та судді-доповідача для конкретного апеляційного провадження здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів, скарги,

клопотання, заяви чи іншого процесуального документа [187]. Апеляційна скарга, що надійшла до суду апеляційної інстанції, не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу, який протягом трьох днів перевіряє її на відповідність вимогам ст. 396 КПК України і постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження.

Усі судові рішення судді-доповідача під час підготовки до апеляційного розгляду викладаються у формі ухвали. Копії ухвал надсилаються учасникам судового провадження. Після закінчення підготовки до апеляційного розгляду суддя-доповідач постановляє ухвалу про закінчення підготовки та призначення апеляційного розгляду.

Обвинувачений підлягає обов'язковому виклику на судове засідання для участі в апеляційному розгляді, якщо в апеляційній скарзі порушується питання про погіршення його становища, або якщо суд визнає обов'язковою його участь, а обвинувачений, який утримується під вартою, – також у разі, якщо про це надійшло його клопотання.

Учасники судового провадження в суді першої інстанції, чиїх інтересів стосується апеляційна скарга, мають право подати до суду апеляційної інстанції заперечення на апеляційну скаргу на вирок чи ухвалу суду першої інстанції в письмовій формі протягом встановленого судом апеляційної інстанції строку.

Відповідно до вимог ст. 404 КПК України суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення суду першої інстанції у межах апеляційної скарги. Суд апеляційної інстанції вправі вийти за межі апеляційних вимог, якщо цим не погіршується становище обвинуваченого або особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Якщо розгляд апеляційної скарги дає підстави для прийняття рішення на користь осіб, в інтересах яких апеляційні скарги не надійшли, суд апеляційної інстанції зобов'язаний прийняти таке рішення.

За клопотанням учасників судового провадження суд апеляційної інстанції зобов'язаний повторно дослідити обставини, встановлені під час

кримінального провадження, за умови, що вони досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями, та може дослідити докази, які не досліджувалися судом першої інстанції, винятково якщо про дослідження таких доказів учасники судового провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції, або якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується. Суд апеляційної інстанції не має права розглядати обвинувачення, що не було висунуте в суді першої інстанції.

Об'єктом апеляційного провадження є судові рішення, що ухвалюються під час провадження в суді першої інстанції та спрямовані на забезпечення вирішення завдань правосуддя. Особливістю їх перевірки є те, що предмет рішення за межами майже збігається із предметом оскарження. За таких умов за результатами перегляду апеляційний суд може або залишити рішення суду першої інстанції без змін, або прийняти нове рішення, яке в повному обсязі замінить оскаржене, що є надійним засобом захисту прав та інтересів тих осіб, які з певних причин не оскаржили вирок чи оскаржили його не в тій частині, що суперечить вимогам закону. За таких умов збереження в апеляційному провадженні ревізійних засад сприятиме більш повній захищеності обвинуваченого та потерпілого [403, с. 67–68].

У кримінально-процесуальній науці сформульовано наукове бачення меж перегляду апеляційної скарги судом. Під такими межами тлумачиться той обсяг, в якому відбувається перевірка оскарженого судового рішення [249, с. 120], або матеріально- і процесуально-правові межі апеляційного розгляду, які на підставі апеляційних вимог сторін і принципу розмежування процесуальних функцій, визначають коло обов'язків, що підлягають установленню, доказів, що підлягають дослідженню, та обсяг повноважень суду апеляційної інстанції на прийняття підсумкових рішень [386, с. 11]. Такі межі диференціюють – на законодавчому рівні – це об'єкт оскарження, доводи скарги та предмети скарги; на процесуальному – це строки оскарження, правові вимоги, вміщені у скарзі, неможливість повороту до гіршого; на правозастосовному – це ревізія судового рішення, контроль за

діяльністю слідчих органів, індивідуалізація змісту рішень судів вищестоящих інстанцій [131].

Уточнюючи зміст відповідних меж перегляду, російський дослідник С. І. Беззубов окреслив цей зміст у такий спосіб: 1) межі апеляційної перевірки справи судом другої інстанції обмежуються предметом скарг, подання, поданих сторонами; 2) заборона повороту до гіршого; 3) свобода оскарження рішення судді, що не набрало законної сили; 4) одночасна перевірка законності й обґрунтованості рішень судді, які не набрали законної сили, під час апеляційного перегляду; 5) інстанційність внесення апеляційної скарги [17, с. 75]. С. О. Трухін запропонував виокремлювати максимальні та мінімальні межі апеляційного перегляду, зазначивши, що максимальні – встановлюють межі прав суду апеляційної інстанції на прийняття підсумкового рішення в сторону погіршення становища засудженого, виправданого або особи, стосовно якої припинено кримінальну справу, а мінімальні на практиці є актуальними при визначенні меж перевірки доказів [386, с. 11–12]. Н. В. Кіцен охарактеризувала межі апеляційного перегляду як правове положення, що визначає характер та рамки перевірки вироків, ухвал судом апеляційної інстанції. До критеріїв, що визначають межі апеляційного перегляду, дослідниця відносить: 1) межі скарги; 2) характер рішень, що оскаржуються; 3) обвинувачення, яке було висунуте в обвинувальному акті або змінене (висунуте у суді першої інстанції); 4) суттєві порушення вимог кримінального процесуального закону; 5) недопустимість погіршення становища обвинуваченого або особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру [141]. О. С. Кашка стверджує, що «межі апеляційного розгляду визначаються: межами оскарження; правилами про недопустимість «повороту до гіршого»; апеляційними підставами; колом осіб, щодо яких проводиться перевірка; обсягом безпосереднього дослідження доказів; обставинами, встановленими судом першої інстанції; обставинами, встановленими органами досудового розслідування, що не оспорювалися учасниками кримінального провадження

та не досліджувалися в суді першої інстанції; обставинами, встановленими судом апеляційної інстанції; межами висунутого в суді першої інстанції обвинувачення, від якого захищався обвинувачений» [134, с. 4]. Натомість Б. О. Рінчінов узагалі звів межі апеляційного перегляду до меж повноважень суду апеляційної інстанції [322, с. 36–51].

Однак, торкаючись питання меж перегляду судом апеляційної інстанції судових рішень суду першої інстанції (ст. 404 КПК України) [187], законодавець визначив ці межі дещо по-іншому: 1) суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення суду першої інстанції у межах апеляційної скарги; 2) він праві вийти за межі апеляційних вимог, якщо цим не погіршується становище обвинуваченого або особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Якщо розгляд апеляційної скарги дає підстави для прийняття рішення на користь осіб, в інтересах яких апеляційні скарги не надійшли, суд апеляційної інстанції зобов'язаний прийняти таке рішення; 3) за клопотанням учасників судового провадження суд апеляційної інстанції зобов'язаний повторно дослідити обставини, встановлені під час кримінального провадження, за умови, що вони досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями, та може дослідити докази, які не досліджувалися судом першої інстанції, винятково якщо про дослідження таких доказів учасники судового провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції, або якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується; 4) він не має права розглядати обвинувачення, що не було висунуте в суді першої інстанції. У такий спосіб законодавча конструкція меж перегляду судом апеляційної інстанції судових рішень суду першої інстанції охоплює як певні додаткові права, так і додаткові обов'язки апеляційного суду, при цьому розпорядитися цими правами суд вправі на власний розсуд, у межах т. зв. судової дискреції.

Згідно з Н. Р. Бобечком суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення в межах апеляційної скарги, що є загальним правилом, у якому

проявляється відома максима – «*nee eat iudex ultra petita partium*» («суддя не може вийти за межі вимог сторін»). У контексті цього чітко простежуються дві сторони обсягу перевірки судового рішення: предметна та суб'єктна: предметна сторона обсягу перевірки визначається апелянтом, який вказує, яке з питань, вирішених у вирокі чи ухвалі, необхідно піддати контролю суду вищого рівня. Вона має місце, якщо подана апеляційна скарга стосується, зокрема, одного з кількох інкримінованих обвинуваченому (засудженому) кримінальних правопорушень, або коли вирок оскаржено лише в частині призначеного покарання. Натомість суб'єктна сторона стосується ситуації, за якої судові рішення ухвалено щодо кількох обвинувачених (засуджених, виправданих або осіб, щодо яких застосовано примусові заходи медичного або виховного характеру, чи кримінальне провадження закрито), а апеляційні скарги подані лише в інтересах одного чи кількох з них. Наведений припис є конкретизацією засади диспозитивності – положення ч. 3 ст. 26 КПК України про те, що слідчий суддя, суд у кримінальному провадженні вирішують лише ті питання, що винесені на їх розгляд сторонами та віднесені до їх повноважень. Тобто тут діє класична кримінально-процесуальна максима – *tantum devolutum quantum appellatum* («наскільки особа апелює, настільки справа рухається далі») [23, с. 204–205].

Зазначені міркування є цілком прийнятними, втім існують випадки, коли особа, яка подає апеляцію, може, але не зобов'язана вказувати, у чому саме полягає незаконність судового рішення, оскільки вона зазвичай не є юристом. Суд апеляційної інстанції сам повинен визначати межі апеляційного розгляду й мати змогу вийти за ці межі, якщо у результаті розгляду кримінального провадження, він дійде висновку, що є підстави для прийняття рішення на користь засудженого чи виправданого, і цим не погіршується їх становище, оскільки такий підхід «відповідає принципу справедливості» [140, с. 11]. При цьому доцільно зберегти положення заборони повороту до гіршого щодо засудженого у результаті розгляду його апеляції, а також апеляцій його захисника та законного представника [304,

с. 154].

Доречно було б також запозичити для запровадження в Україні порядок, який існує у Франції та ФРН, зокрема, якщо особа, яка подала апеляцію, не вказує меж оскарження, то судові рішення необхідно перевіряти в повному обсязі. В. Т. Нор зауважує, що побудова кримінального судочинства на засадах публічності не заперечує його змагальної форми, хоч і може впливати на деякі її елементи [269, с. 533–536].

Якою б великою не була гарантія, створена законом для забезпечення справедливості постановлених судом вироків, на думку В. Случевського, завжди існує ймовірність судових помилок [354, с. 157–158]. Характерною особливістю завдань апеляційного провадження при перевірці ухвал суду першої інстанції є те, що передусім предметом перевірки має стати якість роботи суду з перевірки тих чи інших підстав, а вже потім – виявлення порушень, допущених під час досудового провадження, хоча перша і друга групи порушень перебувають між собою у причинному зв'язку й однаково суттєво впливають на результат перевірки при їх виявленні. Це обумовлено тим, що часто порушення, допущені судом першої інстанції, зумовлені недоліками досудового розслідування. Незалежно від того, де будуть виявлені порушення, ухвала суду все одно підлягає скасуванню.

Апеляційний розгляд здійснюється згідно з правилами судового розгляду в суді першої інстанції. У призначений для судового розгляду час головуєчий, який є суддею-доповідачем, відкриває судові засідання й оголошує про розгляд відповідного кримінального провадження.

Секретар судового засідання повідомляє про здійснення повного фіксування судового розгляду, а також про умови фіксування судового засідання. У контексті цього, крім фіксації судового засідання технічними засобами, доречно вести протокол судового засідання, як у суді першої, так і в суді апеляційної інстанції. Це значно підвищить усебічність, повноту й об'єктивність судового розгляду кримінальних проваджень та якість судових рішень. З певних технічних причин запис судового засідання в судах першої

та апеляційної інстанцій ведеться неякісно. Із журналу судового засідання не вбачається зміст самого судового засідання. При підготовці до апеляційного провадження, шляхом прослуховування технічного запису, судді не можуть відтворити показання окремих учасників судового засідання суду першої інстанції, правильно їх оцінити, скласти план проведення апеляційного провадження, повторного допиту свідків тощо.

Тому необхідно доповнити чинний КПК України новою статтею 107-1 «Протокол судового засідання» такого змісту:

«1. У кожному судовому засіданні в судах першої та апеляційної інстанцій ведеться протокол судового засідання, який є засобом фіксації перебігу судового розгляду кримінального провадження.

2. У протоколі судового засідання відображаються всі суттєві моменти розгляду кримінального провадження у тій послідовності, в якій вони мали місце у судовому засіданні чи при вчиненні окремої процесуальної дії.

3. У протоколі зазначаються:

1) рік, місяць, число і місце судового засідання, час його початку, технічна характеристика засобу фіксування судового процесу та носія інформації;

2) назва суду, який розглядає кримінальне провадження, прізвище та ініціали судді (суддів), секретаря судового засідання;

3) кримінальне провадження, що розглядається, повна й точна назва сторін та інших учасників процесу;

4) відомості про явку учасників процесу або їх неявку, причини відсутності та про вручення їм судових повісток;

5) дані про особу обвинуваченого (підозрюваного);

6) дані про одержання обвинуваченим копії обвинувального акта;

7) дані про роз'яснення обвинуваченому (підозрюваному) та іншим учасникам процесу їхніх прав та обов'язків;

8) ухвали суду, прийняті без виходу до нарадчої кімнати;

9) усі розпорядження головуючого і дії суду, в тому порядку, в якому

вони відбувалися;

10) усі клопотання і заяви учасників процесу;

11) детальний зміст записаних від першої особи показань обвинуваченого (підозрюваного), потерпілого, свідків, пояснень спеціалістів, відповідей експерта на усні запитання;

12) послідовність і короткий зміст судових дебатів;

13) короткий зміст останнього слова обвинуваченого;

14) відомості про проголошення судового рішення та роз'яснення порядку і строку його оскарження, роз'яснення права та строку на ознайомлення з протоколом судового засідання, подачу на нього зауважень;

15) час закінчення судового засідання у кримінальному провадженні.

4. Протокол судового засідання повинен бути виготовлений не пізніше семи діб з дня закінчення судового розгляду кримінального провадження.

5. Протокол судового засідання підписують головуючий і секретар судового засідання.

6. За необхідності, строк для виготовлення та підписання протоколу судового засідання може бути продовжено головуючим, але не більше, ніж на чотирнадцять діб після закінчення судового засідання.

7. Про виготовлення й підписання протоколу судового засідання повідомляються учасники судового розгляду.

8. Сторони мають право знайомитися з протоколом судового засідання і протягом трьох діб після повідомлення про виготовлення протоколу або після закінчення строку на його виготовлення, подавати свої письмові зауваження з приводу допущеної неправильності або неповноти протоколу».

Необхідно також КПК України доповнити новою статтею 107-2 «Розгляд зауважень на протокол судового засідання» такого змісту:

«1. Зауваження на протокол розглядаються: якщо кримінальне провадження розглядалося суддею одноосібно – головуючим; якщо кримінальне провадження розглядалося колегіально – цим складом суду чи більшістю цього складу.

2. Суд розглядає зауваження на протокол судового засідання і в разі згоди, із зауваженнями посвідчує їх правильність.

3. У разі незгоди головуючого з поданими зауваженнями, вони розглядаються в судовому засіданні з повідомленням сторін про час і місце його проведення. Їх неявка в судове засідання не перешкоджає розгляду зауважень. При розгляді зауважень може відтворюватися технічний запис процесу. Розглянувши зауваження, суд за наявності для того підстав, посвідчує правильність зауважень або відхиляє їх.

4. У разі пропуску строку подання зауважень і відсутності підстав для його поновлення, суд залишає їх без розгляду і приєднує до матеріалів кримінального провадження».

Після виконання підготовчих дій і вирішення клопотань суддя-доповідач у необхідному обсязі доповідає зміст оскарженого судового рішення, доводи учасників судового провадження, викладені в апеляційних скаргах та запереченнях, і з'ясовує, чи підтримують свої апеляційні скарги особи, які їх подали. Для висловлення доводів, а також у судових дебатах спершу надається слово особі, яка подала апеляційну скаргу. Якщо апеляційні скарги подали обидві сторони кримінального провадження, першим висловлює доводи обвинувачений. Після цього слово мають інші учасники судового провадження. Судовий розгляд проводиться тільки стосовно тієї частини судового рішення, законність і обґрунтованість якої оскаржуються в апеляції.

Якщо в судовому засіданні апеляційного суду особа, яка подала апеляцію, відмовилася від своїх вимог, апеляційне провадження підлягає закриттю тільки у разі відсутності апеляцій інших учасників судового розгляду.

Неприбуття сторін або інших учасників кримінального провадження не перешкоджає проведенню розгляду, якщо такі особи були у належний спосіб повідомлені про дату, час і місце апеляційного розгляду та не повідомили про поважні причини свого неприбуття. Якщо для участі у розгляді на судове

засідання не прибули учасники кримінального провадження, участь яких, згідно з вимогами КПК України або рішенням суду апеляційної інстанції, є обов'язковою, апеляційний розгляд відкладається.

Новелою кримінального процесуального законодавства є можливість ухвалення судового рішення колегією суддів апеляційного суду за результатами письмового провадження, якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності. Однак, якщо під час письмового провадження суд апеляційної інстанції дійде висновку щодо необхідності провести апеляційний розгляд, він призначає такий розгляд. Якщо проводилося письмове апеляційне провадження, копія судового рішення апеляційної інстанції надсилається учасникам судового провадження протягом трьох днів з дня його підписання.

Як наслідок апеляційного розгляду за скаргою на вирок або ухвалу суду першої інстанції, суд апеляційної інстанції має право: 1) залишити вирок або ухвалу без змін; 2) змінити вирок або ухвалу; 3) скасувати вирок повністю чи частково та ухвалити новий вирок; 4) скасувати ухвалу повністю чи частково та ухвалити нову ухвалу; 5) скасувати вирок або ухвалу і закрити кримінальне провадження; 6) скасувати вирок або ухвалу і призначити новий розгляд у суді першої інстанції (ч. 1 ст. 407 КПК України [187]). Прийняття одного з цих рішень залежить від правильності кваліфікації судом конкретного кримінального правопорушення. При цьому у кримінальному провадженні правова кваліфікація кримінального правопорушення здійснюється: 1) на стадії досудового розслідування – слідчим, прокурором, підозрюваним і потерпілим; 2) на стадії судового провадження – судом, прокурором, потерпілим, його представником та законним представником у випадках, установлених КПК, обвинуваченим (підсудним), засудженим, виправданим, особою, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, або вирішується питання про їх застосування, їхніми захисниками та законними представниками [10, с. 12]. В. О. Навроцький сформулював презумпцію

правильності кримінально-правової кваліфікації, яка базується на припущенні, що всі особи, які здійснюють кримінально-правову оцінку діяння, виконують свої повноваження сумлінно, мають належний рівень фахової підготовки, існує й дотримується процесуальний порядок кваліфікації тощо, а тому кваліфікація, виражена у процесуальних документах, які набрали чинності, вважається правильною доти, допоки відповідний документ не буде змінений чи скасований в установленому законом порядку [258, с. 98–99].

У результаті апеляційного розгляду за скаргою на вирок суду на підставі угоди, суд апеляційної інстанції має право скасувати вирок і направити кримінальне провадження: до суду першої інстанції для проведення судового провадження в загальному порядку, якщо угода була укладена під час судового провадження; до органу досудового розслідування для здійснення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була укладена під час досудового розслідування.

Основні положення, що встановлюють параметри повноважень суду апеляційної інстанції при зміні вироків та ухвал суду першої інстанції, відтворюють здебільшого принцип заборони погіршення правового становища обвинуваченого, що обумовлено положенням ст. 61 Конституції України [158] та ч. 1 ст. 19 КПК України: «Ніхто не може бути двічі обвинуваченим або покараним за кримінальне правопорушення, за яким він був виправданий або засуджений на підставі вироку суду, що набрав законної сили» [187].

У кримінально-правовій доктрині йдеться про те, що інститут непогіршення становища притаманний процесуальному статусу лише засудженого. Він передбачає недопустимість погіршення становища засудженого, порівняно з його становищем за вироком судів нижчих інстанцій та є проявом принципу *reformation in rejus* (недопустимість повороту до гіршого) [250, с. 98], а також знаходиться у сфері дії принципу *non bis in idem* (недопустимість повторного притягнення особи до

відповідальності або повторного покарання), що прямо закріплений у ст. 4 Протоколу № 7 (в редакції Протоколу № 11) до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [368, с. 89–90]

Погіршенням правового становища засудженого є: а) застосування норми кримінального закону, що передбачає більш суворе покарання; б) доповнення обвинувачення додатковими фактами, що впливають чи навіть і не впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення за більш суворим кримінальним законом. У вітчизняній науковій літературі сутність та кримінально-правова характеристика інституту недопустимості повороту до гіршого досліджувалися багатьма вченими [27; 134; 135; 142; 152; 170; 237; 402], унаслідок дискусій було, врешті, сформульовано думку про те, що сутність заборони повороту до гіршого на стадії апеляційного провадження зводиться до заборони погіршувати становище засудженого (виправданого) за відсутності апеляції окремих представників сторони обвинувачення, а саме прокурора, потерпілого чи його представника, в якій ставилося питання про скасування вироку з підстав, передбачених ч. 1 ст. 421 КПК України. Аналогічне правило щодо постанов про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру закріплене і в ч. 5 ст. 421 КПК України. Тобто, якщо в апеляції прокурора, потерпілого чи його представника вказані інші підстави для скасування судового рішення, наприклад, у зв'язку з суттєвим порушенням вимог кримінально-процесуального закону або у зв'язку з однобічністю або неповнотою досудового слідства чи судового розгляду, суд апеляційної інстанції не вправі з власної ініціативи скасувати вирок, у зв'язку з необхідністю призначити більш суворе покарання чи застосувати закон про більш тяжкий злочин [399, с. 405–406].

Суд апеляційної інстанції змінює вирок у разі: 1) пом'якшення призначеного покарання, якщо визнає, що покарання за своєю суворістю не відповідає тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого; 2) зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення і застосування

статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність про менш тяжке кримінальне правопорушення; 3) зменшення сум, які підлягають стягненню, або збільшення цих сум, якщо таке збільшення не впливає на обсяг обвинувачення і правову кваліфікацію кримінального правопорушення; 4) в інших випадках, якщо зміна вироку не погіршує становища обвинуваченого.

Отже, перелік підстав для зміни вироку не є вичерпним. Апеляційний суд вправі застосувати кримінальний закон про менш тяжке кримінальне правопорушення, виключити окремі епізоди обвинувачення, які не підтверджені доказами або не мають складу кримінального правопорушення, чи поставлені у вину з порушенням процесуального закону, якщо направлення на новий судовий розгляд буде визнано недоцільним. Колегія суддів апеляційного суду може також пом'якшити призначене покарання, виключити цілком або частково конфіскацію майна або будь-яку іншу додаткову міру покарання, змінити рішення про долю речових доказів, а також внести інші зміни за умови, що вони не погіршують становище засудженого або особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру.

У науковій літературі проблематика виокремлення кола підстав для зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення досліджувалася, зокрема: П. П. Андрушком [10], В. В. Безпалою [18], Н. Р. Бобечком [25], Р. В. Верешею [49], В. М. Кудрявцевим [194], В. О. Навроцьким [258] та іншими вченими. У кримінально-правовій доктрині були виокремлені та обґрунтовані дві великі групи підстав для зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення: кримінально-правові (матеріальні) і кримінально-процесуальні (процесуальні). До процесуальних підстав зміни кваліфікації віднесено: неправильне застосування матеріального закону про кримінальну відповідальність, зокрема внаслідок визнання певних доказів, якими підтверджується (обґрунтовується) здійснена кваліфікація, недопустимими, недостовірними чи неналежними та встановлення помилки у

застосуванні матеріального закону про кримінальну відповідальність; установлення нових фактичних даних (обставин вчинення діяння), які зумовлюють необхідність іншої його кримінально-правової оцінки. Натомість до матеріальних підстав зміни кваліфікації віднесені: зміна матеріального закону про кримінальну відповідальність, унаслідок якої вчинене діяння має діставати іншу кримінально-правову кваліфікацію із зміною її формули та зміною формулювання обвинувачення; зміна регулятивного законодавства у складах злочинів з бланкетними диспозиціями (в яких діяння позначаються формулюваннями типу «порушення правил», «незаконна діяльність», «порушення порядку», чи шляхом т. зв. відкритого переліку діянь тощо, або ж суб'єкт злочину визначається також шляхом відкритого переліку чи міститься відкритий перелік наслідків або предметів злочину, у разі зменшення у зв'язку з цим обсягу обвинувачення – визнання тих чи інших діянь такими, що не є незаконними тощо); установлення КСУ певних положень закону про кримінальну відповідальність неконституційними або надання судом офіційного тлумачення певної норми закону про кримінальну відповідальність, яким зменшується обсяг обвинувачення; набрання чинності міжнародним договором України, яким передбачені інші правила, ніж законом України про кримінальну відповідальність, якщо такі норми є самовиконуваними; набрання чинності рішенням ЄСПЛ, в якому містяться правові позиції щодо змісту ознак певних складів злочинів, якщо їх застосування (врахування) зумовлює необхідність зміни кримінально-правової кваліфікації; прийняття ВС постанови чи ухвали з підстав, передбачених ст. 445 КПК України, в якій міститься висновок, що правова кваліфікація кримінального правопорушення, зроблена судом касаційної інстанції, є неправильною, і в резолютивній частині нового судового рішення ВС, відповідно до ч. 2 ст. 455 КПК України, міститься висновок про те, як саме має застосовуватися відповідна норма закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь [10, с. 16;

335, с. 175].

Суд апеляційної інстанції змінює ухвалу суду про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру у разі: 1) зміни правової кваліфікації діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, і застосування статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, яка передбачає відповідальність за менш тяжке діяння; 2) пом'якшення виду примусових заходів медичного або виховного характеру.

У кримінальному провадженні мають бути всебічно, повно й неупереджено досліджені обставини вчиненого кримінального правопорушення, виявлені як обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, має бути надана їм належна правова оцінка та забезпечено прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Залишення судом першої інстанції недослідженими обставин, з'ясування яких може мати суттєве значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення, є порушенням засад законності. Неповним визнається судовий розгляд, під час якого залишилися недослідженими обставини, з'ясування яких може мати суттєве значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення, зокрема, у разі, якщо: судом були відхилені клопотання учасників судового провадження про допит певних осіб, дослідження доказів або вчинення інших процесуальних дій для підтвердження чи спростування обставин, з'ясування яких може мати суттєве значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення; необхідність дослідження тієї чи іншої підстави впливає з нових даних, встановлених при розгляді справи в суді апеляційної інстанції.

Судовий розгляд має бути визнаним неповним у разі, коли: не досліджені всі обставини, що підлягають установленню й доведенню (ст. 91 КПК України); не встановлені всі обставини, що спричинюють

закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК України); обставини кримінального провадження не підтверджуються сукупністю доказів, отриманих відповідно до закону; не встановлена роль кожного обвинуваченого у вчиненні кожного епізоду кримінального правопорушення; висновки про винуватість або невинуватість особи обґрунтовані лише показаннями обвинуваченого і не вжито заходів для дослідження інших доказів; не з'ясовані причини суттєвих суперечностей у доказах; висновки суду побудовані на припущеннях, не проведені необхідні експертизи, не витребувані документи, не проведені необхідні слідчі дії; неповно досліджені версії обвинувачення або захисту тощо.

Судове рішення слід визнати таким, що відповідає фактичним обставинам кримінального провадження, у тому разі, коли в його основу покладені висновки, що ґрунтуються на достовірних доказах, досліджених безпосередньо під час судового розгляду. Якщо висновки суду першої інстанції не відповідають фактичним обставинам кримінального провадження, то це є підставою для зміни або скасування судового рішення.

Судове рішення вважається таким, що не відповідає фактичним обставинам кримінального провадження, якщо: висновки суду не підтверджуються доказами, дослідженими під час судового розгляду; суд проігнорував докази, які могли суттєво вплинути на його висновки; за наявності суперечливих доказів, які мають суттєве значення для висновків суду, у судовому рішенні не зазначено, чому суд взяв до уваги одні докази й відкинув інші; висновки суду, викладені в судовому рішенні, містять суттєві суперечності. Вирок та ухвала підлягають скасуванню чи зміні із зазначених підстав лише тоді, коли невідповідність висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження вплинула чи могла вплинути на вирішення питання про винуватість або невинуватість обвинуваченого, на правильність застосування закону України про кримінальну відповідальність, на визначення міри покарання або застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру [171].

Висновки суду першої інстанції не відповідають фактичним обставинам кримінального провадження, якщо судові рішення ґрунтуються на матеріалах розслідування, не досліджених у суді або не підтверджених даними судового розгляду, а також якщо ці висновки отримані на матеріалах, які здобуті з порушенням процесуального порядку збирання доказів, на доказах суперечливих, спростованих або не підтверджених іншими доказами, які невмотивовано відкинув суд, на доказах, достовірність яких викликає сумнів, на визнанні або запереченні вини обвинуваченим у процесі розслідування, не підтвердженими іншими доказами. Невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам справи свідчить про помилки суду, пов'язані з оцінкою доказів і вмотивованістю судових рішень.

Підставою для зміни або скасування судового рішення може бути суттєве порушення вимог кримінального процесуального закону. Суттєвими порушеннями вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування або зміни судового рішення, доктриною кримінального права визнано такі порушення вимог кримінального процесуального закону (зокрема, неврахування практики ЄСПЛ), які стали перешкодою для повного та неупередженого судового розгляду, застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури і, як результат цього, – ухвалення судового рішення, що не відповідає визначеним законом вимогам, тобто є незаконним та/або необґрунтованим та/або невмотивованим та/або несправедливим. При цьому, ухвалення судом незаконного та/або необґрунтованого, та/або невмотивованого та/або несправедливого судового рішення є наслідком невиконання судом відповідних процесуальних обов'язків, обумовлених повноваженнями суду на тому чи іншому етапі кримінального провадження, і являє собою кримінальне процесуальне правопорушення, вчинене судом частіше з необережності (зокрема, внаслідок недбалості) [18, с. 191].

Судове рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню, якщо: за наявності підстав для закриття судом провадження у кримінальній справі,

його не було закрито; судові рішення ухвалено незаконним складом суду; судові провадження здійснено за відсутності обвинуваченого, крім випадків, передбачених ст. 381 КПК України, або прокурора, крім випадків, коли його участь не обов'язкова; судові провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь обов'язкова; судові провадження здійснено за відсутності потерпілого, у належний спосіб не повідомленого про дату, час і місце судового засідання; порушено правила підсудності; у матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судові провадження в суді першої інстанції.

Неухильне дотримання передбаченої законом процесуальної форми є неодмінною умовою повного, всебічного й об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження, встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні й прийняття правильного рішення. При цьому конкретне порушення кримінального процесуального закону може бути визнано апеляційною інстанцією суттєвим чи несуттєвим, залежно від обставин кримінального провадження.

Неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність теж може бути підставою для зміни або скасування рішення суду першої інстанції. Таким рішення визнається внаслідок незастосування судом закону, який підлягає застосуванню; застосування закону, який не підлягає застосуванню; неправильного тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту; призначення більш суворого покарання, ніж передбачено відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність.

Апеляційний суд може змінити або скасувати судові рішення суду першої інстанції також тоді, коли покарання не відповідає ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого. Таке покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність, але за своїм видом чи розміром явно несправедливе через м'якість або через суворість.

Суд апеляційної інстанції не вправі скасувати виправдувальний вирок лише з мотивів суттєвого порушення прав обвинуваченого та не вправі скасувати ухвалу про невжиття примусових заходів медичного або виховного характеру лише з мотивів суттєвого порушення прав особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування таких заходів.

Установивши обставини, передбачені ст. 284 КПК України, апеляційний суд скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу й закриває кримінальне провадження. Такими обставинами є: відсутність у діянні складу кримінального правопорушення; не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді й вичерпані можливості їх отримати; набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; помер підозрюваний, обвинувачений, окрім випадків, якщо провадження необхідне для реабілітації померлого; існує вирок з того самого обвинувачення, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження з того самого обвинувачення; потерпілий відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу.

2.2. Процесуальні проблеми перевірки апеляційним судом судових рішень, пов'язаних із досудовим розслідуванням кримінального провадження

Норми Конституції та КПК України дають підстави для виокремлення в діяльності судової влади, поряд з винятковою функцією правосуддя, ще й функції судового контролю у кримінальному процесі, що торкається такого предмету, як сфера дотримання прав і свобод людини і громадянина [404, с. 7]. У контексті цього В.Г. Дрозд зазначав, що «в умовах розвитку й підсилення змагального процесу ефективна реалізація судового контролю

має суттєве значення, оскільки ймовірність порушення або незаконного обмеження прав, свобод та інтересів особи на стадії досудового розслідування найбільш висока» [90, с. 30].

У сучасній кримінально-процесуальній науці, на основі застосування компаративістського (порівняльно-правового) методу дослідження, було сформульоване універсальне (цілісне) поняття судового контролю з кримінальних справ як багатофункціональної кримінально-процесуальної діяльності суду, покликаної забезпечувати захист конституційних прав і свобод особистості у досудовому провадженні [256, с. 96–121; 377, с. 11–12]. З'ясування ключових теоретичних і прикладних питань здійснення судового контролю саме в досудовому кримінальному провадженні є вкрай необхідним для розуміння його дійсного призначення в сучасному кримінальному процесі та побудови на цій основі єдиної науково обґрунтованої концепції подальшого розвитку кримінального процесуального законодавства, підвищення його ефективності у напрямі забезпечення законності кримінальної процесуальної діяльності [285, с. 146–147], зокрема в умовах змагальності кримінального процесу. Адже саме змагальність, як концептуальна основа сучасного кримінального процесу під час досудового розслідування, власне, й реалізується у процесуальній формі судово-контрольних проваджень, у межах яких слідчий суддя вирішує питання, які поставлені перед ним сторонами. Зокрема, згідно з п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 цього Кодексу, – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду АРК, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя. Відтак, судовий контроль у кримінальному провадженні є процесуальною функцією слідчого судді, сутність якої полягає у здійсненні ним контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час досудового

розслідування. Відповідно, метою такої функції є забезпечення прав, свобод та інтересів осіб (фізичних та юридичних) під час досудового розслідування, а її предмет складає фактичний стан їх дотримання на цьому етапі кримінального провадження [159, с. 164].

Важливою новелою кримінально-процесуального законодавства України стало введення з 2012 р. посад слідчих суддів у місцевих судах. Вони наділені спеціальним процесуально-правовим статусом, відмінною ознакою якого є здійснення ними судового контролю у кримінальному провадженні [229, с. 58]. Тому саме на слідчих суддів «покладається реалізація функції судового контролю на стадії досудового розслідування, з метою забезпечення належного та неупередженого розслідування, виявлення й попередження зловживань у діях органів досудового розслідування, прокуратури, а також утілення принципу поваги до прав людини та громадянина в кримінальному провадженні на виконання зобов'язань згідно з міжнародно-правовими актами [215, с. 103]. Характерними ознаками діяльності слідчих суддів є їхня інституційна автономність; незалежність від сторін; незацікавленість у результатах провадження; особиста відповідальність; усебічне та неупереджене дослідження й оцінка наданих сторонами доказів [30, с. 15].

Водночас існує думка, що «ґрунтовним практичним та нормативним базисом для введення інституту слідчого судді у кримінальне провадження Української держави на стадії досудового розслідування став історичний досвід переходу функції контролю за здійсненням кримінального провадження від органів прокуратури до судової влади, шляхом створення та імплементації низки правових положень, які регламентують повноваження та функції слідчого судді» [30, с. 14].

Основними ознаками судового контролю на досудовому розслідуванні визначено те, що: 1) порядок здійснення судового контролю регламентовано кримінальним процесуальним законодавством України; 2) судовий контроль здійснюється слідчим суддею; 3) ініціатива щодо реалізації тієї чи іншої форми судового контролю належить сторонам кримінального провадження, а

також у визначених законом випадках слідчому судді; 4) судовий контроль спрямований на врегулювання кримінального процесуального конфлікту між сторонами кримінального провадження; 5) результатом судового контролю є загальнообов'язкове, забезпечене примусовою силою держави судове рішення у вигляді ухвали слідчого судді [259, с. 93].

Натомість і рішення слідчого-судді першої інстанції можуть бути оскаржені в апеляційному порядку. Це теж є однією із форм судового контролю за їх законністю. При цьому «основною формою реалізації контрольної функції органів судової влади є перегляд судових рішень судами контролюючих інстанцій» [86, с. 340]. З іншого боку, у науковій літературі йдеться про те, що «апеляційне провадження, маючи подвійну правову природу, поєднує у собі як судово-контрольну діяльність, так і діяльність, пов'язану із розглядом і вирішенням кримінального провадження за сутністю» [377, с. 14].

Загалом саме апеляції законодавець надав ключову роль у виправленні судових помилок, адже тільки в межах цієї стадії судового провадження здійснюється перегляд судових рішень, що не вступили в силу, на предмет додержання у них законності, обґрунтованості й справедливості [55; 386, с. 3]. Відповідно, будучи суб'єктами контрольної діяльності, суди також належать до кола основних суб'єктів забезпечення доброякісності кримінально-процесуальних рішень [62, с. 22].

Л. О. Воскобітова зазначала, що «на відміну від розгляду справ за сутністю, правомочності судового контролю відрізняє властивість вторинності: предметом судового контролю є не сам кримінально-правовий спір обвинувачення і захисту, а дії (бездіяльність) або рішення органів державної влади, що ведуть процес» [52, с. 172–177].

Аналіз досліджень проблем судового контролю у кримінальному провадженні дає підстави стверджувати, що судовий контроль:

1) це діяльність суду в досудових стадіях кримінального судочинства, яка реалізується ним у встановленій процесуальній формі, спрямована на

гарантування законності, обґрунтованості процесуальних дій та рішень органу дізнання, слідчого і прокурора та має за мету захист і охорону прав та свобод особи [138, с. 5]; це особливий різновид діяльності суду, що діє на підставі міжнародних, конституційних і кримінально-процесуальних правових норм, які мають запобіжний та правовідновлювальний характер і є окремою функцією суду, основним завданням якої є захист конституційних прав громадян, шляхом перевірки судом законності й обґрунтованості дій і рішень посадових осіб та органів розслідування, які обмежують ці права та свободи під час здійснення своєї діяльності [52, с. 209–212]; це діяльність слідчого судді на стадії досудового розслідування та під час екстрадиційної процедури зі здійснення у порядку, передбаченому КПК, наданих йому повноважень, метою якої є своєчасне забезпечення захисту та охорони прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [229, с. 387];

2) передбачає перевірку законності та обґрунтованості дій і рішень сторони обвинувачення, яка наділена державно-владними повноваженнями (прокурора, органу досудового розслідування, керівника органу досудового розслідування, оперативних підрозділів), а тому роль слідчого судді, здійснення ним судового контролю у сфері захисту особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження набуває особливого значення [259, с. 90];

3) забезпечує: а) конституційну функцію реалізації повноважень судової влади; б) вагому процесуальну гарантію правосуддя у кримінальному процесі; в) ефективність засобів досягнення мети й виконання завдань кримінального судочинства. Сутність контролю становить самостійне з'ясування судом обставин кримінального провадження з визначеного кола питань, формування власного внутрішнього переконання з досліджуваних фактів. Кінцевою метою будь-якого виду судового контролю є захист особи, її прав і свобод, забезпечення законності й правосуддя [239, с. 111–114].

На думку С. Г. Герасименка, підставами для судового контролю на

стадії досудового розслідування мають бути: питання про обмеження конституційних прав громадян; застосування незаконних методів проведення слідчих дій; розгляд скарг усіх зацікавлених учасників процесу за умов, коли органами досудового слідства, прокурором винесене рішення, яке перешкоджає руху справи; порушення чи умисне перешкоджання реалізації прав учасниками процесу, які закріплено в КПК України; відхилення клопотань органами досудового слідства; відмова у прийнятті документів для приєднання до матеріалів кримінальної справи [61, с. 111].

Судовий контроль за дотриманням прав людини полягає у тому, що такі докази повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, де вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного суттєвого порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані [24].

Судовий контроль здійснюється у процесуальних формах: 1) ухвалення рішення про застосування до обвинуваченого (підозрюваного) заходів забезпечення кримінального провадження; 2) надання дозволу на проведення слідчих дій; 3) розгляд скарг учасників досудового розслідування на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора; 4) надання дозволу на здійснення негласних слідчих дій [240].

Якщо торкнутися заходів забезпечення кримінального провадження, то доводиться констатувати відсутність їх легального визначення на рівні КПК і водночас – майже універсальну позицію науковців щодо їх примусово-правового характеру [183, с. 164]. В. І. Фаринник визначає їх як передбачені кримінальним процесуальним законом заходи примусового характеру, які застосовуються тільки уповноваженими на те посадовими особами та державними органами до підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, а також до інших осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, з метою недопущення дійсних і можливих перешкод, які виникають та не дають можливості реалізувати завдання кримінального судочинства [401, с. 135]. О. Г. Шило на підставі системного тлумачення

статей КПК України, дійшла висновку, що заходи забезпечення кримінального провадження – це передбачені КПК заходи примусового характеру, які застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановлених законом, з метою запобігання і подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, забезпеченню його дієвості [184, с. 367]. На думку Н. А. Сотник, заходи забезпечення кримінального провадження є сукупністю дій або засобів для створення надійних умов для здійснення кримінального провадження, що застосовуються з метою досягнення здатності кримінального провадження активно діяти [362, с. 185].

Заходи забезпечення кримінального провадження передбачені розділом II КПК України і застосовуються на підставі ухвали слідчого судді. Законодавець передбачає, що вжиття заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що: 1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора; 3) може бути виконане завдання, для реалізації якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням. Сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються.

У контексті законодавчо визначеного переліку обставин, що враховуються при застосуванні заходів забезпечення, такий ступінь їх конкретизації може проявитись у визначенні та закріпленні певних критеріїв тлумачення невичерпного характеру, які дають змогу зрозуміти їх сутність. Однак, що стосується багатьох інших понять, позиція законодавця щодо їх змісту наразі є не досить чіткою, що дає занадто широкі можливості для суддівського розсуду і часом зумовлює ухвалення різних за змістом рішень про застосування заходів забезпечення, коли фактичні обставини

кримінального провадження є подібними [99, с. 35–36].

Більшість клопотань про накладення заходів забезпечення кримінального провадження на досудовому розслідуванні розглядається слідчим суддею з дотриманням принципу змагальності. Тобто в судовому засіданні з розгляду таких клопотань беруть участь сторони кримінального провадження, інші учасники процесу.

Слідчий суддя надає дозвіл на проведення таких слідчих дій, як: обшук житла чи іншого володіння особи, огляд житла чи іншого володіння особи, проведення слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи, примусове отримання біологічних зразків для експертизи. Слідчий-суддя, забезпечуючи змагальність процесу, доручає проведення експертизи за клопотанням сторони захисту.

Безумовно, учасники кримінального провадження під час досудового розслідування можуть скористатися для захисту своїх прав та інтересів, такою формою судового контролю, як оскарження рішень дій та бездіяльності прокурора і слідчого. У суб'єктивному вимірі таке оскарження являє собою сукупність взаємопов'язаних дій особи, яка звертається зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, та дій уповноважених осіб щодо прийому, розгляду та вирішення скарги за сутністю. Під таким оскарженням тлумачать сукупність правових норм, що регулюють процедуру реалізації особою права на звернення до уповноваженого законом органу зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, слідчого судді, з метою захисту своїх прав, свобод та законних інтересів, які були порушені (або можуть бути порушені) під час досудового розслідування, та отримання законного і обґрунтованого рішення [147].

Значення інституту оскарження рішень дій чи бездіяльності під час досудового розслідування полягає у тому, що, будучи дієвим засобом юридичного захисту, він дає змогу швидко та ефективно відновити порушене становище особи, яка звертається із скаргою, виправити наявні слідчі та

судові помилки і попередити їх можливе допущення, а також забезпечити відповідність правозастосовної практики європейським стандартам у галузі прав людини. Отже, інститут оскарження виступає не тільки важливим інструментом захисту особистих прав учасників кримінального провадження, дотримання публічних, державних та приватних інтересів, а й гарантією ефективної роботи усієї системи кримінального судочинства [147, с. 8–9].

Заявник, потерпілий, його представник чи законний представник, підозрюваний, його захисник чи законний представник, володілець тимчасово вилученого майна можуть оскаржити слідчому судді бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк. Потерпілий, його представник чи законний представник, підозрюваний, його захисник чи законний представник можуть оскаржити слідчому судді рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування. Заявник, потерпілий, його представник чи законний представник можуть оскаржити рішення слідчого про закриття кримінального провадження. Заявник, потерпілий, його представник чи законний представник, підозрюваний, його захисник чи законний представник можуть оскаржити рішення прокурора про закриття кримінального провадження. Особа, якій відмовлено у визнанні потерпілою, – рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим. Особа, до якої можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом, – рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки. Особа, якій відмовлено в задоволенні клопотання, її представник, законний представник чи захисник – рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій. Підозрюваний, його захисник чи законний представник, потерпілий, його

представник чи законний представник – рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими розглядом проваджень про застосування примусових заходів медичного характеру. Скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування й можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження в суді.

Згідно з кримінальним процесуальним законодавством майже всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, якими в той чи інший спосіб обмежуються права та свободи людини, повинні бути санкціоновані слідчим суддею, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства.

Діяльність апеляційного суду з перевірки рішень слідчого судді можна порівняти з перевіркою, що проводиться обвинувальною камерою у Франції. Крім того, їй властиві певні риси приватного оскарження, яке було передбачено СКС 1864 року.

Кримінально-процесуальний кодекс України (у редакції 1960 р.) не містив переліку підстав скасування або зміни постанов суду першої інстанції, які підлягають апеляційному оскарженню. Наприклад, у Великобританії основними підставами перегляду (the grounds) рішень суду, що ухвалюються у порядку судового контролю, є «незаконність», «нерозумність» та «процесуальне порушення». Під «незаконністю» необхідно тлумачити порушення законодавства, що визначає повноваження певної судової інстанції; «нерозумність», властива рішенням, які суперечать логіці та наявним моральним нормам; «процесуальним порушенням» є невиконання процесуальних правил, відмова у правосудді та недостатність процесуальної справедливості.

Однак, на думку ЄСПЛ, зважаючи на характер контролю, який може здійснюватися, з огляду на ці підстави, такий судовий перегляд не забезпечує належний захист прав (*Weeks v. The United Kingdom judgment*) [40, с. 123–126]. У Франції такими підставами є незаконність і недоцільність обмеження

прав та свобод осіб [67]. Серед країн пострадянського простору, де застосовується інститут апеляції, у найбільш своєрідний спосіб це питання вирішено у КПК Молдови. Зокрема, у Молдові ухвали та постанови суду, затверджені у процесі судового контролю, підлягають оскарженню лише в касаційному порядку, тобто винятково з підстав відповідності кримінально-процесуальному закону (наприклад, ст. 196 КПК Молдови [360], яка встановлює процедуру оскарження застосування запобіжних заходів у вигляді взяття під варту).

Відсутність процесуального суб'єкта, аналогічного судовому слідчому у кримінальному судочинстві Франції, призводить до того, що у певних випадках апеляційний суд не в змозі реалізувати свою судово-контрольну функцію. Зокрема, згідно зі ст. 52-5 КПК України (у редакції 1960 р.) постанова органу дізнання або слідчого про відмову в застосуванні заходів безпеки або про їх скасування може бути оскаржена до місцевого суду за місцем розслідування справи. Якщо суддя відмовить у задоволенні скарги, зацікавлена особа має право звернутися з апеляцією до апеляційного суду. Апеляційна інстанція, у разі задоволення скарги, скасовує рішення суду нижчої інстанції, але первинним рішенням тут є постанова слідчого або органу дізнання, яка продовжує діяти, оскільки об'єктами апеляційної перевірки є тільки судові рішення. Учені пропонують два способи розв'язання проблеми. По-перше, розширення переліку рішень органів досудового слідства, які потребують узгодження із судом, а по-друге, надання апеляційному суду повноважень щодо скасування у певних випадках одночасно з рішеннями суду першої інстанції і процесуальних актів досудового слідства та прокурора. Спрямованість досліджуваного інституту саме на прискорений захист порушених прав учасників процесу підтверджує доцільність другого варіанту. Характерною властивістю перевірки рішень досліджуваної групи є те, що іноді помилки, допущені судом першої інстанції, на момент апеляційного розгляду можуть бути вже виправлені (наприклад, запобіжний захід у вигляді тримання під вартою скасовано;

винесена ухвала про закриття кримінального провадження). Це суттєво відрізняє їх від вироків, до яких будь-які зміни вносяться лише вищестоящою судовою інстанцією. Утім, як показує практика ЄСПЛ, відмова від розгляду скарги у зв'язку з «відсутністю мети», є порушенням п. 4 ст. 5 Європейської Конвенції прав і основних свобод людини [97].

У проекті КПК України [313], який був прийнятий Верховною Радою України в першому читанні, планувалося зробити перелік судових рішень, на які може подаватись апеляція, невичерпним, щоб апеляційному оскарженню підлягали всі рішення, ухвалені судами першої інстанції, крім випадків, прямо передбачених законом. На думку В. Т. Маляренка, – це необхідна умова повноцінного захисту прав учасників кримінального судочинства [231, с. 185]. Аналогічна пропозиція Н. А. Колоколова стосовно здійснення судового контролю за органами досудового слідства, отримала назву принципу «безпрогальності», яка може бути використана і у цьому разі [154, с. 31–39]. Однак безпосередньо до ч. 2 ст. 527 проекту КПК України пропонувалося внести положення, яке усуває самостійне апеляційне оскарження ухвал, ухвалених під час судового розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції, до прийняття вироку або іншого судового рішення, яким закінчено провадження. Отже, зазначені пропозиції стосуються насамперед контролюючої діяльності суду, що останнім часом реформується, завдяки розширенню кола процесуальних рішень органів досудового слідства, які можуть бути оскаржені в судовому порядку до завершення досудового слідства. Таке положення, згідно зі А. В. Смирновим, призведе до скасування розподілу на досудові та судові стадії у кримінальному процесі, тому що суд діє й на досудовому розслідуванні [356, с. 121–123].

На підставі запропонованого, ухвали суду першої інстанції планувалося розділити на ті, що оскаржуються самостійно, і ті, котрі можуть оскаржуватися тільки при оскарженні вироку або іншого рішення, яким закінчується провадження в суді першої інстанції. Заборона самостійного

оскарження ухвал суду першої інстанції з процесуальних питань, що вирішуються у судовому засіданні, пов'язана із забезпеченням незалежності суду у процесі розгляду кримінальних проваджень, з урахуванням переходу до системи оскарження, за якої дозволено оскаржувати будь-яку ухвалу суду, крім прямо заборонених законом.

Це обумовлено тим, що певні непорозуміння з цього питання виникали й при використанні редакції статті 347 КПК України (у редакції 1960 р.). Зокрема, суддя Держинського районного суду м. Харкова С. відмовив у задоволенні клопотання підсудного Б. (обвинувачення за ч. 2 ст. 212 КК України) про закриття справи на підставі п. 2 ст. 6 КПК України (у редакції 1960 р.) і після оголошення відповідної постанови, роз'яснив йому права щодо апеляційного оскарження. Після того, як підсудним була подана апеляція, суд прийняв її і разом зі справою передав до апеляційного суду. Ураховуючи характер клопотання, суд першої інстанції у цій ситуації фактично переклав обов'язок з розгляду справи за сутністю на суд вищої інстанції. У процесі попереднього розгляду справи апеляційний суд прийняв рішення про відмову у прийнятті апеляції до свого розгляду.

Ухвали та постанови суду, що не підлягали самостійному оскарженню, перевірялися разом із рішенням, що ухвалювалося за результатами судового розгляду, і їх правильність була прямо пов'язана із законністю та обґрунтованістю указаних рішень. Повноваження апеляційного суду щодо постанов та ухвал суду першої інстанції були визначені ч. 2 ст. 366 КПК України (у редакції 1960 р.). Результатом розгляду у такому разі було внесення змін у підсумкове рішення, з урахуванням того, наскільки ухвалення під час судового засідання неправосудної постанови впливало на законність та обґрунтованість підсумкового рішення.

На думку деяких авторів, можливість оскарження постанов та ухвал суду про задоволення або відхилення клопотань сторін сприяла б реалізації у рамках принципу змагальності їх прав та обов'язків [75, с. 33–37]. Передбачене у ч. 6 ст. 355 КПК РФ правило, згідно з яким оскарження ухвали

чи постанови, ухвалених під час судового розгляду, не припиняє судовий розгляд, а виконує важливі завдання, включаючи дотримання принципу про вирішення кримінального провадження без невинуватої затримки, перешкоджає зловживанню правом на оскарження, прагненню протиправно затягти судовий розгляд.

Стаття 400 КПК Молдови [387] встановлює, що ухвали, прийняті в суді першої інстанції, можуть бути оскаржені в апеляційному порядку лише одночасно з вироком. Але така категорична позиція може призвести до невинуватого обмеження прав учасників процесу, приклади якої наявні й у вітчизняному процесі. Водночас низка процесуальних прав затриманого чи заарештованого впливає з п. 4 ст. 5 Конвенції, серед яких є і вимога швидкого розгляду судом скарги на затримання чи апеляції на постанову про взяття під варту, якщо можливість апеляції передбачена національним законодавством [97].

Якщо проаналізувати норми КПК України (у редакції 1960 р.), то можна дійти висновку, що на підставі п. 3 ч. 2 ст. 347 КПК України (1960 р.), в апеляційному порядку могли бути оскаржені постанови місцевих судів про:

– відмову в застосуванні заходів безпеки або про їх скасування (стаття 52-5 КПК України у редакції 1960 р.) протягом трьох діб з дня ухвалення постанови;

– відмову в наданні дозволу на проведення окремих оперативно-розшукових заходів (стаття 97 КПК України у редакції 1960 р.) протягом трьох діб з дня ухвалення постанови;

– відмову в порушенні кримінальної справи (стаття 99-1 КПК України у редакції 1960 р.) протягом семи діб з дня одержання копії постанови;

– незаконність затримання особи (стаття 106 КПК України 1960 р.) протягом семи діб з дня ухвалення суддею постанови про затримання, у цьому разі подання апеляції не зупиняє виконання постанови судді;

– взяття особи під варту або відмову в цьому (стаття 165-2 КПК України 1960 р.) протягом трьох діб з дня ухвалення постанови, при цьому

подання апеляції не зупиняє виконання постанови судді;

– продовження строку тримання під вартою чи про відмову в цьому (стаття 165-3 КПК України 1960 р.) протягом трьох діб з дня ухвалення постанови, подача апеляції не зупиняє виконання постанови судді. Постанови судді апеляційного і ВСУ оскарженню не підлягають, на них не може бути внесено апеляції прокурором;

– відмову в проведенні обшуку (стаття 177 КПК України у редакції 1960 р.), але тільки прокурором, протягом трьох діб з дня її ухвалення;

– відмову в проведенні виїмки (стаття 178 КПК України у редакції 1960 р.), але тільки прокурором, протягом трьох діб з дня її ухвалення;

– відмову в проведенні огляду (стаття 190 КПК України у редакції 1960 р.), але тільки прокурором, протягом трьох діб з дня її ухвалення;

– направлення обвинуваченого на стаціонарну судово-медичну чи судово-психіатричну експертизу або про відмову в такому направленні (стаття 205 КПК України у редакції 1960 р.) протягом трьох діб, при цьому подача апеляції не зупиняє виконання постанови судді;

– відмову в задоволенні скарги на постанову органу дізнання, слідчого чи прокурора про відмову в порушенні кримінальної справи (стаття 236-2 КПК України у редакції 1960 р.) протягом семи діб з дня ухвалення постанови;

– відмову в задоволенні скарги на постанову органу дізнання, слідчого чи прокурора про закриття справи (стаття 236-6 КПК України у редакції 1960 р.) протягом семи діб з дня ухвалення постанови суддею;

– відмову в задоволенні скарги на постанову органу дізнання, слідчого чи прокурора про порушення кримінальної справи (стаття 236-8 КПК України у редакції 1960 р.) протягом семи діб з дня ухвалення постанови суддею, при цьому подача апеляції не зупиняє виконання постанови судді;

– відмову в задоволенні скарги на постанову судді про відмову в порушенні кримінальної справи приватного обвинувачення (стаття 251 КПК України у редакції 1960 р.) протягом семи діб з дня її ухвалення;

– визнання апеляції такою, що не підлягає розгляду у зв'язку з невиконанням вимог статей 350 та 352 КПК України у редакції 1960 р., строк подання апеляції у такому разі окремо не визначений; керуючись статтею 349 КПК України у редакції 1960 р., цей строк повинен становити 15 діб з моменту оголошення постанови;

– визнання апеляції такою, що не підлягає розгляду у зв'язку з пропуском строку апеляційного оскарження (стаття 353 КПК України у редакції 1960 р.), строк подання апеляції у цьому разі окремо не визначений; керуючись статтею 349 КПК України у редакції 1960 р., цей строк повинен становити 15 діб з моменту оголошення постанови;

– відновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження або відмову в його відновленні й визнання апеляції такою, що не підлягає розгляду (стаття 353 КПК України у редакції 1960 р.), строк подання апеляції у цьому разі окремо не визначений; керуючись статтею 349 КПК України у редакції 1960 р., цей строк повинен становити 15 діб з моменту оголошення постанови.

Тобто зазначений перелік досить значний за обсягом, строки подання апеляції у різних випадках різні: 3, 7 та 15 діб, що потребувало уніфікації.

Згідно з положенням п. 3 ч. 2 ст. 347 КПК України (у редакції 1960 р.) про те, що апеляція може бути подана на постанови місцевих судів у випадках, передбачених КПК України, жодні інші постанови судів, окрім вищевказаних, не підлягають апеляційному оскарженню. Водночас така редакція п. 3 ч. 2 ст. 347 КПК України (у редакції 1960 р.) та інших статей цього кодексу (ст. ст. 61-1, ч. 4 ст. 165-2, ст. 177, 178, 187, 190, 245, 249, 249-1 та 352) призводила до обмеження конституційного права учасників судового розгляду на оскарження деяких рішень суду всупереч положенню ст. 55 Конституції України, згідно з якою кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [158].

У чинному КПК України законодавець цілком доречно чітко визначив

вичерпний перелік рішень слідчого судді, що можуть бути оскаржені в апеляційному порядку під час досудового розслідування. Під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про: відмову у наданні дозволу на затримання; застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні; продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні; застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні; продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні; застосування запобіжного заходу у вигляді застави або про відмову в застосуванні такого заходу; поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні; продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні; направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні; арешт майна або відмову у ньому; тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа-підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність; відсторонення від посади або відмову у ньому; продовження відсторонення від посади; відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування; закриття кримінального провадження на підставі ч. 9 ст. 284 цього Кодексу (ч. 1 ст. 309 КПК [187]).

Під час досудового розслідування також можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження або на рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження на підставі п. 9¹ ч. 1 ст. 284 цього Кодексу, про скасування повідомлення про підозру чи відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру, повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження за

нею (ч. 2 ст. 309 КПК України [187]).

Скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді. З цього приводу доречно нагадати правову позицію КСУ, який в одному зі своїх рішень акцентував увагу на те, що:

– по-перше, «встановлені обмеження або заборона на оскарження в апеляційному порядку окремих процесуальних судових рішень, якими справа не вирішується за сутністю, не можуть бути свавільними, а мають застосовуватися з легітимною метою, бути домірними (пропорційними) та обґрунтованими, не повинні порушувати сутність конституційного права особи на судовий захист» [203, с. 55];

– по-друге, «забезпечення права на апеляційний перегляд справи, передбачене п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України, стосується гарантованого права на перегляд у суді апеляційної інстанції справи, розглянутої судом першої інстанції за сутністю. Зазначений конституційний припис надає законодавцю певну свободу розсуду: або передбачити можливість апеляційного оскарження будь-якого рішення, що його ухвалює суд у процесі розгляду справи, але не вирішує її за сутністю, або встановити обмеження чи заборону на оскарження в апеляційному порядку окремих процесуальних судових рішень, якими справа не вирішується за сутністю. При цьому такі обмеження чи заборона не можуть бути свавільними, а мають застосовуватися з легітимною метою, бути пропорційними і не повинні порушувати сутність права на судовий захист» [329].

Необхідно також доповнити вказані позиції КСУ посиланням на іноземний досвід. Зокрема, проведене М. Є. Савенком порівняльно-правове дослідження умов реалізації контрольної функції суду на досудовій стадії кримінального провадження дослідження дало змогу констатувати, що наявні у КПК України обмеження загалом відповідають виробленим ЄСПЛ стандартам: (а) випадки, у яких рішення слідчого судді не є предметом апеляційного оскарження, чітко визначені на рівні КПК України; (б)

обмеження щодо можливості апеляційного оскарження окремих рішень слідчого судді спрямовані на досягнення суспільно значущої, легітимної мети – встановлення процесуальних фільтрів, які забезпечать нормальне (без переобтяжень та затримок у розгляді проваджень) функціонування судової системи; (в) пропорційність між переслідуваною метою та встановленими правообмеженнями забезпечується диференційованим підходом до таких правообмежень: у питаннях найбільш суттєвого обмеження прав та свобод людини (випадки, перелічені у ст. 309 та деяких окремих статтях КПК України) закон встановлює змогу апеляційного оскарження ухвал слідчого судді [340, с. 61].

Ухвали місцевого суду про задоволення або відхилення клопотань учасників судового засідання не підлягають апеляційній перевірці, бо не є остаточними, у тому сенсі, що зацікавлені особи можуть повторно заявляти клопотання під час судового розгляду. При цьому вказана законодавча заборона не позбавляє підозрюваного, обвинуваченого права на судовий захист, оскільки положення КПК України не тільки встановлюють судовий контроль за дотриманням його прав і свобод під час вирішення питання про застосування запобіжного заходу, продовження строку дії або зміну запобіжного заходу, а й передбачають інший механізм судового захисту, яким підозрюваний, обвинувачений може скористатися, – змога подання заперечень проти ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу під час підготовчого провадження в суді. До того ж дія ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу безпосередньо залежить, зокрема, від факту припинення протиправної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, адже така ухвала втрачає законну силу з моменту з'явлення підозрюваного, обвинуваченого до слідчого судді, суду (пп. 1, 2^{ч.} 3 ст. 190 КПК України) [329].

Сфера застосування самостійного оскарження судових ухвал мало досліджена теоретично та не досить конкретно врегульована в законодавстві. На думку вітчизняного науковця М. І. Сірого, процесуальна форма має

відокремлювати процесуальний порядок апеляційного розгляду судових рішень, якими завершується розгляд кримінального провадження, від перегляду інших оскаржених рішень [346, с. 117–125].

Законодавством, яке існувало до 2012 року, було вирішено питання щодо процедури розгляду скарг на рішення осіб, які здійснюють досудове слідство. Зокрема, В. Д. Бринцев досить ефективно вважає процедуру, що існує у Франції, де організаційне забезпечення цієї категорії суддів, контроль за їхньою діяльністю, а також дисциплінарне провадження стосовно них здійснює обвинувальна камера, що за сутністю є судом другої інстанції діючої там автономної ланки слідчих суддів [36, с. 87–88]. Обвинувальна камера здійснює контроль за законністю слідчих дій та актів, маючи право анулювання та розгляду всіх скарг на дії та рішення слідчого судді. Якщо слідча дія проведена незаконно (обшук у нічний час, проведення допиту без участі адвоката), обвинувальна камера визнає її недійсною [7, с. 48–52]. У вітчизняному кримінальному процесі ухвали слідчого судді переглядаються колегією суддів судової палати в кримінальних справах апеляційного суду, шляхом визначення такої колегії автоматизованою системою документообігу суду.

На думку П. П. Пилипчука, перевірка останніх може тлумачитися як компетенція апеляційного суду лише з відповідними застереженнями стосовно обсягу перевірки й підстав для зміни чи скасування таких рішень [287, с. 50–53]. Суд апеляційної інстанції при перевірці наявності фактичних підстав відносно прийняття судової ухвали має змогу витребувати з органу досудового розслідування кримінальне провадження та безпосередньо вивчити наявні докази. У будь-якому разі, коли йдеться про встановлення визначених фактів, що мають значення для застосування відповідної норми кримінального процесуального закону, апеляційний суд і суд першої інстанції повинні користуватися рівними процесуальними засобами їх встановлення. Тільки за таких умов може реалізовуватись одна з головних характерних рис апеляційного розгляду – його повторність. Те саме

стосується єдності процесуальної форми провадження у зазначених інстанціях. Отже, якщо при постановленні слідчим суддею ухвали, що перевіряється апеляційним судом, законом передбачено проведення судового слідства або певних слідчих дій, апеляційний суд повинен користуватися аналогічними повноваженнями.

Чинний КПК України суттєво звужує нормативно закріплений порядок перевірки ухвал слідчого судді, оскільки це питання регламентується винятково однією статтею процесуального закону – статтею 422 КПК України, яка передбачає, що, отримавши апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді, суддя-доповідач невідкладно витребує з суду першої інстанції відповідні матеріали, та не пізніше як за день, повідомляє особу, яка її подала, прокурора та інших заінтересованих осіб про час, дату й місце апеляційного розгляду.

Оскарження цього виду ухвал не призупиняє їх виконання, у зв'язку з чим апеляційна перевірка повинна здійснюватись у максимально короткий термін. Негайне виконання рішень досліджуваної групи дає змогу класифікувати їх як остаточні. Особливістю їх перевірки є те, що предмет рішення за межами фактично збігається з предметом оскарження [216, с. 41]. За таких умов за результатами перегляду апеляційний суд може або залишити рішення суду першої інстанції без змін, або прийняти нове рішення, яке в повному обсязі замінить оскаржуване. Апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді розглядається не пізніше як через три дні після її надходження до суду апеляційної інстанції.

Апеляційна практика свідчить про випадки порушення строків розгляду цієї категорії питань, що пов'язано з недосконалістю процедури, невизначеністю форми апеляції, її змісту, порядку надання додаткових матеріалів, виклику в судове засідання зацікавлених осіб тощо.

Незважаючи на суттєве зменшення кількості осіб, які тримаються під вартою, нині скарг від такої категорії підозрюваних і обвинувачених у кримінальному провадженні, у яких незадовільний стан здоров'я, надходить

значна кількість. У багатьох випадках вони справедливі. Зокрема, до Уповноваженого ВРУ з прав людини звернулася захисник громадянина Т. з проханням сприяти зміні запобіжного заходу її підзахисному за станом здоров'я. Він був обвинувачений у кримінальному провадженні, яке знаходилося в судді Шевченківського місцевого суду м. Києва. Однак це кримінальне провадження протягом останніх двох місяців не розглядалося у зв'язку з тим, що обвинувачений за станом здоров'я не міг брати участі в судових засіданнях. Під час огляду у приміщенні Київського слідчого ізолятора (№ 13) лікарями складено висновки, згідно з якими встановлено, що він страждає на гостре порушення мозкового кровообігу; ймовірно, що протягом останніх півтора місяця хворий переніс інсульт головного мозку та потребував направлення на стаціонарне лікування в умовах спеціалізованого медичного закладу, оскільки подальше його лікування в умовах слідчого ізолятора могло призвести до смерті.

Під час транспортування до Шевченківського місцевого суду міста Києва стан здоров'я обвинуваченого різко погіршився. На підставі звернення захисника Т. було відкрито провадження про порушення прав і свобод людини, під час якого вивчено медичні довідки про стан його здоров'я. У лікарні його відвідав представник Уповноваженого, який пересвідчився у важкому стані хворого, що становило реальну загрозу його життю. На підставі зробленої перевірки, Уповноважений звернувся до Шевченківського районного суду з проханням розглянути питання про обрання 69-річному Т. запобіжний захід, не пов'язаний з позбавленням волі, врахувавши його вкрай незадовільний стан здоров'я. За результатами розгляду звернення Уповноваженим обвинуваченому було змінено запобіжний захід з тримання під вартою на більш м'який [8].

З метою детального ілюстрування, розглянемо й інший приклад. До Уповноваженого ВРУ з прав людини звернулося з заявою подружжя В. з м. Маріуполя Донецької області щодо незаконного притягнення їх до кримінальної відповідальності та безпідставне тримання їх, тяжко хворих,

під вартою. Уповноваженим було направлено звернення до голови Орджонікідзевського районного суду м. Маріуполя з проханням дослідити викладені в ньому доводи під час слухання кримінального провадження та розглянути питання про зміну обвинуваченим запобіжного заходу, врахувавши незадовільний стан їх здоров'я. Після розгляду звернення Уповноваженого ВРУ з прав людини запобіжний захід обвинуваченим було змінено на більш м'який [9].

Проаналізувавши судову практику, можна констатувати, що не тільки тяжкість вчиненого злочину, а й у багатьох випадках тримання особи під вартою з метою психічно її зламати (іноді із застосуванням фізичного насильства), є одним із критеріїв, якими часто керуються органи досудового слідства, ініціюючи питання про взяття під варту. Право на свободу й особисту недоторканність є одним із найбільш значущих прав людини. Узагальнення практики застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою довели, що суди України загалом забезпечують своєчасний розгляд кримінальних проваджень цієї категорії відповідно до закону. Однак іноді трапляються випадки неправильного застосування процесуального закону, який регулює судовий розгляд таких кримінальних проваджень [200, с. 120].

Зокрема, суди Чернівецької та інших областей здебільшого правильно вирішують кримінальні провадження цієї категорії. В абсолютній більшості суддями приймаються ухвали, що відповідають нормам чинного законодавства. Водночас допускається чимало помилок, що знижує рівень та ефективність правосуддя у цій сфері.

За перше півріччя 2019 року судами Чернівецької області розглянуто 421 клопотання органів досудового слідства про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, з яких задоволено 312. Але слідчі судді у 296 випадках разом з обранням запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, визначали розмір застави. 3-поміж них в апеляційному порядку оскаржені 102 ухвали слідчого судді, що становить 32,9 % від загальної

кількості подань органів досудового слідства. Чернівецьким апеляційним судом 52 ухвали слідчого судді залишено без змін, а інші скасовані та обрані більш м'які запобіжні заходи. Установлено, що судові рішення скасовувалися внаслідок неправильного застосування норм КПК України, відсутності достатніх підстав вважати, що підозрюваний намагатиметься ухилитися від слідства і суду або від виконання процесуальних рішень, перешкоджатиме встановленню істини у кримінальному провадженні або продовжуватиме злочинну діяльність. Суди при постановленні ухвал посилаються на ці обставини, але натомість будь-яких даних, які б підтверджували це, не наводять [214, с. 25].

Крім того, деякі суди не враховують характеристику особи, сімейний стан, здоров'я, характеристику за місцем проживання, роботи, навчання і у такий спосіб порушують її конституційні права. Інколи судді неправильно вказують в ухвалях, що вина підозрюваного підтверджується певними доказами, оскільки ухвала не є вирокком.

Наведемо приклади ухвал апеляційних судів. Зокрема, Чернівецький апеляційний суд виявив грубе порушення органами досудового слідства конституційних прав громадянина С., стосовно якого 4 лютого 2019 року слідчий звернувся з поданням про тримання під вартою. Громадянина С. було затримано працівниками поліції наприкінці дня 29 січня зазначеного року, у ніч на 30 січня його тримали в одному з кабінетів ГУ Національної поліції у Чернівецькій області, а протягом наступної доби – у приміщенні одного із районних відділів поліції цієї області і лише 1 лютого 2019 року направили до ізолятора тимчасового тримання, а до суду доставили через шість днів після затримання. В усіх випадках суди правильно відреагували на порушення закону.

Непоодинокі випадки, коли клопотання про обрання запобіжного заходу направляються до суду безпосередньо перед закінченням 72-годинного строку, що позбавляє суд змоги ретельно вивчити матеріали кримінального провадження, перевірити наявність підстав для обрання підозрюваному,

обвинуваченому запобіжного заходу і призводить до поспішного прийняття рішення за результатами розгляду подання.

Наприклад, суддя Кіцманського районного суду Чернівецької області 25 квітня 2019 року зазначив в ухвалі, що клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою М., обвинувачуваної за ч. 1 ст. 307 КК України, надійшло до суду за 50 хвилин до закінчення строку її затримання, а саму М. було доставлено до суду, коли цей строк уже закінчився.

Суди також мають з'ясувати правомочність особи, яка погодила подання, виконуючи обов'язки прокурора, а тому до цього документа необхідно долучати копію відповідного наказу.

Згідно з аналізом судової практики деякі місцеві суди, зокрема Полтавської, Сумської, Харківської, Хмельницької областей та м. Києва, обираючи підозрюваним запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, не враховували вимоги ст. 52 КПК України щодо обов'язкової участі захисника при розгляді відповідних клопотань. Наприклад, Путильський районний суд Чернівецької області постановою від 16 травня 2019 року обрав щодо С., підозрюваного у вчиненні злочину, за який ч. 2 ст. 115 КК України передбачено довічне позбавлення волі, запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Відповідно до ч. 1 ст. 52 КПК України участь захисника обов'язкова з моменту набуття особи статусу підозрюваного у кримінальних провадженнях щодо особливо тяжких злочинів. В ухвалі зазначено, що затриманому роз'яснено право користуватися послугами захисника, проте він відмовився від участі захисника, а суд, усупереч вимогам кримінально-процесуального закону, не надав С. такої можливості.

Розгляд апеляційних скарг на ухвалу слідчого судді здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, законного представника. Якщо підозрюваний або обвинувачений бере участь у засіданні суду апеляційної інстанції, то головуючий зобов'язаний роз'яснити його права: 1) мати захисника; 2) знати сутність та підстави

підозри або обвинувачення; 3) знати підстави його затримання; 4) відмовитися давати пояснення, показання з приводу підозри або обвинувачення; 5) давати пояснення щодо будь-яких обставин його затримання та тримання під вартою; 6) досліджувати речові докази, документи, показання, на які посилається прокурор, та надавати речі, документи, показання інших осіб на спростування доводів прокурора; 7) заявляти клопотання про виклик і допит свідків, показання яких можуть мати значення для вирішення питань цього розгляду.

Суд апеляційної інстанції зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення захисником підозрюваного, обвинуваченого, якщо останній заявив клопотання про залучення захисника, якщо участь захисника обов'язкова або якщо слідчий суддя, суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника.

За клопотанням сторін або за власною ініціативою суд апеляційної інстанції має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про розгляд апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді. Будь-які твердження чи заяви підозрюваного, обвинуваченого, зроблені під час розгляду апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді про застосування запобіжного заходу, не можуть бути використані для доведення його винуватості у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується, або в будь-якому іншому правопорушенні [199, с. 91].

Розглядаючи апеляційні скарги на ухвалу слідчого судді про обрання запобіжного заходу, апеляційний суд може змінити або скасувати такий запобіжний захід, якщо він встановить відсутність доказів обставини, які свідчать про: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, і на які вказує слідчий, прокурор; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або

ризикам, зазначеним у клопотанні. Суд апеляційної інстанції має право зобов'язати підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого органу державної влади, визначеного слідчим суддею, а також виконувати один або кілька обов'язків, необхідність покладення яких була доведена прокурором, а саме: 1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю; 2) не відлучатися з населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання або місця роботи; 4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею з дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом; 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; 7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання; 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну; 9) носити електронний засіб контролю.

Принципово новітньою нормою нового КПК України є застосування електронних засобів контролю, закріплене у ст. 195 КПК України [182]. Застосування електронних засобів контролю полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відстежувати та фіксувати його місцезнаходження. Електронні засоби контролю можуть застосовуватися: 1) слідчим на підставі ухвали слідчого судді, суду про обрання стосовно підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі, якою на останнього покладено відповідний обов'язок; 2) працівниками органу Національної поліції на підставі ухвали слідчого судді, суду, якою щодо підозрюваного, обвинуваченого обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту.

Електронні засоби контролю застосовуються в порядку, встановленому МВС України. Нині такий порядок визначено наказом МВС України «Про

затвердження Порядку застосування електронних засобів контролю» від 08.06.2017 р. № 480 [240]. Не допускається застосування електронних засобів контролю, які суттєво порушують нормальний устрій життя особи, спричиняють значні незручності в їх носінні або можуть становити небезпеку для життя та здоров'я особи, яка їх використовує.

Визначившись з особливостями оскарження ухвал слідчого судді, можна дати оцінку юридичній формі закріплення цього права в чинному законодавстві та охарактеризувати ефективність реалізації цього права в межах судового процесу.

Проблемним питанням розгляду апеляційним судом ухвал слідчого судді є законодавча невизначеність порядку прийняття й розгляду таких апеляційних скарг.

Форма та зміст апеляційної скарги мають важливе процесуальне значення, оскільки від викладених у них формулювань, доводів, прохань залежать наслідки розгляду апеляції. Аналіз законодавчого закріплення форми апеляції дає змогу зробити висновок, що апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді може подаватися тільки в письмовій формі. Через незнання кримінального процесуального законодавства деякі учасники кримінального провадження подають апеляційні скарги на ухвалу слідчого судді, які не підлягають апеляційному оскарженню, згідно зі ст. 309 КПК України, або такі апеляційні скарги не відповідають за формою та змістом апеляційній скарзі, а судді плутаються в порядку прийняття та розгляду таких апеляційних скарг.

Л. О. Богословська [26, с. 206–209], Н. А. Дудко [91, с. 11], В. М. Тертишник [380, с. 83–84] та інші вчені пропонують передбачити у КПК України основні вимоги, яким повинна відповідати апеляція: її зміст, форма, подача і розгляд, як і всі процесуальні документи та дії в кримінальному процесі, повинні бути чітко врегульовані. Окрім того, жодних спрощених варіантів скарги, попередніх скарг бути не повинно. У контексті цього дія правила «дозволено тільки те, що передбачено законом», поширюється лише на таких суб'єктів процесуальної діяльності, як прокурор,

захисник, представник, суд і суддя, а щодо підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача й відповідача та інших діє загальноправовий принцип: «кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» (ч. 5 ст. 55 Конституції України [158]). У такий спосіб форма та зміст звернення цих осіб за захистом своїх прав до суду апеляційної інстанції мають бути максимально спрощеними. Апеляція має надати змогу цим особам реалізувати своє право вільного доступу до правосуддя.

Прийнятною є думка Г. М. Омеляненко: «в законі сьогодні не можна закріплювати таку обов'язкову вимогу, як виконання скарги засудженим, потерпілим, та іншим друкованим текстом, оскільки вони у зв'язку з цим можуть бути позбавлені можливості самостійного оскарження. Не можна також вимагати, щоб скаргу було складено на гербовому папері» [273, с. 416].

Судова практика виявила певні проблеми у складанні апеляційних скарг суб'єктами оскарження, які не є професійними юристами. Якщо прокурори та захисники здебільшого складають апеляції згідно з вимогами закону, то затримані, якщо не звертаються за правовою допомогою до адвокатів, цього не дотримуються [334, с. 515]. Зокрема, їх скарги не завжди йменуються «апеляціями», неправильно вказується назва апеляційного суду, не наводяться в повному обсязі дані щодо судового рішення, яке оскаржується (наприклад, дата ухвалення, всі статті КК України, короткий виклад змісту судового рішення), конкретні вказівки щодо порушення закону, які, на думку суб'єктів оскарження, допущені судом чи досудовим слідством, відсутні, а тим паче немає посилання на докази та аргументи на обґрунтування своєї позиції. У деяких апеляціях у мотивувальній частині вказують на невинуватість, а в резолютивній – просять пом'якшити покарання. У своїй апеляції потерпілий, як стверджують О. П. Кучинська та М. І. Гошовський, обов'язково повинен зазначити, з чим у судовому рішенні та чому він не погоджується [218, с. 99].

Указані недоліки, як свідчить практика апеляційних судів, не завжди є

підставами для неприйняття апеляції до розгляду. В одних випадках апеляції приймалися як місцевим, так і апеляційним судом, в інших – поверталися для виконання зазначених вимог закону. Найчастіше вони повертались у зв'язку з відсутністю конкретної вказівки в апеляції на те, у чому полягає незаконність судового рішення, доводів на її обґрунтування та прохання особи, яка подає апеляцію.

Проаналізувавши законодавче закріплення процесу апеляційної перевірки судових рішень слідчого судді, що обмежують права та особисту свободу громадян, можна стверджувати, що незважаючи на те, що в ст. 309 КПК України йдеться про можливість апеляційної перевірки, в законодавстві України не передбачений чітко визначений порядок апеляційної перевірки таких рішень слідчого судді. Норма, наявна в КПК України, яка регламентує порядок перевірки ухвал слідчого судді загалом, дуже вузько регулює цей порядок. У контексті цього, необхідно розширити зміст цієї статті та визначити окремий порядок апеляційної перевірки такого типу рішень.

З метою усунення суперечностей і прогалин у кримінальному процесуальному законодавстві, необхідно:

– доповнити статтю 396 КПК України новою частиною сьомою такого змісту: «Вимоги до апеляційної скарги на рішення слідчого судді встановлюються цією статтею.»;

– у частині 1 статті 399 КПК України слова «вирок чи ухвалу суду першої інстанції» слід замінити словами «рішення суду першої інстанції або слідчого судді»;

– доповнити пунктом 5 частину третю статті 399 КПК України такого змісту: «апеляційна скарга подана на ухвалу слідчого судді, яка не підлягає оскарженню»;

– статтю 422 КПК України доповнити частиною третьою такого змісту: «Порядок апеляційного розгляду за апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді має відповідати вимогам статей 405, 406 КПК України.».

Отже, перевірка судових рішень слідчого судді, що обмежують права й особисту свободу громадян, і судових рішень, пов'язаних із досудовим розслідуванням кримінального провадження, вимагає комплексного наукового дослідження, що передбачає глибоке з'ясування їх сутності як самостійного правового явища, так і осмислення специфіки його взаємодії з іншими правовими явищами.

Висновки до Розділу 2

1. Правова природа апеляційного оскарження втілена в положеннях вітчизняного кримінально-процесуального законодавства, за яким подання апеляції зупиняє набрання судовим рішенням законної сили. Особливістю апеляції є те, що скарга розглядається не за письмовими матеріалами кримінального провадження, а на основі нового, повного або часткового дослідження доказів, що були предметом розгляду суду першої інстанції, а також уперше поданих сторонами або витребуваних судом, тобто на основі проведення судового розгляду.

2. В апеляції повинні мати місце вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу та їх обґрунтування із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення. Апелянт повинен указати конкретні порушення закону, що є підставами для скасування або зміни судового рішення, які, на його думку, допущені при ухваленні рішення, що оскаржується, навести конкретні докази й аргументи для обґрунтування кожної позиції.

3. Особливістю апеляційного розгляду є те, що нові докази, зазначені у скарзі, можуть бути розділені на дві групи. До першої з них належать отримані під час досудового розслідування, але з тих чи інших причин не досліджені в суді першої інстанції. Це фактичні дані, що набули встановленої законом процесуальної форми. Тому до них можна застосувати термін «доказ», хоча в результаті дослідження в апеляційному суді вони можуть бути відкинуті як такі, що не стосуються предмета доказування або є

недопустимими чи недостовірними. Другу групу становлять відомості, не зафіксовані до моменту ухвалення оскаржуваного рішення і тому не досліджувалися під час судового розгляду, а внаслідок цього не набули належної процесуальної форми.

4. Судовий контроль за дотриманням прав людини полягає в тому, що такі докази повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, коли вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного суттєвого порушення прав і свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.

5. У чинному КПК України законодавець цілком доречно чітко визначив вичерпний перелік рішень слідчого судді, що можуть бути оскаржені в апеляційному порядку під час досудового розслідування. Під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про: відмову в наданні дозволу на затримання; застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні; продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні; застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні; продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні; поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні; продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні; направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову в такому направленні; арешт майна або відмову в ньому; тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей, і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа-підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність; відсторонення від посади або відмову в ньому.

РОЗДІЛ 3
СОЦІОЛОГО-ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ
ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ
В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

У сучасній кримінально-процесуальній науці зазначено, що «при прийнятті рішення судом за сутністю, неабияку роль відіграє людський фактор, оскільки оцінка об'єктивних обставин події злочину може відрізнитися від кваліфікації кримінального правопорушення, наукового бачення проблеми оцінки тих чи інших чинників події, особливо що стосується суб'єктивної сторони складу злочину, оскільки суб'єктивна сторона злочину (ставлення обвинуваченої особи до події злочину, мета, умисел, можливість передбачити настання наслідків від своїх дій) встановлюється на підставі досліджених обставин справи та доказів (об'єктивна сторона злочину), що не усуває помилку у встановленні інших обов'язкових елементів кримінально караного діяння» [224, с. 42]. Проте саме людський фактор здебільшого ігнорується при аналізі проблем апеляційного перегляду судових рішень у кримінальному процесі, що призводить до формалістичного та занадто «об'єктивістського» бачення ролі й призначення суду у кримінальному провадженні, виникнення спрощених чи спотворених уявлень про правову сутність відповідних кримінально-процесуальних норм та інститутів.

Однак професійний суддя є насамперед людиною, а як зазначав відомий давньоримський філософ Сенека, – «людині властиво помилятися» (*Errare humanum est*). Оскільки обставини справи можуть бути настільки заплутані, неоднозначні, то і рішення суду тлумачитиметься лише з позиції суду, який приймає рішення. Утім, це не усуває можливості й іншої, протилежної позиції з підстав тих самих обставин справи, адже й винуватість особи – це суб'єктивна оцінка, яка надана особі судом у процесі вивчення обставин справи [224, с. 43].

Отже, людський фактор, «присутній» в усіх суб'єктах кримінального провадження і передусім відіграє визначальну роль у діяльності судді як єдиного й самостійного суб'єкта ухвалення судового рішення у справі. Відтак, такий фактор повинен враховуватися й ґрунтовно досліджуватися, з урахуванням різноманітних соціолого-правових та соціально-психологічних аспектів, а також на підставі сучасних здобутків соціології права [11; 12; 21; 74; 83; 95; 164; 165; 166; 282] та юридичної психології [14; 16; 45; 94; 157; 167; 243; 274; 319; 421; 427; 429], на чому здебільшого й наполягають представники відповідних наукових напрямів і шкіл.

З огляду на тлумачення важливості такого підходу, у цьому розділі значну увагу присвячено дослідженню ключових соціолого-правових та соціально-психологічних особливостей апеляційного провадження та змісту діяльності сторін під час перегляду рішення суду першої інстанції в апеляційному порядку, які мають розглядатися як додатковий вимір (аспект) авторського бачення порушеної проблематики, що має застосовуватися поряд із об'єктивістським, формально-юридичним підходом до трактування відповідних кримінально-процесуальних норм та інститутів (як елементів позитивного права), продемонстрованим у двох попередніх розділах цього дисертаційного дослідження. При цьому більшість згаданих аспектів висвітлено переважно в постановному плані і потребують розгорнутого й поглибленого дослідження, з урахуванням здобутків соціології права та юридичної психології [163, с. 25; 197, с. 85].

Оскільки чинним КПК України передбачено, що в кримінальному провадженні є сторони обвинувачення й захисту, які, відповідно, представляють прокурор і захисник, та обвинувачений, то розглянуто саме особливості діяльності цих учасників судового розгляду в апеляційному провадженні [210, с. 40].

3.1 Соціолого-правові особливості судового провадження в суді апеляційної інстанції

Проведений аналіз статистичних даних ДСА за 2015–2020 роки дав змогу обрати для подальшого емпіричного дослідження Чернівецьку область як таку, де зафіксовано найнижчий рівень правопорушень в Україні загалом. Вибір області зумовлений припущенням, що якість розгляду кримінальних проваджень найвища, а індивідуального підходу найлегше дотримуватися там, де середнє робоче навантаження окремого працівника (судді та інших) є оптимальним.

Упродовж 2018–2020 рр. простежувався приріст надходження апеляційних скарг на вироки місцевих судів. Колегіями суддів апеляційних судів скасовано та змінено вироків місцевих судів у 2019 році на 1 105 більше, ніж у 2018 році. Питома вага щодо загальної кількості ухвалених вироків місцевими судами становила у 2018 р. – 6,94 %, а у 2019 р. – 7,63 %. Це явище обумовлене як більшою кількістю кримінальних проваджень, так і погіршенням якості їх розгляду місцевими судами [9].

Перевантаженість суддів справами та неукомплектованість штатів судів призвели до того, що чимало суддів, особливо молодих фахівців з невеликим стажем суддівської роботи, змушені були розглядати надто багато справ та матеріалів, тому припускалися помилок. Кількість справ і матеріалів, які щомісяця надходили на розгляд до одного судді місцевого загального суду, збільшилася із 141 у 2018 році до 163 у 2019 році, а в деяких судах – сягнула 250 і більше. Водночас цей показник в апеляційному суді становив приблизно 9,7 справ на одного суддю [8].

Згідно з даними ДСА у Чернівецькій області за перше півріччя 2020 року у 119 кримінальних провадженнях було подано апеляційні скарги. У 2019 році нерозглянуто близько 2 тис. кримінальних справ.

Найчастіше причинами скасування вироків були суттєві порушення судами вимог кримінально-процесуального закону, які перешкождали

повному й всебічному розглядові справи та ухваленню законного, обґрунтованого й справедливого вироку, а саме: порушення права обвинуваченого на захист; не фіксування перебігу судового процесу технічними засобами за наявності клопотання; незатвердження прокурором обвинувального акта або несвоєчасне вручення останнього чи неоголошення його в судовому засіданні; ненадання підсудному права виступити в дебатах; розгляд справи за відсутності потерпілого, якого не повідомлено про місце та час судового засідання [150, с. 367]. Хоча «універсального поняття справедливості вироку не існує. Справедливість у кримінальному провадженні – це категорія ситуативна, яка може проявлятися через судове тлумачення правових норм, застосування правових позицій Європейського суду, відхід від формальної законності, застосування судової дискреції» [244, с. 220]. При цьому в сучасній юриспруденції обґрунтовано тезу про те, що «верховенство права допускає можливість суду при ухваленні вироку для наповнення його справедливим змістом, відходити від формальної законності (коли дух позитивного закону не співпадає з його буквою) за обставин, коли суд: 1) об'єктивно, нейтрально і відповідально, з достатньою ретельністю, повно і всебічно досліджує і оцінює всі обставини кримінального провадження; 2) забезпечує гарантії дотримання прав і законних інтересів учасників провадження, насамперед, обвинуваченого і потерпілого; 3) у разі нерегульованості або неоднозначної урегульованості певних питань, надає їм судове тлумачення, зокрема, посилаючись на практику ЄСПЛ та національних судів; 4) у разі наявності колізій і прогалин, реалізує повноваження судової правотворчості, дотримуючись загальних засад кримінального провадження; 5) відходить від «букви» закону у випадках моральної застарілості норми, її невідповідності сучасним демократичним цінностям; 6) наводить достатні, чіткі, логічні і зрозумілі підстави і мотиви, аргументуючи ухвалене рішення» [244, с. 220].

За перше півріччя 2019 року апеляційними судами розглянуто 5 113 апеляційних скарг на рішення місцевих судів у кримінальних провадженнях,

що на 28 % менше, ніж за аналогічний період у 2018 році. Причиною цього, ймовірно, є введення нового КПК України, норми обмежують коло апелянтів та підстав для апеляцій, погане засвоєння норм нового КПК України учасниками процесу тощо. З-поміж цих 5 113 апеляційних скарг 1 278 – задоволені, що складає майже 25 %, колегіями суддів апеляційної інстанції скасовані рішення судів першої інстанції й ухвалені нові рішення [9].

Ефективним засобом протидії тяганині має бути систематичний і дієвий контроль за оперативністю правосуддя з боку апеляційних судів. Тобто кожне кримінальне провадження, яке тривалий час не знаходить свого вирішення, має бути на постійному контролі. На жаль, вивчення цього питання засвідчує, що як такий дієвий контроль в окремих апеляційних судах відсутній [213, с. 49].

Розглядаючи кримінальні провадження, суд зустрічається з різноманітними складними життєвими ситуаціями, які характеризуються непередбаченою поведінкою учасників, заплутаністю вихідних даних про суттєвий перебіг подій, складністю емоційних станів задіяних осіб, довільним чи спонтанним наміром учасників судового процесу ввести суд в оману тощо. Кримінальне провадження ускладнюється тим, що часто кожна зі сторін-учасниць упевнена у своїй правоті й наполягає на тому, що саме її дії відповідають «букві» та духу Закону, про зміст чи існування якого ця сторона, можливо, навіть не мала уявлення під час вчинення дій, які, зрештою, і призвели до судового процесу.

Відповідь на ці та інші запитання, що повинні бути розглянуті під час судового розгляду, потребує не тільки винятково професійної підготовки та життєвого досвіду судді, а й належних психологічних знань і здатності їх адекватно застосовувати.

Ціла низка юридично-оцінюваних понять (як-от «під впливом хибної думки», «під впливом брехні, насильства, погрози», «груба необережність», «міра провини», «інтереси дітей», «не міг розуміти значення своїх дій» тощо) в тій чи іншій формі містять у собі психологічний елемент, розуміння та

врахування якого повинно повною мірою забезпечуватися апеляційним судом.

Зрозуміло, що жодне поняття, як і стаття того чи іншого кодексу, не може тлумачитися і трактуватися поза конкретно-історичними обставинами й детермінантами епохи, суспільства і ступенем розвиненості соціально-правової свідомості його конкретних представників, зокрема, юристів і, насамперед, суддів. Адже суддя – носій судової влади. Він незалежний і недоторканий представник суспільства, який підкоряється лише закону. Практичні аспекти взаємодії психологічних чинників різного рівня й якості, їхній зв'язок із конституційними принципами правосуддя та вплив на соціальний статус судді – проблемні питання, які порушуються й обговорюються.

Суддя повинен виявляти норми, які ніколи не були сформульовані та на підставі яких, можливо, до того не діяли. Особлива позиція судді обумовлена тією обставиною, що його цікавить не те, що має виконуватися в конкретному випадку за бажанням будь-якої влади, а те, на що можуть «законно» сподіватися окремі особи, й слово «законний» стосується у цьому разі тих сподівань, на яких зазвичай ґрунтувалися його дії в цьому суспільстві. На відміну від наглядача або інспектора, суддя не повинен наглядати за виконанням наказів чи покладених на когось обов'язків. Хоча він може призначатися вищою владою, його обов'язок полягає не в нав'язуванні волі цієї влади, а в розв'язанні суперечок, які можуть порушити наявний порядок; він займається конкретними подіями, про які владі нічого не відомо, та вчинками людей, які не мали жодного уявлення про конкретні накази влади щодо належних дій.

Практичні аспекти взаємодії психологічних чинників різного рівня і якості, їхній зв'язок із конституційними принципами правосуддя та вплив на соціальний статус судді – актуальні питання, які необхідно порушувати, обговорювати й вирішувати.

Професія судді пов'язана з необхідністю приймати важливі й

відповідальні рішення, визначати долі інших людей, їхню винність чи невинність у вчиненні злочинів. Найбільшу увагу при здійсненні правосуддя слід приділяти такій психологічній категорії, як проблема внутрішнього переконання судді. При здійсненні правосуддя, після оцінювання всіх доказів у справі, це є чи не найголовнішим, який впливає на прийняття суддею процесуального рішення – ухвалення вироку в кримінальному провадженні.

Важливо враховувати, що «суддівська діяльність відбувається у системі «людина – людина» й опосередкована правовим регулюванням соціальних відносин. Суддівська діяльність повністю регламентована соціально-рольовим статусом судді, має правову регламентованість та наявність владних повноважень. Метою суддівської діяльності є правове врегулювання інтересів суспільства. Здійснюється діяльність саме у формі мовної комунікації у процесі професійного спілкування з об'єктами професійної взаємодії» [341, с. 45]. Відтак вивчення та розвиток психології суддівської діяльності є важливим складником реалізації судової реформи в Україні, оскільки вона досліджує психологічні закономірності правозастосовної діяльності й вивчає психологічні основи професіограми судді, індивідуального стилю та майстерності, вироблення професійних навичок і вмінь, підбору й розстановки кадрів, професійної орієнтації, професійного відбору, професійного виховання та формування особистості суддів, професійної деформації та її попередження, організації робочого місця та робочого часу.

Ключове місце у психології суддівської діяльності вчені відводять особистості судді. Якими б добрими не були правила діяльності, вони можуть втратити свою силу і значення в недосвідчених, грубих, недобросовісних руках, а найбільш продуманий і справедливий кримінальний закон перетворюється в ніщо при неправильному здійсненні правосуддя. Отже, предметом вивчення правосуддя у тій його частині, яка стосується судової діяльності, можуть бути не тільки властивості й умови цієї діяльності, але і поведінка судді по відношенню до осіб, з якими він спілкується у процесі

професійної діяльності.

Однією з головних сторін діяльності судді є комунікативна діяльність, яка полягає у спілкуванні в умовах правового регулювання. Це правове регулювання накладає відбиток на суддю, наділяючи його особливими правами та обов'язками, надаючи спілкуванню специфічний відтінок та виділяючи суддів в окрему групу. Загалом «суддівська діяльність здійснюється у процесі активної взаємодії з людьми з допомогою спілкування, тому комунікація у такому разі є одним з основних інструментів реалізації професійних завдань. Тобто важливим психологічним змістом суддівської діяльності у широкому розумінні є здійснення ефективного впливу на громадян, з метою дотримання ними соціальних, передусім правових, норм» [341, с. 49].

Для цієї професії характерна висока емоційна напруга, здебільшого пов'язана з негативними емоціями, з необхідністю їх вгамовувати, а емоційну розрядку відкладати на порівняно великий термін часу. Праця судді передбачає виконання особливих владних повноважень та право і обов'язок застосовувати владу іменем закону. Тому в більшості суддів розвивається професійне почуття підвищеної відповідальності за наслідки своїх дій. Часто в пошуках істини доводиться долати активний чи пасивний спротив багатьох зацікавлених осіб, а в деяких випадках – мікрогруп. Для судді характерний творчий аспект праці. Це є основою для виникнення специфічних норм поведінки, що регулюють виконання суддями професійних обов'язків і стимулюють їхню увагу до самовдосконалення [232, с. 128–131].

У пункті 10 «Основних принципів, що стосуються незалежності судових органів», схвалених Генеральною Асамблеєю ООН у 1985 р., зазначено, що особи, відібрані на судові посади, повинні мати високі моральні якості та здібності. Аналогічно й згідно з Бангалорськими принципами поведінки суддів від 19 травня 2006 р., схвалених Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 27 липня 2006 р. № 2006/23, довіра громадськості до судової системи, до морального авторитету та чесності

судової влади посідає провідне місце в сучасному демократичному суспільстві [341, с. 170]. Водночас XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 р. було затверджено Кодекс суддівської етики, відповідно до якого суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки, з метою зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду [341, 172].

Підвищена моральна відповідальність, загострене відчуття обов'язку, дотримання деяких додаткових норм поведінки необхідні судді для здійснення правосуддя, тобто у тій сфері, де його праця не вкладається в суворі формальні схеми і де від якості й ефективності цієї праці залежать стан здоров'я, духовний світ й становище людини в суспільстві. Успішне виконання професійних обов'язків у цих сферах вимагає поєднання високої кваліфікації спеціаліста з глибоким усвідомленням відповідальності, готовністю до сумлінного виконання свого професійного обов'язку. Судді найбільш гостро відчують проблеми моральності своєї професії, оскільки частіше, ніж інші, стикаються з нестандартними ситуаціями, а також несуть відповідальність за прийняті рішення. Тому культура й етика суддів повинні бути достатньо високими [242, с. 130–133].

Корінним принципом професійної моралі суддів є справедливість. Без цієї моральної якості діяльність зі здійснення правосуддя втрачає свій зміст. Крім цього, поряд зі справедливістю, від особи – професійного судді вимагається бути об'єктивним, неупередженим, незалежним, чесним, безкорисливим, уважним, дотримуватися прав людини та презумпції невинуватості. Ці якості є принципами юридичної етики та у своїй сукупності утворюють стратегію поведінки судді.

Водночас здійснення суддівських обов'язків – один із найскладніших видів людської діяльності, яка потребує напруження всіх духовних і фізичних сил, уміння аналізувати та зважувати. Тому жоден суддя, навіть із доброю професійною підготовкою й великим досвідом практичної роботи, не

застрахований від допущення помилок. Розглядаючи кримінальне провадження, суд не в змозі встановити абсолютну істину. Вона завжди неповна, часткова та відносна. Головне – правильно відобразити у своїх висновках суттєві для провадження факти й не допускати «автоматичного» застосування закону [45, с. 229].

Закон визначає тільки службові обов'язки судді. Але поряд із службовим існує й обов'язок моральний, який полягає в тому, що під час здійснення судочинства в межах і порядку, визначених процесуальним законом, він повинен виявляти тактовність, увічливість, витримку й повагу до людської гідності, справедливе ставлення до людини. Суд – єдиний державний орган, який застосовує закон в умовах гласності та наочності для населення. Ця обставина покладає на суддю особливе завдання – забезпечення максимальних умов для підвищення рівня правосвідомості громадян для виховання в дусі законотворчості поведінки не тільки тієї людини, яка піддана суду, а й усіх громадян, які опинилися в орбіті діяльності суду чи інформовані про цю діяльність. Суді формують у громадян правосвідомість, соціально-психологічну атмосферу невідворотності покарання, створюють навколо правопорушника та його посібників атмосферу морального осуду, стимулюють намагання суспільства виявляти причини й умови, які сприяли вчиненню правопорушень.

Під час розгляду кримінального провадження суддя переймається не тільки тим, щоб правильно, відповідно до закону, розглянути та вирішити судову справу, розв'язати правовий конфлікт, але і тим, щоб максимально використати судові процеси, судову практику й матеріали для попередження правопорушень чи інших проявів порушення законності. З цією метою він проводить публічні процеси, виїзні засідання за місцем роботи чи проживання тих, хто сприяв правопорушенням, активно бере участь у пропаганді законів серед населення, проводить іншу профілактичну роботу. Кожний суддя втілює в життя ідеї, закладені в законодавстві. Одночасно він виховує значну кількість людей. Досвідченого суддю відрізняє висока

відповідальність за свою діяльність і за прийняті рішення, принциповість, витримка та неупередженість. Він повинен постійно підвищувати рівень своїх знань і вдосконалювати свою майстерність.

Ще один психологічний чинник, який впливає на суддів, – це навантаження роботи, відповідальність кожного судді за якість свого рішення та його відповідність закону.

Розглядаючи кримінальне провадження, суддя проводить поточний та остаточний аналіз усієї зібраної у справі інформації, кінцевим результатом якого є ухвалення справедливого згідно з чинним законодавством вироку чи прийняття рішення. Тут реалізуються загальний і спеціальний інтелект, пам'ять, увага, аналітичне та синтетичне мислення, інтуїція судді. Інтуїція та мислення задіюються тільки в оцінці інформації при дослідженні доказів.

Суддя спілкується з учасниками судового засідання в межах процесуального регулювання, але він є головним організатором цього спілкування. При цьому реалізуються такі особистісні якості судді, як чуттєвість, емоційна стійкість, вміння слухати й розмовляти. Для того, щоб у залі судового засідання спонукати людину на відвертість, зняти розгубленість, незручність, роздратованість, необхідні тактовність, культура та глибокі знання психології особистості. Невміння деяких суддів знімати нервову напругу в залі судового засідання знижує якість судового процесу та може призвести до серйозних помилок.

Керування ходом судового розгляду в межах процесуального закону вимагає високої організованості судді та вміння керувати всіма особами, які знаходяться в залі судового засідання [245, с. 78–81]. Статтею 370 КПК України передбачена законність, обґрунтованість і вмотивованість судового рішення. Законним є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК України. Вмотивоване рішення, в якому наведені належні й достатні мотиви та підстави його ухвалення [187]. Обґрунтоване рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих

обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України, згідно з якою слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з погляду належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – із погляду достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [187].

Ухвалення судового рішення – це остання, завершальна стадія апеляційного провадження. У цій частині судового розгляду закінчується пізнавально-оцінювальна діяльність апеляційного суду. Колегією суддів ураховується сукупність явищ, які мають місце безпосередньо в судовому засіданні – позиція прокурора, захисника, показання потерпілих і свідків, поведінка обвинуваченого тощо. Комплекс поведінкових факторів, які впливають на позицію суддів, можна назвати судовою соціальною перцепцією. Соціальна перцепція (від лат. *percipere* – сприйняття і *socialis* – суспільний) – сприйняття, аналіз та оцінка людьми соціальних об'єктів (інших людей, самих себе, груп, соціальних явищ тощо) [428, с. 222].

В апеляційній інстанції нарада суддів з приводу ухвалення судового рішення є діяльністю формально-неформальної групи. З одного боку, в нарадчій кімнаті нарада суддів повинна вирішити певний перелік питань, що стосуються постановлення ухвали чи вироку, з іншого боку – кожний член судової колегії може зайняти свою позицію щодо цього питання.

На всі питання, винесені на розгляд суду, повинна бути отримана категорична позитивна чи негативна відповідь. В основі судового рішення повинна лежати не тільки логічна неминучість, а й моральна обов'язковість. Усі питання в нарадчій кімнаті вирішуються простою більшістю голосів. Ніхто із членів судової колегії не має права утриматися від висловлення власної думки, а головуєчий, відповідно, висловлює її останнім.

Апеляційний суд базує своє рішення лише на тих доказах, які були

досліджені під час апеляційного провадження та судового засідання в суді першої інстанції. Похідними посиланнями можуть бути лише судження, засновані на достовірно установлених фактах. Окремий випадок співвідноситься із загальним правовим положенням. Усі сумніви, які неможливо усунути, тлумачаться на користь обвинуваченого. Визнання обвинуваченим своєї вини може бути покладено в основу обвинувального вироку лише при його підтвердженні сукупністю інших установлених у судовому засіданні доказів. На нараді судді обговорюють усі питання, які можуть мати значення для постановлення вироку судом. Усі досліджувані в судовому засіданні докази оцінюються на предмет їх допустимості й достовірності в їхній сукупності.

У деяких випадках допускаються судові помилки через поверхове дослідження доказів, наслідком чого можуть бути як невинувато жорсткі, так і надто м'які вирoki. Процес формування внутрішнього переконання судді пов'язаний із безперервними усуненнями сумнівів, які виникають при розгляді кримінального провадження. На внутрішнє переконання судді впливає вся доказова інформація, яка досліджується згідно із загальними правилами судового процесу, – безпосередньо, усно й безперервно, під головуванням головуючого судді та з дотриманням рівності прав учасників процесу.

У філософській літературі процес формування внутрішнього переконання судді передається формулою «пізнано – усвідомлено – пережито – взято за істину». Зокрема, В. Ф. Бохан переносить цю формулу на формування суддівського переконання з деякими доповненнями, а саме: «пізнано – усвідомлено – пережито – взято за істину – підготовлено рішення» [35, с. 56]. Складові частини цієї формули він розглядає як елементи суддівського переконання. Н. Л. Гранат і Ю. Н. Погірко зазначають, що наведена вище формула повинна мати такий вигляд: «пізнав – визначив цінність – прийняв як істину – прийняв рішення» [73, с. 125–131].

У гносеологічному аспекті процес формування суддівського

переконання розгортається в системі «незнання – знання»: від ймовірності знання до знання істинного і достовірного, отриманого в результаті досліджень сукупності доказів [45, с. 599]. У психологічному аспекті суттєвим для процесу формування внутрішнього переконання судді є переростання сумніву (як наслідку ймовірних знань) у переконаність судді, яка характеризує достовірність отриманих знань і готовність діяти відповідно до цього [77, с. 57]. При цьому Ю. М. Грошевой виокремлював такі етапи формування внутрішнього переконання судді: а) попереднє вивчення матеріалів кримінального провадження; б) планування судового розгляду й висунення судових версій; в) перевірка матеріалів досудового слідства судового розгляду в суді першої інстанції та дослідження доказів у судовому засіданні апеляційного провадження; г) судові дебати і порівняння своїх оцінок з оцінками обвинувачення й захисту; д) остаточне формування внутрішнього переконання суддів у нарадчій кімнаті при винесенні колегіального вироку. Два перших етапи характеризують переконання у гносеологічному аспекті як ймовірне знання, а у психологічному – як наявність сумнівів. У ході судового розгляду суддя, досліджуючи докази, спрямовує свою діяльність на усунення наявних сумнівів, підтверджує ймовірні припущення чи приходить до висновку, що вони були необґрунтованими. На двох останніх етапах здійснюється остаточне формування суддівського переконання. Важливо, що процес формування суддівського переконання не тільки базується на дослідженні зібраних доказів, але і є відображенням особистої позиції судді, його етичних поглядів, професійної правосвідомості, вимог закону [77, с. 42].

Тобто внутрішнє переконання судді становить собою усвідомлену потребу судді, використання ним власних думок, поглядів і знань. Воно обумовлене правосвідомістю судді, яка тлумачиться як форма суспільної свідомості, що поєднує систему поглядів, ідей, уявлень, теорій, а також почуттів, емоцій і переживань. Вони характеризують ставлення людей і соціальних груп (зокрема, й через фактичну поведінку) до діючої і бажаної

правової системи. Правосвідомість судді значною мірою визначається устоями конкретного суспільства на певному етапі його розвитку, умовами життя людей, традиціями, звичаями, моральними принципами, нормами поведінки. З цим пов'язана заборона щодо можливої належності суддів до політичних партій і профспілок.

Специфіка правосвідомості суддів судів апеляційної інстанції полягає у тому, що вона: 1) відрізняється цілеспрямованістю, прагненням установити об'єктивну істину; 2) пов'язана з усвідомленням права й обов'язку ухвалювати й обґрунтовувати судові рішення у кримінальному провадженні; 3) ґрунтується на впевненості у своїй незалежності й самостійності; 4) виходить із необхідності брати на себе всю повноту відповідальності за законність, обґрунтованість і справедливість кожного з судових рішень та вироку загалом [274, с. 229–230].

Отже, правосвідомість судді – це суб'єктивна реакція судді на правові норми, тобто сукупність поглядів, ідей, які виражають його ставлення до традицій, звичаїв, моральних принципів, норм поведінки, професійних обов'язків, норм права, законності, правосуддя, уявлення про те, що є правомірним і неправомірним.

Складний процес ухвалення законного, обґрунтованого, справедливого та ефективного судового рішення апеляційного суду, яке носить виховний характер, вимагає глибокої аналітичної діяльності суддів. Вони покликані співвіднести соціально значущі психічні дефекти цієї особи з конкретними виправними можливостями призначуваного покарання. Кримінально-правове покарання не є актом помсти, – це дієвий засіб ресоціалізації особи, яка порушила закон. Суд повинен урівноважувати покарання з тяжкістю вчиненого злочину та криміналізованістю винної особи. При цьому всі негативні характерологічні якості цієї особи, які зумовили злочинну поведінку, повинні бути враховані судом у вирок.

В окремих випадках при судовому розгляді кримінальних проваджень виникають питання, для з'ясування яких недостатньо професійних знань

судді, вимагаються спеціальні знання в галузі психології. Це стосується, здебільшого, дослідження особливостей психічної діяльності свідків, потерпілих, обвинувачених, їхніх емоційних реакцій, психічних властивостей, станів. Для дослідження зазначених особливостей також використовуються спеціальні психологічні знання [374, с. 302].

Об'єктом дослідження при використанні спеціальних психологічних знань є психічні прояви людини, які не виходять за межі норми. За допомогою використання спеціальних психологічних знань можна одержати дані, що дають змогу зрозуміти і правильно оцінити особливості психічної діяльності та поведінки людей. А це має значення для висновків правового характеру. Зокрема, висновок експерта-психолога сприяє правильній оцінці показань потерпілих, свідків у випадках, коли викликає сумнів їхня ймовірність; неповнолітніх, коли їхні показання набувають фантастичного забарвлення; обвинувачених, коли їхні дії мають неадекватний характер.

Неухильно дотримуючись вимог кримінального процесуального законодавства, апеляційний суд при розгляді скарги на рішення суду першої інстанції в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх зобов'язаний перевірити, чи встановлені в судовому засіданні суду першої інстанції та відображенні в судовому рішенні: 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними; 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; 3) умови життя та виховання неповнолітнього; 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Згідно зі ст. 487 КПК України при дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого належить

з'ясувати: 1) склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї; 2) обстановку в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього; 3) зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою [187].

Для з'ясування цих обставин можна використовувати спеціальні знання спеціаліста-психолога, адже – це професіонали, які найліпше володіють спеціальними знаннями у цій галузі [187].

Стаття 491 КПК України передбачає, що якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря. Однак необхідність використовувати спеціальні психологічні знання для встановлення істини в кримінальному провадженні існує не тільки щодо неповнолітніх. Йдеться про те, що одні й ті самі особливості людини загалом можуть по-різному характеризувати її особистість. В одному випадку вони не відіграють ролі, в іншому – яскраво свідчать про неї. Тому й поставлені експертом-психологом, спеціалістом чи консультантом питання, зазвичай, пов'язані з іншими питаннями, що стосуються психічної діяльності особистості діагностованого. Відповідь на поставлені запитання вимагає попереднього аналізу та дослідження цілісної єдиної психічної активності особистості обстежуваного.

У цьому разі необхідно зважати на те, що через специфіку свого об'єкта – людини, правосуддя неминуче зіштовхується із винятково психологічними феноменами, такими, як особистість, психічна зрілість,

інтелектуальні здібності, вольові особливості, емоційні стани, спонукальні сили поведінки [101, с. 32]. Правознавство тлумачить їх зміст, систему та значення для правосуддя винятково з юридичного погляду. Дотепер правова наука обмежувалася юридичною інтерпретацією перелічених та інших психологічних феноменів. У ході здійснення правосуддя встановлення цих феноменів визнається винятково прерогативою юриспруденції. Однак дослідження правового аспекту в нашому кримінальному правосудді не супроводжується належним вивченням первинного – психологічного. У кримінальному правосудді правове ніби ізольоване від психологічного, що за сутності є хибним.

Взаємовідношення правового та психологічного вивчені недостатньо, а межі між ними точно не визначені. Це, зокрема, стосується таких явищ і категорій, що традиційно вважаються суто юридичними (наприклад, суб'єкт і суб'єктивна сторона правопорушення). Висловлене не доречно тлумачити як прагнення поставити психолога в один ряд з особами, які здійснюють правосуддя, «запсихологізувати» кримінальний процес. Йдеться лише те, що коли у вирішенні питань про патологічні прояви психіки людини суду допомагає психіатрія, то вивчення проявів психіки нормальної людини має спиратися на досягнення психологічної науки (висновок експерта, допомога спеціаліста, консультанта) [421, с. 18].

Апеляційний суд визначає правову значущість обставин, виходячи, насамперед, із наявності об'єктивного зв'язку з фактами предмета доведення. Тобто юридичним критерієм формування окремого предмета судово-психологічної експертизи є норми матеріального права. Вони у тій чи іншій формі містять психологічні елементи, чим визнається їхнє юридичне значення. Виявлення таких елементів стає необхідним у ході судового доведення для правильної кваліфікації спірних правовідносин, що стали предметом судового розгляду. Він носить забороняючий характер. Такий самий характер притаманний моральному критерію. Зокрема, одне із завдань, яке виконує апеляційний суд при розгляді апеляційної скарги на рішення суду

першої інстанції, – оцінка особистості основних учасників процесу (обвинуваченого, потерпілого свідка). Але і завданням експерта-психолога може бути загальна психологічна характеристика особистості (т. зв. психологічний портрет). Чи не виходить, що психолог у такий спосіб впливає на внутрішнє переконання суду, визначаючи моральну оцінку особистості? Подібне питання може виникнути при поверховому погляді. Насправді такої небезпеки не існує [212, с. 38].

Оцінка, яку дає колегія суддів при розгляді апеляційної скарги, містить різні компоненти: правові, моральні; на неї неминуче впливає громадянська позиція суддів. Вона складається під час судового розгляду, дослідження всіх обставин кримінального провадження, наданих доказів. Одним із таких доказів може бути й висновок експерта-психолога, що піддається оцінці колегією суддів.

Наразі визначено коло питань, які не можуть бути вирішені психологічною експертизою, тобто не входять до її компетенції: 1) питання права (винуватість або невинуватість обвинуваченого, визначення форми вини, мотиву, мети правопорушення); 2) загальна моральна оцінка особи і діянь обвинувачених, потерпілих; висновок щодо достовірності чи недостовірності їхніх показань; 3) проблеми, які не можна розв'язати на сучасному рівні розвитку психологічної науки (телепатія, ясновидіння, парадіагностика, психокінез тощо) [239, с. 64–65].

Після надходження апеляційної скарги до апеляційного суду суддя-доповідач вивчає її, додані до неї документи, рішення суду першої інстанції й матеріали кримінального провадження і планує подальшу судову діяльність у зв'язку з розглядом цієї апеляції. На цьому етапі суддя, ознайомлюючись із матеріалами апеляційної скарги та кримінального провадження, здійснює реконструктивну діяльність на основі відтворювальної уяви. Тут важливо не піддатися «ефекту першого враження», проявити самостійну пізнавальну активність [374, с. 184–185].

Після відкриття апеляційного провадження під час підготовки до

апеляційного розгляду суддя-доповідач повинен забезпечити учасникам судового провадження можливість отримання копії апеляційної скарги, пам'ятки про їхні права та обов'язки, ознайомлення з матеріалами апеляційної скарги та кримінального провадження, подання заперечень на апеляцію, нових доказів, вирішення клопотань, інших питань.

Вивчення матеріалів кримінального провадження – також особливий етап у діяльності інших учасників кримінального процесу, передусім – прокурора й адвоката. На цьому етапі формується їх процесуальна позиція в апеляційному провадженні, їх змагальна взаємодія. Тільки глибоке знання цих матеріалів дає змогу їм накреслити стратегію і тактику своєї діяльності, сформуванати систему стратегічних питань на етапі апеляційного розгляду та яскраво, переконливо й аргументовано виступити в дебатах.

При вивченні матеріалів апеляційної скарги та кримінального провадження кожна сторона з'ясовує, які обставини необхідно додатково перевірити в апеляційному засіданні, чи відповідає рішення суду першої інстанції вимогам закону, чи правильно призначене судом покарання, які додаткові докази слід подати в апеляційний суд, чи є потреба заповнення прогалин судового розгляду кримінального провадження, які допустив суд першої інстанції, на яких сторонах провадження слід побудувати стратегію обвинувачення чи захисту, які докази можуть отримати нову інтерпретацію, що може вплинути на рішення суду апеляційної інстанції.

На цьому етапі суддею-доповідачем здійснюються систематизація доказів і джерел їх отримання, критичний аналіз їхньої достовірності, висуваються всі можливі контрверсії. Робляться необхідні виписки й записи, складається робочий конспект провадження – виписуються епізоди обвинувачення, показання обвинувачених, систематизуються речові докази і документи, виявляються можливі розриви в системі доказів, процесуальні порушення, допущені в суді першої інстанції.

При цьому переважає орієнтовно-дослідницька діяльність, відсутня градація на головне і другорядне. Будь-яка деталь повинна бути уважно

вивчена, включена в усі можливі взаємозв'язки. Актуалізується вся обстановка події, яка досліджується, береться до уваги все те, що дає змогу побачити подію з іншого погляду. Ключове питання ознайомлення з матеріалами досудового розслідування – де могла бути допущена помилка.

Ознайомлення судді-доповідача з матеріалами кримінального провадження повинно гарантувати чітке й повне усвідомлення справи. Усі неясності вказують напрямк судового дослідження. На цій стадії активізується аналітична й критична сторони психологічної діяльності судді. Суддя намагається уявити виникнення й розвиток досліджуваної події, здійснюючи при цьому логічне моделювання, проводячи уявні експерименти, висуваючи контрверсії. Критичному аналізу піддаються всі рішення суду першої інстанції, слідчі дії, з'ясовуються їхня необхідність і процесуальна обґрунтованість.

Суддя-доповідач спирається на найбільш достовірні, перевірені факти, намагається уникнути можливої судової похибки. Визначаючи модель події, взаємозв'язок її частин і етапів, суддя переходить до планування її розгляду в судовому засіданні, адже він буде на ньому головувати. Особлива увага приділяється джерелам ключових фактів і внутрішньої узгодженості цих фактів.

На стадії апеляційного розгляду в пізнавальному процесі беруть участь колегія суддів та сторони, задіяні в судовому засіданні. Різноманітні вихідні позиції сторін надають судовому розгляду кримінального провадження особливу гостроту й напругу. На цьому етапі проводиться безпосереднє сприйняття всіх джерел доказів, здійснюється дослідження їх надійності, аналізується їх відносність та значущість.

Апеляційне провадження має бути проведене й завершене протягом розумного строку. Розумними вважаються строки, об'єктивно необхідні для виконання процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. Критеріями для визначення розумності строків апеляційного провадження є: 1) якість судового рішення суду першої інстанції; 2) складність кримінального

провадження, яка визначається з урахуванням кількості обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення судового розгляду тощо; 3) поведінка учасників кримінального провадження; 4) спосіб здійснення судом своїх повноважень.

Апеляційне провадження проводиться в межах апеляційної скарги. З метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини та її основоположних свобод, колегія суддів має право вийти за межі апеляційної скарги, якщо це поліпшує становище обвинуваченого. Для формування внутрішнього переконання суддів судовий розгляд має вирішальне значення. Учасники дебатів можуть посилатися тільки на докази, досліджені в судовому засіданні. Під час судового розгляду всі учасники судового засідання в апеляційному порядку мають рівні права з надання доказів, участі в дослідженні доказів і заяви клопотань. Але кожна зацікавлена сторона у такому разі намагається підкреслити ті сторони обставин, які відповідають її інтересам.

Суперечливі інтереси сторін можуть породжувати напружені ситуації і конфліктне протистояння. Завданням судді – надавати взаємодії сторін конструктивно-пізнавальний характер, надавати їм процесуально гарантовані права та можливості, забезпечувати змагальний характер судочинства. Регуляція стосунків між учасниками процесу під час судового розгляду кримінального провадження вимагає від судді не тільки професіоналізму, а й психологічної компетентності та загальної культури спілкування.

Когнітивна (пізнавальна) діяльність судді при апеляційному провадженні відрізняється багатоплановістю, перевантаженістю оперативної пам'яті, передбаченням різноманітних варіантів можливого розвитку судового розгляду, оперативним аналізом отриманої інформації і правовою концептуалізацією. Усі особисті джерела інформації підлягають критичному аналізу, з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей задіяних у них осіб. Складні, заплутані ситуації підлягають систематизації (іноді

графічному відображенню). Зосереджується увага на стратегії і тактиці поведінки сторін, їх установчій позиції, добросовісності у висвітленні фактів. Тенденційні, заздалегідь підготовлені тактичні прийоми сторін можуть бути нейтралізовані слідчими діями, які вперше проводяться в судовому розгляді.

Крім того, згідно зі ст. 360 КПК України під час дослідження доказів апеляційний суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста-психолога, наданими на підставі його спеціальних психологічних знань. Спеціалісту можуть бути поставлені запитання щодо сутності наданих усних консультацій чи письмових роз'яснень [187].

У судових дебатах кожен учасник судового засідання висловлює свій погляд на обставини справи і питання, які потрібно вирішити суду, у зв'язку із постановлянням вироку, на підставі доказів, перевірених під час судового розгляду. У своїх промовах зацікавлені особи торкаються, передусім, рішення суду першої інстанції в частині, яка оскаржується в апеляційному порядку. Головуючий має право зупиняти учасників судових дебатів, якщо вони торкаються обставин, які не мають відношення до апеляційної скарги. Після закінчення промов учасники судових дебатів мають право обмінятися репліками. Право останньої репліки належить обвинуваченому або його захиснику. Суд не має права обмежувати тривалість судових дебатів певним часом. Головуючий має право зупинити виступ учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження, що здійснюється, чи повторно допустив висловлювання образливого або непристойного характеру, і надати слово іншому учаснику дебатів.

Отже, на всіх етапах судового розгляду кримінального провадження активізуються пізнавальна, аналітична і критична сторони психологічної діяльності судді, які в подальшому сприяють об'єктивності судового рішення, уникненню судової помилки, діагностиці неправдивих показань, які впливають на реалізацію основних принципів судочинства.

3.2 Соціально-психологічний зміст діяльності сторін кримінального провадження під час перегляду апеляційним судом судових рішень першої інстанції

В апеляційному провадженні сторону обвинувачення представляє прокурор. Обвинувальна функція реалізується в апеляційному суді у формі підтримання державного обвинувачення, причому саме поняття державного обвинувачення дотепер набуло однозначного трактування в сучасній теорії прокурорської діяльності та кримінального процесу [161, с. 92–93]. І. В. Рогатюк під обвинуваченням тлумачить кримінально-процесуальну функцію, сутність якої становить регламентоване законом спрямування діяльності суб'єктів обвинувачення (слідчого, прокурора, потерпілого та цивільного позивача, їх представників) [330, с. 6, 10]. О. Р. Михайленко стверджує, що підтримання державного обвинувачення є своєрідним засобом, прийомом виконання прокурором наглядової функції [245, с. 33]. На думку В. Остапець, підтримання державного обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора щодо формування та реалізації обвинувачення стосовно конкретної особи, яка вчинила злочин, що відображається в процесуальному акті, за результатами розгляду якого суд приймає рішення в певному кримінальному провадженні [275, с. 114–119]. Згідно з визначенням П. В. Шумського державне обвинувачення полягає в доведенні вини підсудного і обґрунтуванні пов'язаних із цим правових наслідків, спрямованої на ухвалення законного і обґрунтованого вироку, а також виконання усіх інших завдань кримінального судочинства [426, с. 77].

Тобто у наведених визначеннях, незважаючи на їхні відмінності, наявні схожі за змістом і конструкцією ознаки: 1) державне обвинувачення – процесуальна діяльність прокурора; 2) обвинувачення спрямоване на доведення причетності та винності обвинуваченого в інкримінованому правопорушенні; 3) обвинувачення полягає в обґрунтуванні доказів вини обвинуваченого; 4) сторона обвинувачення забезпечує ухвалення законного,

правосудного рішення в апеляційному провадженні.

Прокурор, підтримуючи в апеляційному провадженні державне обвинувачення, надає докази, бере участь у їхньому дослідженні, вибудовує модель подій та представляє колегії суддів свої умовисновки щодо застосування кримінального закону та міри покарання стосовно обвинуваченого, сприяє доведеності винуватості особи поза розумним сумнівом у вчиненні кримінального правопорушення.

Аналізуючи психологічну складову діяльності прокурора, О. М. Бандурка зазначав, що «прокурор не може стояти над судом, а повинен сприяти успішному пошуку істини та законному виконанню усіх судових процедур» [427, с. 92]. В. Я. Марчак стверджував, що: «На стадії судового розгляду в пізнавальному процесі беруть участь усі зацікавлені учасники процесу: судді, прокурор, обвинувачений і його адвокат. Різноманітні вихідні позиції сторін надають судовому розгляду кримінального провадження особливу гостроту і напругу. На цій стадії проводиться безпосереднє сприйняття всіх джерел доказів, здійснюється дослідження їх надійності, аналізується їх відносність та значущість» [243, с. 19].

Згідно з Конституцією України прокурор набуває статусу державного обвинувача лише в суді. Це стосується як судового розгляду в суді першої інстанції, так і апеляційного провадження. Г. Середа зауважує [344, с. 5–10], що державного обвинувача на стадії досудового слідства не було й бути не може. Однак прокурорський працівник набуває такого статусу після доручення йому підтримувати державне обвинувачення в суді прокурором вищого рівня, тобто керівником прокуратури. Аналогічну позицію відстоює й В. Остапець [275, с. 114–119], але в науковій літературі можна знайти й інші міркування. Зокрема, З. Шагієва [413, с. 11] акцентувала, що прокурор набуває статусу державного обвинувача й у такому статусі здійснює кримінально-процесуальну функцію обвинувачення на всіх судових стадіях кримінального процесу з моменту затвердження обвинувального акта. Це означає, що прокурор стає обвинувачем відразу після підписання

обвинувального акта, отже, набуває цього статусу ще на досудовій стадії кримінального процесу, що суперечить Конституції України.

Статус державного обвинувача покладає на фахівця високу відповідальності, отже, висуває підвищені вимоги до його особистісних характеристик та психологічних якостей. Психологічні особливості діяльності державного обвинувача в кримінальному судочинстві досліджували, зокрема: О. В. Глушкова [65, с. 184], Р. Крикливий [176, с. 35–40], І. Мудрак [253, с. 49–56]. Психологічні аспекти прокурорської діяльності, система професійно-психологічної підготовки працівників прокуратури, особливості виголошення обвинувальної промови прокурором висвітлено також у працях науковців: В. Г. Андросюка [429], О. М. Бандурки [14], М. І. Єнікєєва [93; 94], В. О. Коновалової [157], В. В. Кощинця [174], В. Я. Марчака [239; 242; 243], В. В. Романова [337], В. Ю. Шепітька [179] та інших.

Результати наукових досліджень у галузі юридичної психології протягом останнього десятиліття свідчать, що працівники прокуратури України виконують відповідальні та складні завдання в непростих умовах постійного впливу психогенних факторів: інтелектуальних перевантажень, постійної концентрації уваги, необхідності здійснення ретельного аналізу швидкоплинних ситуацій, що вимагає від працівників мобілізації всіх психічних функцій. Професійну діяльність прокурор, зазвичай, здійснює в складних, конфліктних умовах, зазнаючи значних фізичних та психічних навантажень. Повсякденне виконання службових завдань обумовлене, значною мірою, людським фактором, а саме: потребами, прагненнями, бажаннями, відчуттями, індивідуальними особливостями громадян тощо. Отже, для того, щоб ефективно виконувати службові обов'язки, професійно успішний прокурор повинен бути наділений емоційною стійкістю, працездатністю, розвиненими волевими якостями.

Оскільки поки що з упевненістю не можна стверджувати про наявність ґрунтовних теоретичних і практичних напрацювань стосовно психологічної

складової підтримання державного обвинувачення прокурором у судовому розгляді кримінального провадження, та враховуючи науковий інтерес до проблеми психологічного опосередкування професійної діяльності прокурора при реалізації функції підтримання державного обвинувачення, було здійснено комплексне дослідження цієї проблеми.

Передусім діяльність сторони обвинувачення в апеляційному провадженні завжди привертає пильну увагу й досить часто відбувається в умовах негативного ставлення до нього з боку іншої сторони та деяких учасників судового процесу. Вона оцінюється з особливою вимогливістю, а іноді піддається й публічному та моральному засудженню. Тому в судовому засіданні під час дослідження доказів і проведення допитів прокурору повинні бути властиві об'єктивність і відчуття міри. Особливо важливо дотримуватись етичних правил, керуватися жорсткими етичними критеріями та визначити межі допустимого в поведінці та висловлюваннях [44, с. 36]. Визначальною складовою діяльності прокурора є комунікативна сторона, ефективність якої зумовлюється його ораторськими здібностями, вмінням полемізувати, високою культурою мови, вмінням не тільки відтворювати події кримінального правопорушення на підставі матеріалів провадження, але й, що дуже важливо, прогнозувати та передбачати судову перспективу кримінального провадження. Організаційна діяльність прокурора концентрується переважно на завданні мобілізувати себе у процесі підготовки до судового процесу, забезпечити психологічну та технічну готовність до розгляду багатоепізодних і багатотомних справ. Характер соціальної сторони діяльності прокурора формується та доповнюється публічністю його ролі, наочним уособленням про виконання важливої державної функції кримінального переслідування.

На жаль, надана теоретична модель винятково умовна, вона не підкріплена жодними емпіричними даними, що не дає змоги вступати з автором у наукову дискусію. Можна лише сформулювати низку запитань: чому в моделі діяльності прокурора відсутня «інтелектуальна (когнітивна)

сторона»; що таке «соціальна сторона» діяльності, в чому вона полягає; чи не відображає насправді ця сторона одну з функцій або належність діяльності прокурора до професій «людина – людина» (за Є. Клімовим). Зрештою, можна констатувати, що, взявши за основу позицію О. Р. Ратінова [319, с. 105], В. Л. Васильєв дещо її модифікував. Однак такі недоліки наявні й у більш пізніх його монографіях [45].

Продовження професіографічних досліджень прокурорської діяльності представлено в напрацюваннях М. В. Кроза та В. В. Романова (1994 р.). На підставі комплексного аналізу діяльності працівників прокуратури, зазначені дослідники розробили факторну модель відомчої професіограми. Вони дійшли висновку, що професійна діяльність прокурорів, слідчих і суддів має подібну, у психологічному плані, структуру та зміст, висуває аналогічні вимоги до психічних властивостей та якостей професійно успішних працівників. Це дало змогу науковцям створити узагальнену професіограму правоохоронної діяльності, виокремивши в ній такі підструктури: пізнавально-прогностична (когнітивна); комунікативна; організаційно-управлінська; виховна [337, с. 94–105].

«Діяльність прокурора має досить чітке законодавче регламентування, – констатує Ю. Б. Ірхін, – відступ від своїх службових обов’язків, порушення працівником посадових повноважень розглядається як порушення закону і свідчить, передусім, про низький рівень його професійної компетентності» [128, с. 123–133].

Вивчаючи психологічні аспекти успішної діяльності прокурора під час судового розгляду, В. В. Бедь виділив такі:

– пізнавальна (пошукова) діяльність прокурора має особливе значення при веденні допитів у залі судового засідання. За таких умов у всій повноті виявляються його спостережливість, орієнтування в ситуації тощо;

– однією із найважливіших професійних складових у діяльності прокурора є комунікативна. Судова практика показує, що завдяки високому розвитку комунікативних навичок і умінь, прокурор під час діалогу з

обвинуваченим спонукає його до відвертості, формує прагнення очиститися від неправди і дати правдиві показання. У створенні такого психічного стану обвинуваченого виявляються майстерність постановки запитань, ведення діалогу, звертання до емоційної сфери обвинуваченого;

– сутність конструктивної (реконструктивної) сторони діяльності прокурора полягає в аналізі й синтезі тієї інформації, що зібрана в кримінальному провадженні під час судового розгляду з погляду створення концепції державного обвинувачення. Конструктивна сторона прокурорської діяльності вимагає від прокурора доброї оперативної і довготривалої пам'яті, схильності до аналітичного мислення й уяви, таких якостей його розуму, як глибина (здатність проникнути в сутність фактів, передбачати результати вчинків і явищ), широта (можливість охопити одночасно велике коло питань і фактів), швидкість (уміння швидко оцінювати обстановку і приймати грамотні рішення), критичність (здатність зважувати факти, відшукувати помилки тощо), гнучкість (здатність до аналізу явищ із різноманітних поглядів, варіювання способів дій);

– значущими для організаційної сторони діяльності прокурора є його організаторські здібності в роботі з людьми і вольові якості: уміння вчасно вивчити матеріали досудового розслідування, зробити кваліфікований аналіз, одержати додаткову інформацію, підготувати відповідні матеріали для виступу в суді;

– засвідчувальна сторона діяльності прокурора пов'язана з використанням мови в письмовій формі при оформленні передбачених законом постанов. Уміння передати у письмовій формі свою думку для нього так само важливо, як і уміння виражати її вголос [16, с. 292].

Отже, аналіз наявних у юридичній психології напрацювань дає підстави стверджувати, що основні структурні компоненти професійної діяльності державного обвинувача можуть бути представлені у такий спосіб:

– пізнавальна діяльність: розвинене професійне мислення та уява, висока чутливість, уважність, професійно-психологічна спостережливість,

професійна пам'ять, професійна обізнаність;

– комунікативна діяльність: емпатія, безпристрасність, увічливість, поміркованість, гарний настрій, емоційна стійкість, комунікабельність, вміння слухати та спілкуватися з людьми;

– організаторська діяльність: пунктуальність, висока мотивація на успіх, дипломатичність, кмітливість, зібраність, енергійність, рішучість, обов'язковість, працелюбність, організаторські здібності;

– конструктивна діяльність: здатність розробляти версії, гнучкість розуму, здатність до прогнозування, винахідливість;

– виховна діяльність: принциповість, професійна гордість, дисциплінованість, вимогливість до себе та до інших, самоорганізованість, професійна етика, безпристрасність;

– засвідчувальна діяльність: розвинене писемне мовлення, акуратність, охайність.

Ключові особливості професійної діяльності прокурора з підтримання державного обвинувачення в апеляційному суді уможливають виокремлення таких професійних соціально-психологічних та соціологічних факторів придатності до прокурорської діяльності: 1) соціальна та професійна адаптація, що прямо пов'язана з високим рівнем соціалізації особистості, нормативністю поведінки працівника; 2) нервово-психічна й емоційно-вольова стійкість особистості; 3) пізнавальна (когнітивна) активність і продуктивність мислення; 4) комунікативна компетентність; 5) організаторські здібності.

Вплив вищезазначених психологічних особливостей судової діяльності прокурора здатен спричинити певні трансформації (як позитивні, так і негативні) його особистості як професіонала:

1) правова регламентація (нормативність) професійної поведінки прокурора. Під її впливом професійна соціалізація особистості прокурора може полягати у формуванні:

а) позитивних якостей:

- високий рівень правосвідомості та соціальної відповідальності;
- чесність, громадянська мужність, моральність;
- принциповість, непримиренність у боротьбі з порушеннями законності;

- обов'язковість, доброзичливість, старанність, дисциплінованість;
- домінування соціально значущих професійних мотивів;

б) негативних якостей:

- низька моральність, нечесність;
- безвідповідальне ставлення до виконання службових обов'язків, недисциплінованість;

- девіантність (зловживання алкоголем, вживання наркотичних речовин, вчинення проступків і правопорушень);

2) владний характер професійних повноважень державного обвинувача – визначає особливості професійної соціалізації, що можуть полягати у формуванні:

а) позитивних якостей:

- розвиненого інтелекту, гнучкого, творчого мислення, здатності до всебічного, глибокого аналізу та прогнозування, вміння виділяти головне;

- наполегливості, принциповості у відстоюванні прийнятих рішень;

- здатності взяти на себе та нести відповідальність за прийняті рішення;

- емоційної рівноваги, адекватної самооцінки та оцінки інших людей, поваги до особистості;

б) негативних якостей:

- недостатньо розвиненої самокритичності та самоконтролю;

- емоційної нестійкості, завищеної самооцінки, владолюбства, зверхнього ставлення до людей;

3) психологічно напружений характер діяльності державного обвинувача сприяє формуванню:

а) позитивних якостей:

- стійкості до перевантажень, високої працездатності;
- нервово-психічної стійкості до стресових ситуацій;
- високого рівня самоконтролю над своїми емоціями, настроєм, стенічного типу реагування у критичних або конфліктних ситуаціях;

- розвинених адаптивних можливостей;

б) негативних якостей:

- низької стресостійкості, підвищеного емоційного напруження;

- надмірної агресивності, імпульсивності поведінки;

- невротичних симптомів, психопатичних якостей характеру;

4) творчий характер професійної діяльності державного обвинувача потребує високої пізнавальної активності, продуктивності мислення, що проявляється у формуванні:

а) позитивних якостей:

- широти світогляду й ерудиції;

- творчого мислення, високої розумової працездатності, кмітливості;

- аналітичного складу розуму, прогностичних здібностей;

- активності й рухливості пізнавальних процесів (сприйняття, увага, увага, мислення, пам'ять);

- розвиненої інтуїції, рефлексії;

б) негативних якостей:

- низької розумової працездатності, зниженої пізнавальної активності;

- низької ерудиції;

5) процесуальна самостійність, персональна відповідальність державного обвинувача потребує належного рівня соціальної зрілості, що передбачає формування:

а) позитивних якостей:

- нервово-психічної й емоційно-вольової стійкості;

- творчого мислення, прогностичних здібностей;

- сміливості, рішучості, здатності брати на себе відповідальність, упевненості в собі, наполегливості при високому рівні самокритичності,

адекватної самооцінки;

- стійкої мотивації на досягнення успіху;

б) негативних якостей:

- нервово-психічної та емоційно-вольової нестійкості;

- низької ерудиції, зниженої пізнавальної активності;

- підвищеної тривожності, недовірливості;

- відсутності мотивації на досягнення успіхів у роботі.

Ключовим етапом судового засідання в апеляційному провадженні для сторони обвинувачення є судові дебати, на яких реалізуються майже всі сторони діяльності та професійної структури особистості державного обвинувача. До професійно важливих якостей, що відіграють суттєву роль у професійній діяльності прокурора, В. В. Сорочан відносить: аналітико-синтетичні якості мислення, вміння будувати теорії та логічність суджень; почуття відповідальності, чесність, мужність і соціально спрямовані емоції; розвинені вольові якості (принциповість, наполегливість, самоконтроль); екстравертність, здатність впливати на людей; виразність і моторну стриманість міміки та пантоміміки [361, с. 72].

Професіоналізм і соціально-психологічна підготовка прокурора проявляються не тільки в його ораторському мистецтві. Не менш важливі його мистецтво ставити питання, спроможність охопити схему кримінального провадження, яке розглядається, виявити в ньому суттєві взаємозв'язки, продумати систему цілеспрямованих запитань. Його майбутня промова готується вже у цій частині судового засідання. За таких умов він може виявити всі обставини, які його цікавлять. Беззмістовне, не засноване на психологічних прийомах і тактиці, судове провадження не може закінчитися блискучою промовою прокурора в судових дебатах.

Виступ прокурора – це завжди його участь у судовому спорі, застосування різноманітних тактичних засобів протиборства. Гірка доля правди полягає в тому, що істина є результатом судового розгляду. Істина встановлюється шляхом дослідження доказів. Але результат судового

розгляду кримінального провадження значно залежить від майстерності ораторів. Досягненню істини в суді сприяє принцип змагальності – рівність сторін у реалізації своїх процесуальних можливостей. Однак справжньої рівності сторін неможливо досягнути за нерівності їхніх полемічних можливостей. Наявність однакових можливостей не зменшує переваги більш умілої сторони. У суді широко використовуються різноманітні прийоми боротьби.

О. М. Бандурка, досліджуючи психологічні особливості діяльності суб'єктів судочинства, підкреслював, що державний обвинувач, окрім високих морально-етичних якостей, повинен володіти розвиненими когнітивними (висока культура мови, лаконічність, гарна дикція, стійкість та концентрація уваги, оперативність пам'яті, творча уява), комунікативними (соціальна та вербальна активність, сугестивність взаємодії) та регуляторними (емоційні якості: відповідальність, чесність, мужність, емоційний підйом; вольові якості: принциповість, лідерство, самоконтроль) функціями [427, с. 95]. З-поміж інших учених саме О. М. Бандурка найбільш повно та комплексно розкрив психологічну структуру діяльності прокурора, виокремивши та згрупувавши ключові психологічні процеси. Утім, доцільно детальніше висвітлити окремі елементи пізнавальних та емоційно-мотиваційних психічних процесів діяльності прокурора.

Грунтуючись на проведеному узагальненні наукових джерел та результатах проведеного емпіричного дослідження, можна констатувати належність діяльності прокурорського працівника до інтелектуального виду праці, оскільки в її психологічній структурі домінує пізнавальний компонент, тобто основні професійні функції прокурора вимагають: високої активності мислення (аналітико-синтетичних і логічних операцій), значного обсягу довгострокової та оперативної пам'яті, стійкої уваги, розвиненої уяви, а також професійно поставленої мови в її монологічних і діалогічних формах. Окрім того, низка завдань, що постають перед прокурором у процесі виконання ним своїх службових функцій, не мають простого, однозначного

рішення, досягнутого на основі стандартного алгоритму дій, а вимагають творчого підходу, інтуїції, евристичного мислення. Тому необхідно відзначити ще одну вкрай важливу, з погляду психологічного опосередкування, особливість прокурорської праці – її творчий характер. При цьому зазначена діяльність, як складна функціональна система, має й інші психічні аспекти, що у взаємодії зумовлюють здатність працівників прокуратури ефективно виконувати професійні завдання.

Під час підготовки та виголошення обвинувальної промови прокурором реалізуються майже всі сторони професійної складової структури його особистості. Спираючись на конструктивну позицію суду, надаються вичерпні докази у справі, а також робляться висновки, що визначають та підтверджують міру винуватості кожного обвинуваченого. Організаційна сторона під час означеної промови, яка проявляється у зібраності, цілеспрямованості («рефлекс цілі») прокурорського працівника, забезпечує подолання всіх труднощів і перепон, що виникають у процесі підтримання державного обвинувачення.

Сторону захисту в апеляційному провадженні представляють обвинувачений, законний представник і захисник.

Основний постулат правосуддя проголошує: засудженню та покаранню повинні бути піддані тільки ті особи, які справді винні у вчиненні правопорушення. Невинних потрібно, безумовно, відмежовувати від необґрунтованого обвинувачення. Реалізація цього завдання – справа всієї судової системи. Однак найбільш спеціалізовано це завдання виконують адвокати, а відповідно до кримінальних процесуальних норм – захисники, наділені спеціальним правовим статусом [350]. Судовий захист – конституційне право громадянина України. За допомогою захисника в апеляційному провадженні обвинувачений отримує змогу більш повноцінно використовувати належні йому процесуальні права, брати активну участь у дослідженні зібраних у справі матеріалів, оспорювати та спростовувати пред'явлене йому обвинувачення, доводити меншу міру своєї юридичної

відповідальності. Захисник не має права заподіяти шкоду своєму підзахисному. Але захисник не заміщає обвинуваченого – він займає самостійне процесуальне становище, самостійно визначає напрям і тактику захисту й виступає в суді від свого імені.

Захисник і обвинувачений в апеляційному провадженні погоджують свою позицію. У психологічному сенсі між ними виникають довірчі стосунки, стосунки позиційної солідарності. Подібні стосунки не можуть виникати тільки при неправдивій самообмові обвинуваченого.

Захисник піддає пред'явлене обвинувачення критичному аналізу, допомагає обвинуваченому зайняти найбільш правильну позицію. Обвинувачений може відмовитися від свого захисника навіть у процесі судових дебатів. Адвокат не має права відмовитися від свого обвинуваченого. Захист найбільше потрібний там, де він затруднений. Але у будь-якому кримінальному провадженні можуть бути знайдені підстави для захисту. Навіть за безспірної доведеності вини обвинуваченого можна діяти у напрямі забезпечення відповідності покарання відповідно до тяжкості вчиненого й особи винного. Однак захисник може захищати тільки законні інтереси обвинуваченого, а сам захист має здійснюватися в межах, передбачених законом.

Основним етапом діяльності захисника в апеляційному провадженні є проголошення захисної промови в суді [41, с. 31]. Грунтуючись на матеріалах судового провадження, захисник аналізує рішення суду першої інстанції зі сторони зібрання доказів, систематизує ті з них, які можуть спростувати обвинувачення, пред'явлене його підзахисному, чи пом'якшити його відповідальність, викладає свою думку стосовно можливої зміни або скасування судового рішення суду першої інстанції, або залишення його в силі, коли це не суперечить інтересам обвинуваченого і з низки інших питань, які підлягають вирішенню апеляційним судом.

Характеризуючи особу обвинуваченого, з'ясовуючи справжні мотиви його поведінки, захисник робить екскурси в психологічні проблеми поведінки

конкретної особистості в суспільстві.

На відміну від психологічної діяльності прокурора, який буде свою промову тільки на доведених фактах, захисник вправі просити суд виправдати свого підзахисного навіть у разі, якщо доказів недостатньо для твердого переконання в його вині. Захисник використовує все, що не має належного обґрунтування. Особливу увагу він приділяє можливим психологічним, процесуальним і, тим паче, нормативним прорахункам прокурора.

Однак у завдання адвоката-захисника входить не тільки вказівка на достатність доказів обвинувачення. Захисник є суб'єктом доказування, особливо тоді, коли йдеться про пом'якшення відповідальності підзахисного та кваліфікації вчиненого, яка пропонується обвинуваченням. Протидіючи доводам обвинувачення, захисник надає своїй промові полемічного характеру, використовуючи контрдокази. Свою промову захисник пов'язує з промовою обвинувача. І чим аргументованіша та переконливіша промова прокурора, тим більший професіоналізм вимагається від захисника. Виступаючи у груповій справі, адвокат погоджує свою промову з іншими захисниками.

Захист здійснюється не для того, щоб виправдати правопорушення, викривити обставини й перспективу кримінального провадження, перешкодити виявленню фактичних причин учинення правопорушення і його дійсних винуватців. Навпаки, захист допомагає суду всебічно дослідити обставини кримінального провадження, здійснити глибокий аналіз справжніх причин події, об'єктивно оцінити ситуацію і справедливо індивідуалізувати ступінь відповідальності та вини [137, с. 6–7].

Найбільш уважно захисник аналізує особливості особи підзахисного, акцентуації його характеру, його підвищену реактивність на окремі емоціогенні ситуації [157, с. 87]. Ключове місце в характеристиці особи обвинуваченого займає аналіз його мотиваційної сфери й конкретного мотиву вчиненого злочину, з'ясування справжнього змісту дій цієї особи: яку мету

він переслідував, чим керувався. Справжні спонукання індивіда визначають форму його вини, виступають як пом'якшуючі й обтяжуючі відповідальність обставини.

Мотив правопорушення – це складне, динамічне явище, яке визначає усю структуру людської поведінки, весь механізм правопорушення – від виникнення наміру до його реалізації й особистої оцінки результату, ставлення особи до цього результату. У такому разі суттєві привід, виникнення мотиву та боротьба між різноманітними мотивами, а також особливості прийняття рішення, побудова програми поведінки, вибір засобів її реалізації, мотиваційні перебудови у ході виконання дії. Такі структурні компоненти складної людської поведінки, без з'ясування яких дослідження обставин кримінального провадження не може бути повним, усебічним та об'єктивним. Коли йдеться про мотиви поведінки особи, необхідно розкрити стратегію і тактику, стиль поведінки певного індивіда, врахувати ключові обставини його життя, які зумовили відповідний спосіб адаптації (чи дезадаптації) у такому соціальному мікросередовищі.

Виявити мотиви поведінки неможливо без установаження загального напрямку особистості, без розкриття внутрішнього світу людини, без виявлення суттєвого й випадкового в поведінковому механізмі індивіда. Однак тільки така розгорнута психологічна характеристика особи дає змогу судити про її вину і міру відповідальності за вчинене. Кваліфікація, компетентність захисника знаходяться в прямому зв'язку з його людинознавчими можливостями.

Адвокат завжди повинен твердо стояти на фактичній базі, а не на позиції його підзахисного, він закликає суддів не карати за те, що не могло бути подолано цим індивідом при певних обставинах, відрізнити, згідно з Ф. М. Плевако, падіння подавленого злом від творця зла. Захисник-професіонал тонко розділяє проблему доведеності факту правопорушення та міру відповідальності підзахисного. Якщо прокурор підтримує позицію закону, то адвокат – позицію життя, милосердя [289, с. 323–324]. Прийоми

захисту, які використовує адвокат, повинні бути коректними, тактовними стосовно всіх особистих характеристик. Від захисту свого підзахисного адвокат ніколи не повинен переходити до обвинувачення свідків та потерпілих [289, с. 324].

Оскільки адвокат виступає в дебатах перед обвинуваченим, то під враженням його промови, промови обвинуваченого та його останнього слова суд виходить до нарадчої кімнати. Однак, якщо розглядається апеляційна скарга прокурора, то прокурор виступає першим. Тому виступ адвоката після прокурора містить і певні труднощі: аудиторія вже отримала певну установку, в неї виник певний психічний стан, сформувалася певна оцінна позиція. Промова захисника повинна бути настільки переконливою, аргументованою і мати такий емоційний вплив, щоб подолати психологічний бар'єр, який виник. Але безпідставне виправдовування обвинуваченого, намагання видати брехню за правду не має нічого спільного із захистом законних інтересів обвинуваченого. У кінці промови захисник коротко підводить підсумок висловленого, формулює кінцеві висновки, виказує своє ставлення до питань, які будуть поставлені перед суддями в нарадчій кімнаті. Він звертається до суду з проханням виправдати обвинуваченого, якщо його вина не встановлена належно, про призначення йому мінімального строку покарання, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, чи звільнення його від покарання з випробуванням.

Як і прокурор, захисник здійснює основну частину своєї діяльності в судовому розгляді. На цьому етапі він проявляє максимальну активність, заявляє клопотання, висуває добре продуману систему питань, актуалізуючи все те, що може піти на користь підзахисному. Аналізуючи хід судового розгляду, реакцію присутніх на окремі деталі справи, захисник робить для себе «психологічні» позначки, відзначає можливі вирашні та програшні місця. Слухаючи прокурора, потерпілого, захисник продумує контрдії, визначає основні напрями позиції захисту, накреслює загальну схему своєї промови в судових дебатах.

Адвокат, вступаючи у кримінальне провадження на стадії досудового слідства, систематично накопичує матеріал для своєї судової промови в дебатах на всіх судових стадіях. Використовуючи своє законне право, він має бути присутнім на всіх слідчих діях. Усі клопотання йому доцільно заявляти не усно, а письмово, що забезпечує їх приєднання до кримінального провадження.

Адвокат залишається зі своїм підзахисним і після оголошення вироку, надаючи йому допомогу при проходженні кримінального провадження в апеляційній та касаційній інстанціях. Допомога адвокатури в оскарженні вироку винятково важлива. Після суду його підзахисний знаходиться у стані депресії, активність, зазвичай, дуже знижена, здатність до самозахисту вкрай обмежена.

Адвокати роблять значний внесок у виправлення судових помилок. Однак якість багатьох апеляційних скарг свідчить про некомпетентність тих, хто їх складає. У низці випадків адвокати, порушуючи свої обов'язки, не подають скарги до апеляційної інстанції, незважаючи на незгоду підзахисного з рішенням місцевого суду. Більшість юристів обґрунтовано порушують питання про необхідність обов'язкової участі адвокатів при розгляді справ у судах другої інстанції.

Психологія судової промови адвоката – це мистецтво переконання суду шляхом використання сукупності психологічних прийомів та заходів, скерованих на цілеспрямовану систематизацію фактів, переконливу їх оцінку. Надважливу роль відіграє при цьому й майстерність судової промови, пов'язана з майстерністю логічного аналізу й викладення. Головну роль у переконливості судової промови відіграє й психологічний аналіз особи обвинуваченого та потерпілого, характеристика їх стійких поведінкових особливостей, надзвичайність обставин, в умовах яких відбувся злочин. Однак промова захисника не є уособленим актом – вона повинна бути тісно пов'язана з результатами апеляційного провадження. Тільки ті докази, які отримані в судовому розгляді, можуть бути покладені в основу захисної

промови, у формування кінцевої процесуальної позиції учасника судових дебатів.

Мова судового спілкування виконує низку взаємопов'язаних функцій: пізнання, спілкування, психічного впливу. Суворо офіційно-діловий, публіцистичний стиль спілкування у такому разі межує з елементами розмовної, наукової та літературно-художньої мови. Неофіційна, побутова сторона життя людей обслуговується простою, розмовною мовою. Це надає промові захисника доступність, зрозумілість, життєву реальність. Науково-абстрактні аспекти справи потребують використання наукових термінів, юридичних і психологічних категорій, норм закону, уніфікованість мовних формулювань. Емоційно-впливаюча функція захисної промови реалізується образністю викладення, різноманітними емоційно-оцінними засобами. Усе це робить судову промову особливим видом промови, який вимагає її спеціального психологічного опису й аналізу.

Розрізняють структуру судової промови захисника, її стиль і мову. Загальна структура судової промови захисника – це композиційний план, логіка та психологія її побудови, відповідність її частин завданням та меті судових дебатів. Мета судової промови – справити переконливий, аргументований вплив на суд, на формування внутрішнього переконання суддів. Завдання судової промови різноманітні на різних її етапах.

Психологічна характеристика особистості підзахисного повинна виявляти: систему базових ціннісних орієнтацій особи, її спрямованість, ієрархію стійких мотивів її поведінки; психодинамічні особливості її психічної саморегуляції; екстравертність чи інтровертність особистості (її орієнтація на зовнішні обставини чи внутрішні стійкі позиції), полізалежність чи полінезалежність (залежність чи незалежність від ситуативних обставин); узагальнені способи поведінки, характерологічний тип особистості; способи поведінки, суттєві для адекватної адаптації у розслідуваній критичній поведінковій ситуації; особистісні акцентуації – «слабкі місця» у психічній саморегуляції цього індивіда; наявність в індивіда

можливих психічних аномалій (неврозів, психопатичних розладів); дефекти соціальної адаптації особистості, ступінь порушення її правосвідомості. Характеристиці підлягають усі основні соціально значущі якості особистості, ступінь криміналізації особистості. При цьому треба мати на увазі, що «...і велич у подвигу, і ницість у злочині ідуть далі намічених дій людини...» [343, с. 104].

При висловлюванні психологічних характеристик підзахисного захисник повинен вкрай обережно ставитися до особистості, утримуватися від упереджених думок, від грубих безапеляційних штампів. Однак потрібно пам'ятати, що іноді малопомітні поведінкові факти є відображенням глибинних особистісних якостей. Стародавні філософи говорили, що про людину судять за дрібницями у її поведінці.

Морально-психологічна оцінка поведінки обвинуваченого – підсумок головної частини судової промови захисника. Мистецтвом судової промови у такому повідомленні, у результаті якого судді самі доповнили недовомлене, і була зумовлена їх позиційна солідарність. Але це не означає, що судова красномовність важливіша за юридичний розгляд кримінального провадження.

Захисник-оратор повинен вишукувати неправомірні узагальнення, допущені оратором-прокурором; він не повинен надмірно напружуватися, відповідаючи опоненту, а робити це легко, як щось дуже зрозуміле всім слухачам; для заперечення супернику потрібно використовувати його ж доводи; протиставляти словам факти; не визнавати те, що неможливо довести; не залишати без відповіді жодного вагомго аргумента суперника; не заперечувати проти обґрунтованих доказів; знайти їм таку аргументацію, яка би примирила їх із позицією захисника; досліджувати факти, визнані опонентом, використовувати їх у своїх цілях. Натомість суду потрібно доводити вину чи невинуватість обвинуваченого, а не аморальність і суспільну небезпечність правопорушення, оскільки суд достатньо про це освідомлений.

Апеляція сторін до почуттів суддів є проявом психологічного тиску. Перед судом повинні розкриватися тільки докази, і суд повинен звертати увагу тільки на достовірні відомості. У суді можуть мати місце тільки ті емоції та почуття, які підкоряються пануванню істини. Емоції, спрямовані на одностороннє домінування інтересів однієї зі сторін, неприпустимі.

Сучасна соціологія права заперечує ізольованість свідомості від підсвідомої та несвідомої сфер людської психіки. Усі акти мислення рухаються за допомогою емоційної енергетики. Але в судовому засіданні повинен мати місце тільки раціональний, співвіднесений із законом логічний висновок. Найбільш вагомим доказом слід завершувати процес аналізу й оцінки доказів. Однак кожен доказ має бути ретельно досліджений у контексті його відносності та допустимості. Необхідно здійснювати зіставлення доказів і робити чіткі висновки.

Закінчення промови повинно бути коротким і виразним. Воно має містити підсумкове визначення позиції судового оратора і звернення до суду з чітко вираженим проханням. До того ж повинне бути психологічним – містити елементи довірливості, зверненості, авансування довіри до суду.

Отже, зважаючи на теорію та практику судової риторики, можна виокремити три основні засади судової промови адвоката:

1. Психологічну, етичну і логічну. Кожна з них впливає не тільки на зміст судової промови, а й на спосіб побудови.

2. Процесуальна діяльність захисника – передусім акт психологічний. Вона має певні закономірності й психологічну організацію. За своєю психологічною природою судові дебати – це форма мовленнєвого спілкування учасників судового процесу, спосіб передачі інформації. Це засіб переконання захисником суду, учасників процесу у правильності висунутих тез і обґрунтованості запропонованих ним рішень.

3. Змістом судової промови захисника завжди є певні думки, ідеї, доводи, міркування, пропозиції. Вони неминуче пов'язуються з особистим ставленням людей до результатів дослідження, емоційним сприйняттям

інформації, психологічним станом переконаності чи непереконаності в правильності зроблених висновків.

Проведеним анкетуванням з'ясовано, що 45,1 % адвокатів вважають, що найбільш важливою ознакою професійної майстерності адвоката є вміння знаходити факти, що спростовують обвинувачення або дають змогу пом'якшити відповідальність; 35,4 % – переконані, що саме вміння подати навіть несприятливу для підзахисного ситуацію на його користь є ознакою, яка найвиразніше підкреслює професійну майстерність адвоката; 32,2 % – відносять до основної ознаки професійної майстерності адвоката володіння прийомами ораторського мистецтва, здатність до полеміки та здійснення психологічного впливу в суді. Деякі проанкетовані адвокати вважають, що важливими ознаками професійної майстерності є досконале знання законодавства та нормативно-правового регулювання професійної діяльності, вміння ретельно відпрацьовувати матеріали досудового слідства та виявляти його недоліки, сформованість переконаності у правоті й невинності підзахисного (Дод. В, Г, Д).

Оскільки основною метою діяльності захисника є захист, то вміння знаходити серед величезної кількості фактів такі, що спростовують обвинувачення або дають змогу пом'якшити відповідальність, є важливим пізнавальним компонентом діяльності адвоката. У пізнавальному компоненті діяльності адвоката виявляються також активна, критична й об'єктивна оцінки наявних фактів. Комунікативний компонент сприяє глибшому дослідженню психологічних причин учинення злочину, а також наданню якомога повнішої характеристики особистості обвинуваченого, правильності будови взаємин з іншими учасниками кримінального процесу, уникненню конфліктних ситуацій.

Успішне здійснення захисної діяльності вимагає від адвоката високих моральних якостей. У поведінці захисника повинні виявлятися незмінна стриманість і коректність стосовно всіх учасників судового розгляду, інтелігентність і висока моральність. Професійний обов'язок адвоката –

принциповість і послідовність у захисті. Бути адвокатом – складне мистецтво, що відрізняє його від усіх інших юридичних спеціальностей. Окрім професійних знань, навичок і умінь адвоката, необхідно мати покликання, бути мужньою й обов’язково порядною людиною.

Отже, взаємини між державним обвинувачем і захисником в апеляційному провадженні будуються на розумінні ними покладених на них завдань, наданих кожному з них прав і на дотриманні норм службової етики та психолого-педагогічної тактовності.

Суддя, прокурор і адвокат стурбовані тим, аби максимально використовувати судове слідство як центральну стадію кримінального процесу. Це характеризує професійну спрямованість особистості судді, прокурора, захисника, що виявляється у прагненні до панування справедливості. Вони мають бути прикладом для інших учасників судового слідства. Суддя, як організатор судового процесу, повинен контролювати його хід, вчасно реагувати на емоційні аспекти, бути цілеспрямованим, наполегливим, професійно майстерним. Прокурор має ставити питання чітко й виважено, без упередженого ставлення до обвинуваченого, щоб не порушувати такий принцип судочинства, як презумпція невинуватості. Захисник як особа, котра захищає обвинуваченого, зобов’язаний допомагати йому не тільки з процесуального погляду, а й із психологічного.

Уважно вислуховуючи судові промови, судді подумки простежують пройдений шлях пошуку істини, усвідомлюють і зіставляють докази й аргументи обвинувача і захисника, порівнюють їх. Це дає змогу їм виявити сильні і слабкі сторони в аргументації учасників судових дебатів, внести свої корективи в їх оцінку, зробити правильні висновки, прийняти законне й обґрунтоване рішення.

Важливе місце у структурі судової промови посідають етичні засади. Будь-яка професійна діяльність, пов’язана із захистом інтересів, прав і свобод людини, повинна здійснюватися на основі тих етичних принципів, які сформувалися в суспільстві. До того ж адвокатська практика, як вид

діяльності, виробляє свої норми професійної етики.

Судове засідання апеляційного суду має найбільший вплив на формування правосвідомості в обвинуваченого та інших його учасників і присутніх. Ця обставина зумовлює гостру необхідність проведення подальших наукових досліджень у цьому напрямі і більш широкого відображення цих питань у юридичній та психологічній літературі для гарантій неухильного дотримання прав і свобод обвинуваченого, як учасника кримінального процесу.

З погляду соціології права, правопорушник – це особа, яка є носієм соціальних зв'язків і залежностей, що сформували її як суб'єкт асоціального чи антисоціального типу діяльності. Юридичними формами фіксації асоціального чи антисоціального типу діяльності й поведінки є правопорушення та злочин, а соціальна відповідальність за таку діяльність чи поведінку носить кримінальний або інший правовий характер.

З позиції кримінальної процесуальної науки, обвинувачений в апеляційному провадженні – це особа, яку засуджено судом першої інстанції в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, і рішення суду щодо якого оскаржено в апеляційному порядку. Психологічною ознакою обвинуваченого є особливості його інтелектуальної й емоційно-вольової сфер, характеру, темпераменту, спрямованості, орієнтацій, типових реакцій у поведінці, мотивацій його правомірних і протиправних діянь тощо. Обвинуваченим може бути й особа з правильними соціальними орієнтаціями, моральним і правомірним способом життя, соціально цінними установками, гармонійним розвитком інтелектуальної та емоційно-вольової сфер, відсутністю аномальних відхилень у психіці, яка, однак, під впливом ситуації і віктимної поведінки потерпілого стала на шлях порушення кримінального закону [179, с. 28].

З іншого боку, аналіз психології обвинуваченого в апеляційному провадженні є необхідною передумовою діяльності суддів, прокурорів, захисників у процесі судового розгляду кримінальних проваджень.

Використання даних про особу, яка вчинила правопорушення, робить процесуальні дії більш цілеспрямованими, ефективними, законними й об'єктивними, дає змогу виявити істинні причини й умови вчиненого злочину, правильно оцінити суспільну небезпечність особи правопорушника, ступінь її кримінальної деградації, дати правильну кримінально-правову кваліфікацію вчиненого, застосувати адекватну, гуманну оптимальну міру покарання.

Психічний стан обвинуваченого – особлива, велика проблема юридичної психології. Суворо регламентована, офіційна процедура судового засідання справляє сильний психологічний вплив на усіх присутніх. Для обвинуваченого ця судова обстановка може спричинити стресову дію, зумовити психічне потрясіння, навіть стан катарсису – внутрішньої перебудови особистості, самоочищення, стратегічної переорієнтації поведінки в майбутньому. Таке значення судового ритуалу для особистості, яка осуджує свою злочинну поведінку.

Досудове слідство та пов'язані з ним заходи процесуального впливу (запобіжні заходи, привід, розшук та інші), судові засідання в суді першої інстанції накладають свій відбиток на психіку обвинуваченого – тривожне очікування судового засідання, важка адаптація в криміналізованій сфері (якщо особа утримується під вартою), певні обмеження, соціальна ізоляція, побутові умови, крайнє напруження при проведенні слідчих дій – усе це приводить людину в суд апеляційної інстанції вже у стані крайнього психологічного виснаження [333, с. 251].

Стосунки із правосуддям у низці випадків теж є конфліктними – першопочаткове незізнання переходить у хронічну закритість із постійними її викриттями [101, с. 22]. Аналіз людського фактору у процесі судового розгляду кримінальних проваджень, з'ясування психологічної сторони вчиненого правопорушення, виявлення особистих рис правопорушника має велике профілактичне значення, підвищує авторитет судової влади, зміцнює віру людей у соціальну справедливість, законність, неминучість покарання за

вчинене правопорушення.

Поведінка обвинуваченого, його роль в апеляційному суді значною мірою зумовлюються не тільки наявністю великої аудиторії, а й усвідомленням можливості безпосереднього сприйняття судом його мови, поведінки. Адже процес фіксації не залежить від волевиявлення обвинуваченого: все, сказане ним, навіть його поведінка, може вплинути на суд під час вирішення апеляційної скарги. Усе це враховує обвинувачений [34, с. 43–60].

До всіх учасників судового розгляду в обвинуваченого формується (часто ще до початку суду) різне ставлення. Він завжди усвідомлює те, що суд вирішує його долю, може виправити судові рішення суду першої інстанції, поліпшивши його становище. Це значною мірою визначає ставлення обвинуваченого до апеляційного суду та його поведінку в залі судового засідання, яку він заздалегідь продумує, прагне обрати таку лінію, що, на його думку, найбільш імпонуватиме колегії суддів, постійно коригувати її.

Розумова діяльність обвинуваченого в суді апеляційної інстанції винятково складна й різноманітна. Він сприймає запитання колегії суддів, прокурора, адвоката, відповідає на них, стежить за реакцією й поведінкою кожного з учасників, особливо складу суду, за реакцією залу. Усе це зумовлює інтенсивну роботу зі сприйняття і переробки інформації, яку він до того ж постійно повинен зіставляти з уявною моделлю події, зі своєю лінією поведінки. Подібна інтенсивність розумової діяльності нерідко призводить до того, що обвинувачений забуває контролювати свою поведінку чи не в силах постійно здійснювати цю роботу. Це зазвичай уможлиблює спостереження дійсного ставлення обвинуваченого до тих чи інших фактів, а не те ставлення, яке він заздалегідь вирішив показати в апеляційному провадженні [94, с. 192].

Коли йдеться про психологічні особливості обвинуваченого, проблему слід розглядати у двох аспектах. Насамперед має бути досліджена психологічна характеристика обвинуваченого з погляду особистісної

структури загалом, тобто в широкому розумінні цього слова. Інший аспект – психологічний аналіз поведінки обвинуваченого в суді.

Специфічні умови судового розгляду, загальне уявлення про нього, передбачення можливості постановки тих чи інших питань – визначають лінію поведінки обвинуваченого в суді. Характеризуючи психологічні особливості обвинуваченого в суді, О. Р. Ратінов зазначав, що вони «зумовлені близькістю остаточного вирішення кримінального провадження, гласністю допиту, наявністю вагомих викриваючих доказів, знайомством обвинуваченого з усіма матеріалами досудового розслідування, що в його присутності та за його участю перевіряються на суді, більшою підготовленістю до захисту. Дія цих факторів багатоаспектна і часом суперечлива» [319, с. 195]. Однак за всіх цих умов обвинувачений ґрунтовніше продумує свою лінію поведінки, може спокійніше сприймати те, що відбувається.

Вчинки людини можуть бути випадковими, не типовими для неї. І це дуже важливо для загальної особистісної оцінки обвинуваченого. Особистісні особливості на суді повинні бути розглянуті повно, всебічно і психологічно кваліфіковані. Людину не можна характеризувати однопланово. Навіть у закоренілому злочинці є щось людське, що може послугувати його ресоціалізації.

Окрім особистісних характеристик, у суді часто виникає необхідність у психологічному аналізі різноманітних поведінкових ситуацій, міжособистісних відносин – усього того, що називають життєвою психологією. Життєвої мудрості буває достатньо, щоб зрозуміти механізм міжлюдської взаємодії. Важливо тільки надати значущості тому, як себе поведуть люди у різноманітних життєвих ситуаціях.

Безперечно, в душі більшості тих, хто сидить на лаві підсудних, проходить інтенсивна позиційна реформація, ціннісна акцентуація. В окремих випадках, це щире каяття, а в деяких – посилення озлоблення проти соціуму. Попереду чекає рішення апеляційного суду, яке, крім вироку, вступає

в законну силу негайно. Багато в такому стані не скажеш. І чим більше обвинуваченого у такому стані картає совість, тим менше він може висловити. Щире каяття обвинуваченого визначається не тільки за його словами, але і за його поведінкою.

При проведенні судового засідання та проголошенні вироку суду справедлива й коректна поведінка суддів має принципово важливе значення. Від суду всі, зокрема й обвинувачений, чекають справедливого рішення, але кожний учасник кримінального процесу по-різному уявляє цю справедливість.

В обвинуваченого протягом усього судового засідання суду апеляційної інстанції, за будь-яких обставин, домінує сильна надія на змилювання суду. Його самовиправдувальна тенденція закликає до пом'якшення покарання. Тільки обвинувачений найкраще знає всі ті обставини, які пом'якшать його відповідальність.

Основна частина апеляційного провадження для обвинуваченого – це судові дебати. Якщо обвинувачений подав апеляційну скаргу, то він першим виступає в судових дебатах, а також перший має право на репліку після судових дебатів. Виголошуючи свою промову, обвинувачений аналізує свою версію події, що розглядається, намагаючись сприятливо вплинути на результат рішення суду у власних інтересах, спростовує модель події або її елементи, які відстоює прокурор, викладає свої аргументи щодо можливого покарання чи виправдання.

Свою судову промову обвинувачений тісно пов'язує із судовим рішенням першої інстанції, оперуючи доказами, які були досліджені судом першої інстанції та судом апеляційної інстанції. Мета судової промови обвинуваченого – впевнено, аргументовано вплинути на колегію суддів, сформувавши внутрішнє переконання суддів.

Висновки до Розділу 3

1. Норми права, які застосовує суддя, мають значення для влади, котра призначила його, лише настільки, наскільки вони допомагають підтримувати злагоду й гарантують людям можливість спокійно продовжувати життєдіяльність. Вони у жодний спосіб не пов'язані з тим, що людям було наказано робити, а лише з їх утриманням від певних вчинків, які не дозволяються нікому. Вони виходять із певних висновків щодо безперервності ладу, якого ніхто не створював і який все-таки існує.

2. Суддя є носієм судової влади. Він незалежний і недоторканий представник суспільства, що підкоряється лише закону. Практичні аспекти взаємодії психологічних чинників різного рівня і якості, їхній зв'язок із конституційними принципами правосуддя та вплив на соціальний статус судді – проблемні питання, які необхідно порушувати, обговорювати і вирішувати.

3. Корінним принципом професійної моралі суддів є справедливість. Без цієї моральної якості діяльність зі здійснення правосуддя втрачає свій зміст. Крім цього, поряд із справедливістю, від особи – професійного судді, вимагається бути об'єктивним, неупередженим, незалежним, чесним, безкорисливим, уважним, дотримуватися прав людини та презумпції невинуватості. Ці якості є принципами юридичної етики та у своїй сукупності утворюють стратегію поведінки судді. На жаль, ще інколи спостерігається порушення моральних норм, що вимагає посилення соціального контролю, застосування більш жорстких зовнішніх санкцій.

4. Внутрішнє переконання судді становить собою усвідомлену потребу судді, використання ним власних думок, поглядів і знань. Воно пов'язане з правосвідомістю судді, яка розглядається як форма суспільної свідомості, що поєднує систему поглядів, ідей, уявлень, теорій, а також почуттів, емоцій і переживань. Вони характеризують ставлення людей і соціальних груп (зокрема й через фактичну поведінку) до діючої і бажаної правової системи.

5. Прокурор, підтримуючи в апеляційному провадженні державне обвинувачення, надає докази, бере участь у їхньому дослідженні, вибудовує модель подій та представляє свої умовисновки колегії суддів щодо застосування кримінального закону та міри покарання відносно обвинуваченого, сприяє встановленню об'єктивної істини у кримінальному провадженні. У разі, коли прокурор під час судового розгляду переконується, що результати розслідування не підтверджують пред'явлені обвинуваченому звинувачення, він повинен відмовитися від звинувачень і довести до суду мотиви відмови відповідно до статті 340 КПК України.

6. Захисник і обвинувачений в апеляційному провадженні узгоджують свою позицію. У психологічному сенсі між ними виникають довірчі стосунки, стосунки позиційної солідарності, які не можуть виникати тільки при неправдивій самообмові обвинуваченого.

7. На відміну від психологічної діяльності прокурора, який будує свою промову тільки на доведених фактах, захисник вправі просити суд виправдати свого підзахисного навіть у разі, якщо доказів недостатньо для твердого переконання в його вині. Захисник використовує все, що не має міцного обґрунтування. Особливу увагу він приділяє можливим психологічним, процесуальним і, тим паче нормативним прорахункам прокурора.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання щодо комплексного дослідження актуальних проблем сучасної апеляційної перевірки судових рішень, прийнятих на досудових стадіях кримінального провадження в Україні. За результатами дослідження сформульовано такі висновки:

1. З'ясовано, що апеляційне провадження є процесом реалізації конституційного права людини, який за своєю сутністю покликаний забезпечити перевірку в суді вищої інстанції рішення суду, що не набрало законної сили. Апеляційному провадженню притаманні такі ознаки: певна послідовність процесуальних дій, які чітко регламентовані законодавством; до провадження залучається визначене законом коло суб'єктів, які мають права та обов'язки; ухвалюється рішення, обов'язкове для виконання.

За своїм змістом провадження в суді апеляційної інстанції – це процедура, згідно з якою суд апеляційної інстанції вирішує як фактичні обставини провадження, так і питання правильності застосування кримінального та кримінального-процесуального закону, юридичну й фактичну сторони кримінального провадження, у межах апеляційних вимог.

Значення апеляційного провадження полягає у наданні новим судовим розглядом додаткових гарантій справедливості судового рішення, реалізації права на судовий захист. Сам факт подвійного розгляду дає змогу уникнути помилки, яка могла виникнути при першому розгляді. Унаслідок того, що рішення за сутністю приймають дві різні інстанції, зменшується ризик судової похибки. Краще забезпечується дотримання законності, оскільки друга інстанція наділена більшою владою.

2. При розгляді питання щодо процесу становлення та розвитку інституту апеляційного провадження, було виокремлено історичні періоди розвитку законодавства, що визначали порядок апеляційного провадження в Україні, а саме: 1) період існування Київської Русі (IX – XIII ст. ст.); 2) період перебування українських земель у складі Великого Князівства

Литовського та Речі Посполитої (XIV – середина XVII ст. ст.); 3) судочинство періоду Української козацько-гетьманської держави та перебування України у складі Росії на правах автономії (друга половина XVII – кінець XVIII ст. ст.); 4) кримінальне судочинство періоду перебування українських земель під владою Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій (кінець XVIII – початок XX ст. ст.); 5) кримінальне судочинство періоду Визвольних змагань та відновлення української державності (1917–1921 рр.); 6) період кримінального судочинства УРСР (радянський період, 1922–1991 рр.); 7) кримінальне судочинство незалежної України (з 1991 року і донині). При цьому у межах останнього періоду виокремлено такі етапи: 1) період дії КПК 1960 р. до змін кримінально-процесуального законодавства у ході т. зв. «Малої судової реформи» 2001 р.; 2) від «Малої судової реформи» 2001 р. до прийняття КПК 2012 р.; 3) від прийняття КПК 2012 р. – донині. З'ясовано національно-історичні основи законодавчого регулювання апеляційної перевірки судових рішень, прийнятих на досудових стадіях кримінального процесу.

Констатовано, що апеляційне провадження є важливою гарантією досягнення цілей і виконання завдань кримінального судочинства, забезпечення його законності. Його мета – запобігти набранню законної сили неправосудними вироками й ухвалами, швидке виправлення допущених судом першої інстанції помилок і, у такий спосіб, забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів учасників процесу, а також сприяння поліпшенню якості роботи судів нижчого рівня та формуванню судової практики відповідно до вимог матеріального і процесуального закону. Поняття «апеляційне провадження» співвідноситься із поняттям «апеляційна перевірка» як глобальне та локальне. Цей висновок зроблено на підставі того, що: вони відрізняються за об'єктом (апеляційне провадження стосується підсумкового рішення суду першої інстанції та пов'язане з новим розглядом сутності, змісту справи загалом, натомість апеляційна перевірка стосується проміжних рішень суду, що приймаються до ухвалення вироку, й питання, які

розглядаються у процесі перевірки, не стосуються сутності справи, не знаходяться у прямому зв'язку зі змістом справи); метою апеляційної перевірки, на відміну від апеляційного провадження, є те, що справа вдруге не переглядається, а переглядаються лише обставини, що стосуються певного рішення суду; апеляційна перевірка здійснюється на стадії саме досудового слідства.

3. Апеляційна перевірка судових рішень, пов'язаних із застосуванням заходів процесуального примусу, що обмежують права і особисту свободу громадян, є одним із видів судового контролю. Значення й ефективність такої апеляційної перевірки полягає в тому, що навіть сам факт її існування справляє позитивний вплив на роботу правоохоронних органів. Накопичений досвід у цій сфері демонструє певний ефект такого інституту. Апеляційний суд, визнавши, що допущене порушення прав чи особистої свободи людини, забезпечує їх відновлення. Підвищується рівень якості роботи правоохоронних органів у кримінальних провадженнях, що підлягають судовому контролю. Значення судового контролю полягає насамперед у цьому непрямому впливі, бо основна мета судового контролю – проведення досудового розслідування у кримінальних провадженнях із додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями.

4. Встановлено, що судові рішення, пов'язані з досудовим розслідуванням кримінального провадження, ухвалюються слідчим суддею. В апеляційному провадженні суддя-доповідач, отримавши апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді, невідкладно витребує з суду першої інстанції відповідні матеріали, та не пізніше, як за день повідомляє особу, яка її подала, прокурора та інших заінтересованих осіб про час, дату й місце апеляційного розгляду. Особливістю апеляційного порядку розгляду таких судових рішень є те, що вони розглядаються не пізніше трьох днів після надходження апеляційної скарги до суду колегіально у складі трьох професійних суддів з обов'язковим повним фіксуванням судового розгляду. Апеляційний розгляд

таких проваджень здійснюється згідно з правилами судового розгляду в суді першої інстанції і поділяється на такі етапи: підготовчий (відкриття засідання, оголошення складу суду й роз'яснення права відводу, вручення пам'яток та роз'яснення прав та обов'язків, вирішення клопотань), судовий розгляд (доповідь змісту апеляційної скарги, висловлення сторонами своїх доводів, дослідження доказів), судові дебати, останнє слово обвинуваченого (якщо він бере участь), нарада суддів, проголошення судового рішення.

5. Акцентовано увагу, що психологічні особливості апеляційного провадження в порядку судового контролю пов'язані з чітким порядком розгляду справ колегією суддів апеляційного суду (точною кримінальною процесуальною регламентацією самої процедури), стадійністю здійснення такого провадження (процедура апеляційного провадження проходить кілька точно визначених етапів), активністю різних учасників процесу (прокурора, захисника, обвинуваченого та ін.), зовнішніми умовами, в яких здійснюється правосуддя (зал судового засідання, фіксування процесу, присутність у залі сторонніх осіб тощо).

Суперечливі інтереси сторін, які беруть участь в апеляційному провадженні при розгляді судових рішень у порядку судового контролю, можуть породжувати напружені ситуації і конфліктне протистояння. Завдання головуючого – надавати взаємодії сторін конструктивно-пізнавальний характер, надавати їм процесуально гарантовані права і можливості, забезпечувати змагальний характер судочинства.

6. Аргументовано, що дослідження психологічних закономірностей, пов'язаних із процесуальною діяльністю всіх учасників апеляційного провадження в порядку судового контролю, є важливим питанням для розвитку і вдосконалення кримінального процесуального права, юридичної психології тощо. Психологічний аналіз діяльності сторін та інших учасників апеляційного розгляду кримінального провадження в порядку судового контролю дає змогу розробити рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності правосуддя, культури процесу, максимального виховного

впливу на всіх його учасників. Закономірності соціальної психології під час здійснення правосуддя можуть слугувати і поліпшенню, і погіршенню результатів діяльності судді та інших учасників кримінального процесу. Тому застосовувати їх потрібно, враховуючи всі обставини провадження та особисті характеристики кожного учасника.

Головний вид діяльності учасників апеляційного провадження в порядку судового контролю – конструктивна діяльність, сутність якої полягає у втіленні розумової діяльності в певних конструкціях, відповідно до яких кожен учасник судового засідання здійснює свої повноваження. Специфіка пізнавальної діяльності в суді зумовлена насамперед тим, що кожен з учасників, досліджуючи матеріали кримінального та судового проваджень, додаткові докази, особу обвинуваченого, одержує певну модель події чи обставин, які є предметом конкретного провадження. Комунікативній діяльності учасників апеляційного провадження в порядку судового контролю властиві певні психологічні особливості, зумовлені передусім співвідношенням інтересів цих учасників. Оскільки інтереси учасників апеляційного провадження можуть не збігатися з цілями і завданнями суду у встановленні обставин, поведінка останніх протидіє діяльності суду з виявлення обставин поза розумним сумнівом. Такі відносини носять конфліктний характер і ускладнюють судовий процес. Тому одним із серйозних елементів комунікативної діяльності суду є психологічний вплив на них тими засобами і прийомами, що не суперечать закону. Соціальна діяльність учасників апеляційного провадження полягає у вихованні кожного громадянина в дусі дотримання законів і моральних норм поведінки.

7. Розроблено низку пропозицій щодо комплексного підвищення ефективності апеляційного провадження в Україні.

7.1 Запропоновано підвищити ефективність апеляційного провадження, шляхом законодавчого спрощення визначених вимог до змісту апеляцій осіб, інтересів яких стосується судове рішення. Доцільно передбачити можливість подання цими особами усної апеляції із занесенням її до протоколу, а також

можливість подання спільної апеляції та приєднання, повністю або частково, до вже поданих апеляцій інших суб'єктів оскарження.

7.2 Визначено перспективні напрями подальшого опрацювання проблематики дослідження, зокрема, формування психологічних засад апеляційної перевірки судових рішень у порядку судового контролю та розробку психолого-правових рекомендацій щодо вдосконалення процедури апеляційного розгляду скарг на рішення суду першої інстанції, які обмежують права і свободи громадян.

7.3 На підставі проведеного дослідження, запропоновано внести такі зміни до чинного КПК України:

1) доповнити його новою статтею 107-1 «Протокол судового засідання» такого змісту:

«Стаття 107-1. Протокол судового засідання

1. У кожному судовому засіданні в судах першої та апеляційної інстанцій ведеться протокол судового засідання, який є засобом фіксації перебігу судового розгляду кримінального провадження.

2. У протоколі судового засідання відображаються всі суттєві моменти розгляду кримінального провадження у тій послідовності, в якій вони мали місце в судовому засіданні чи при вчиненні окремої процесуальної дії.

3. У протоколі зазначаються:

1) рік, місяць, число і місце судового засідання, час його початку, технічна характеристика засобу фіксування судового процесу та носія інформації;

2) назва суду, який розглядає кримінальне провадження, прізвище та ініціали судді (суддів), секретаря судового засідання;

3) кримінальне провадження, що розглядається, повна й точна назва сторін та інших учасників процесу;

4) відомості про явку учасників процесу або їх неявку, причини відсутності та про вручення їм судових повісток;

5) дані про особу обвинуваченого (підозрюваного);

- б) дані про одержання обвинуваченим копії обвинувального акту;
 - 7) дані про роз'яснення обвинуваченому (підозрюваному) та іншим учасникам процесу їх прав та обов'язків;
 - 8) ухвали суду, прийняті без виходу до нарадчої кімнати;
 - 9) усі розпорядження головуєчого і дії суду, в тому порядку, в якому вони відбувалися;
 - 10) усі клопотання і заяви учасників процесу;
 - 11) докладний зміст записаних від першої особи показань обвинуваченого (підозрюваного), потерпілого, свідків, пояснень спеціалістів, відповідей експерта на усні запитання;
 - 12) послідовність і короткий зміст судових дебатів;
 - 13) короткий зміст останнього слова обвинуваченого;
 - 14) відомості про проголошення судового рішення та роз'яснення порядку і строку його оскарження, роз'яснення права та строку на ознайомлення з протоколом судового засідання, подачу на нього зауважень;
 - 15) час закінчення судового засідання у кримінальному провадженні.
4. Протокол судового засідання повинен бути виготовлений не пізніше семи діб з дня закінчення судового розгляду кримінального провадження.
 5. Протокол судового засідання підписують головуєчий і секретар судового засідання.
 6. За необхідності строк для виготовлення та підписання протоколу судового засідання може бути продовжено головуєчим, але не більше, ніж на чотирнадцять діб після закінчення судового засідання.
 7. Про виготовлення й підписання протоколу судового засідання повідомляються учасники судового розгляду.
 8. Сторони мають право ознайомитися з протоколом судового засідання і протягом трьох діб після повідомлення про виготовлення протоколу або після закінчення строку на його виготовлення, подавати свої письмові зауваження з приводу допущеної неправильності або неповноти протоколу»;
 - 2) доповнити КПК України новою статтею 107-2 «Розгляд зауважень на

протокол судового засідання» такого змісту:

«Стаття 107-2. Розгляд зауважень на протокол судового засідання

1. Зауваження на протокол розглядаються: якщо кримінальне провадження розглядалося суддею одноосібно – головуючим; якщо кримінальне провадження розглядалося колегіально – цим складом суду чи більшістю цього складу.

2. Суд розглядає зауваження на протокол судового засідання і у разі згоди із зауваженнями, посвідчує їх правильність.

3. У разі незгоди головуючого з поданими зауваженнями, вони розглядаються в судовому засіданні з повідомленням сторін про час і місце його проведення. Їх неявка в судове засідання не перешкоджає розгляду зауважень. При розгляді зауважень може відтворюватися технічний запис процесу. Розглянувши зауваження, суд за наявності для того підстав, посвідчує правильність зауважень або відхиляє їх.

4. У разі пропуску строку подання зауважень і відсутності підстав для його поновлення, суд залишає їх без розгляду і приєднує до матеріалів кримінального провадження».

3) частину третю статті 291 КПК України викласти в такій редакції:

«3. Обвинувальний акт підписується слідчим, дізнавачем або прокурором, якщо він склав його самостійно»;

4) доповнити статтю 396 КПК України новою частиною сьомою такого змісту:

«7. Вимоги до апеляційної скарги на рішення слідчого судді встановлюються цією статтею»;

5) у частині першій статті 399 КПК України слова «вирок чи ухвалу суду першої інстанції» необхідно замінити словами «рішення суду першої інстанції або слідчого судді»;

6) доповнити частину третю статті 399 КПК України пунктом 5 такого змісту:

«5) апеляційна скарга подана на ухвалу слідчого судді, яка не підлягає

оскарженню»;

7) доповнити статтю 422 КПК України частиною третьою такого змісту:

«3. Порядок апеляційного розгляду за апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді має відповідати вимогам статей 405, 406 КПК України».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров В. А., Константинова В. А. Промежуточные решения суда первой инстанции при осуществлении правосудия по уголовным делам. Москва: Юрлитинформ, 2013. 216 с.
2. Алейніков Г. І. Структура, зміст та порядок постановлення вироку апеляційним судом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 342–349.
3. Александров А. С. Основания к отмене приговора в суде апелляционной инстанции. *Государство и право*. 2009. № 1. С. 5–10.
4. Алексеев С. С. Теория права. Москва: Изд-во БЕК, 1994. 220 с.
5. Алиев Т. Т., Громов Н. А. Основные начала уголовного судопроизводства. Москва: Книга сервис, 2003. 144 с.
6. Альчук М. П. Філософія Богдана Кістяківського в українському філософсько-правовому дискурсі кінця ХІХ – початку ХХ ст.: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.05 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2011. 32 с.
7. Амбасса Л. Ш. Обвинительная камера в уголовном процессе Франции. *Российская юстиция*. 1998. № 7. С. 48–52.
8. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції 2002–2012 рр. за даними судової статистики, підготовлений Управлінням узагальнення судової практики та аналітичної роботи з питань застосування законодавства Верховного Суду України. URL: www.scourt.gov.ua. (дата звернення: 11.03.2020).
9. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції 2003–2012 рр. за даними судової статистики, підготовлений Управлінням узагальнення судової практики та аналітичної роботи з питань застосування законодавства Верховного Суду України. URL: www.scourt.gov.ua. (дата звернення: 11.03.2020).
10. Андрушко П.П. Зміна кримінально-правової кваліфікації (правової кваліфікації кримінального правопорушення) у кримінальному провадженні.

Адвокат. 2013. № 5. С. 10–20.

11. Антонов М. В., Поляков А. В. Правовая коммуникация и современное государство. *Правоведение*. 2011. № 6. С. 214–220.

12. Антонов М. В. Социология права Ойгена Эрлиха. *Правоведение*. 2008. № 6. С. 128-137.

13. Бажанов М. И. Предание суду в советском уголовном процессе: конспект лекции. Харьков: Изд-во Харьков. юрид. ин-та, 1965. 36 с.

14. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология: учеб. для вузов. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. 639 с.

15. Бахин В. П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / КГУ им. Т. Г. Шевченко. Киев, 1991. 403 с.

16. Бедь В. В. Юридична психологія: навч. посібник для студ. вищ. закл. освіти. Киев: Каравела; Львів: Новий світ-2000, 2002. 376 с.

17. Беззубов С. И. Производство по уголовному делу в апелляционном суде: проблемы теории, нормативного регулирования и правоприменительной деятельности: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нижегород. правовая академия. Н. Новгород, 2007. 247 с.

18. Безпала В. В. Істотні порушення вимог кримінального процесуального закону як підстава для скасування чи зміни судового рішення: дис. ... канд. юрид. наук (д-ра філософії): 12.00.09 (081 – Право) / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2020. 238 с.

19. Безрукава А.Ф. Механізм оскарження процесуальних рішень щодо домашнього арешту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2012. Вип. 20, ч. II, т. 3. С. 94–97.

20. Беляев И. Д. Лекции по истории русского законодательства. Москва: Маг. Клюкина, 1901. 575 с.

21. Бігун В. С. Євген Ерліх: життя і правознавча спадщина (актуальний наукознавчий нарис). *Проблеми філософії права: Міжнародний часопис*.

Київ; Чернівці: Рута, 2005. Т. III. № 1–2. С. 105–126.

22. Бобечко Н. Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2016. 43 с.

23. Бобечко Н.Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2016. 498 с.

24. Бобечко Н. Р. Доказування у стадіях апеляційного та касаційного провадження за КПК України: навч. посібник; ред. .: В. Т. Нор. Львів: Підруч. і посіб., 2014. 132 с.

25. Бобечко Н. Р. Підстави для зміни або скасування судових рішень в апеляційному та касаційному порядку у кримінальному провадженні: монограф.; за ред. акад. НАПрН України, проф. В. Т. Нора. Київ: Алерта, 2015. 234 с.

26. Богословська Л. О. Апеляційне провадження: історія виникнення в Україні. Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: матеріали наук.-практ. конф. (18–19 квіт. 2002 р.). Київ; Харків: Юрінком Інтер, 2002. С. 206–209.

27. Бойко В. П. Правила про недопустимість погіршення становища обвинуваченого як процесуальні гарантії: монограф. Київ: Атіка, 2008. 192 с.

28. Бондаренко Н. Л. До питання про розвиток та виникнення інституту апеляції зарубіжних країнах. *Університетські наукові записи*. 2005. №3. С. 85–92.

29. Бондарук Т. І. Західноруське право: дослідження і дослідники. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. 160 с.

30. Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2017. 22 с.

31. Борисенко В. Й. Курс української історії: з найдавніших часів до XX століття: навч. посібник. Київ: Либідь, 1996. 387 с.

32. Борисова Е.А. Апелляция в гражданском и арбитражном процессе. Москва: Юрид. Бюро «Городец», 1997. 160 с.
33. Бортновська З. Реалізація права на свободу і особисту недоторканність в українському кримінальному процесі. *Право України*. 2003. № 10. С. 104–110.
34. Бохан В. Ф. Коллективное убеждение суда и процесс его формирования. *Вопросы судебной психологии*. Минск: Изд-во Белорусского ун-та, 1972. Вып. 2. С. 43–60.
35. Бохан В. Ф. Формирование убеждений суда. Минск: Изд-во Белорусского гос. ун-та, 1973. 160 с.
36. Брынцев В. Д. Судебная власть (правосудие) итоги реформ 1992–2003 гг. в Украине. Харьков: Ксилон, 2004. 224 с.
37. Брянский В.Ю. Апелляционное производство в уголовном судопроизводстве: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Северо-Кавказ. гос. тех. ун-т. Ставрополь., 2006. 189 с.
38. Бурмагин С. В. Итоговые и промежуточные судебные решения в контексте единства и дифференциации судебных производств в уголовном процессе. *Актуальные проблемы российского права*. 2019. № 9. С. 97–105.
39. Бушуев Г. И. Судья в уголовном процессе. Москва: Юр. лит., 1984. 112 с.
40. Бущенко А. П. Практика Европейского Суда по правам человека. Статья 5 Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Москва: Спарк, 2001. 215 с.
41. Варфоломеева Т. В. Криминалистика и профессиональная деятельность защитника. Киев: Вища шк., 1987. 152 с.
42. Василенко М. П. Матеріали до історії українського права у 2-х т. Київ: Соціально-Економічний Відділ УАН, 1928–1929. Т. 1. 1928. 336 с.
43. Василенко Н. П. Материалы для истории экономического, юридического и общественного быта Старой Малороссии. Москва: Книга по Требованию, 2011. 312 с.

44. Васильев В. Л. Юридическая психология: учеб. пособие. Л.: Изд-во ЛГУ, 1974. 95 с.
45. Васильев В. Л. Юридическая психология: учебник для студ. вузов, обуч. по спец. «Юриспруденция». СПб.: Питер, 2002. 654 с.
46. Васильева Е. Г. Проблемы ограничения неприкосновенности личности в уголовном процессе: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Башкирский гос.ун-т. Уфа, 2002. 19 с.
47. Васильев С. В. Цивільний процес: навч. посібник. Харків: ТОВ Одісей, 2008. 480 с.
48. Васьяковский Е.В. Учебник гражданского процесса; под ред. и с пред. В.А. Томсинова. Москва: Зерцало, 2003. (Серия "Русское юридическое наследие". М., 1917). 464 с.
49. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посібник. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2008. 536 с.
50. Викторский С. И. Русский уголовный процесс. Москва: Казенная железнодородная Типография Московского узла, 1911. 320 с.
51. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. 640 с.
52. Войтов О. В. Дозвіл суду на провадження слідчих дій – спосіб судового контролю дотримання конституційних прав їх учасників. *Південноукраїнський український часопис*. 2011. № 1. С. 209–212.
53. Воробейкова Т. У., Дубовина А. Б. Преобразование административно-полицейского аппарата, суда и тюремной системы России во второй половине XIX века. Киев: КВШ МВД СССР, 1974. 68 с.
54. Воробьев Т. А. Планирование судебного следствия. Москва: Юр. лит., 1978. 80 с.
55. Воскобитова Л.А. Апелляция – принципиально новый институт в уголовном судопроизводстве. Апелляция: реалии, тенденции и перспективы: материалы Всеросс. межведом. науч.-практ. конференции к 75-летию Нижегородского областного суда. Москва: Акцион-Медиа, 2013. С. 35–42.

56. Воскобитова Л. А. Механизм реализации судебной власти посредством уголовного судопроизводства: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Москов. гос. юрид. акад. М., 2004. 460 с.
57. Воскобитова Л. А. Судебная власть: возникновение, развитие, типология. Ставрополь: Ставропольсервис школа, 2001. 176 с.
58. Габлей Н. Г. Деякі аспекти апеляційного порядку оскарження вироку та інших рішень суду засудженим. *Судова апеляція*. 2007. №1 (6). С. 70–76.
59. Галаган І. С. Перегляд вироків і право на захист в історії кримінально-процесуального законодавства УРСР (1918–1921 рр.). Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1960. 32 с.
60. Гальонкін С. А. Адміністративно-правове забезпечення апеляційного провадження в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ун-т сучасних знань; Сумськ. держ. ун-т. Суми, 2018. 232 с.
61. Герасименко С. Г. Судовий контроль на досудових стадіях кримінального судочинства: національне законодавство та зарубіжний досвід: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2012. 220 с.
62. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2015. 40 с.
63. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2015. 470 с.
64. Гловюк І. В. Судова діяльність у досудовому провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2008. 20 с.
65. Глушкова О. В. Психологические особенности деятельности

прокурора по обеспечению участия в рассмотрении уголовных дел судами: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 / Санкт-Петербург. юрид. ин-т Генеральной прокуратуры РФ. СПб., 2006. 172 с.

66. Гогусь О. В. Розвиток законодавства про безпеку суб'єктів кримінального судочинства як один із напрямків судово-правової реформи. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 1998. № 8. С. 56–64.

67. Головки Л. В. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции. Москва: Спарк, 1995. 130 с.

68. Головки В.Л. Апелляционное производство по уголовным делам в Российской Федерации (проблемы и пути решения): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Удмурт. гос. ун-т. Ижевск., 2004. 314 с.

69. Гольмстен А. Х. Учебник русского гражданского судопроизводства / [Соч.] А.Х. Гольмстена, орд. проф. Воен.-юрид. акад. 2-е изд., испр. и доп. СПб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1894. XIV, 392 с.

70. Гошовський М. І., Кубинська О. П. Потерпілий у кримінальному процесі України. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 148 с.

71. Гражданский процесс Украины; под ред. Ю. С. Червоного. Киев: Истина, 2006. 400 с.

72. Гражданский процесс: учеб. 4-е изд., перераб. и доп.; под ред. М. К. Треушников. Москва: Изд. Дом "Городец", 2011. 784 с.

73. Гранат Н. Л., Погибко Ю. Н. Внутреннее убеждение в структуре криминалистического мышления. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1972. Вып. 17. С. 125–131.

74. Грекул-Ковалик Т. А. З історії формування концепції «живого права» Євгена Ерліха. *Соціологія права*. 2012. № 2–3. С. 54–57.

75. Гринев А., Тарасова Г. Обжалование отдельных судебных решений в ходе уголовного судопроизводства. *Законность*. 2004. № 2. С. 33–37.

76. Гродзинский М. М. Кассационное и надзорное производство в советском уголовном процессе. Москва: Госюриздат, 1953. 232 с.

77. Грошевой Ю. М. Проблемы формирования судейского убеждения в

уголовном судопроизводстве. Харьков: Вища шк., 1975. 143 с.

78. Грошевой Ю. М. Профессиональное правосознание судьи и социалистическое правосудие: монограф. Киев: Вища шк., 1986. 182 с.

79. Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе. Харьков: Вища шк., 1979. 245 с.

80. Гузь Л. Е. Методические рекомендации по практическому применению апелляционного производства в судебной практике в свете нового законодательства. Харьков: Харьков юридический, 2010. 64 с.

81. Гук П. А. Судебное нормотворчество: вопросы теории и практики. *Правотворчество в Российской Федерации: проблемы теории и практики*: сб. науч. статей; отв. ред. В. М. Сырых, М. А. Занина. Москва: Росс. акад. правосудия, 2010. 574 с.

82. Гуляев А. П. Смежные проблемы уголовно-правового и уголовно-процессуального регулирования. Москва: Юр. лит, 1996. 543 с.

83. Гумплович Л. Основы социологии; под ред. В. М. Гессена. СПб.: Изд-во О. Н. Поповой, 1899. 360 с.

84. Гуржій О. Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кордони, населення, право. Київ: Основи, 1996. 223 с.

85. Гусаров К. В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2011. 431 с.

86. Гусаров К. В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках: монограф. Харків: Право, 2010. 352 с.

87. Давыдов Н. В. Уголовный процесс: [лекции приватъ-доцента Московского Университета]. Москва: Типография В. Рихтеръ, 1907. 170 с.

88. Декрет РНК УСРР про суд від 14 лютого 1919 р. ЗУ УСРР. 1919. № 14. С. 154–156.

89. Дмитриев Ф. М. История судебных инстанций и гражданского апелляционного судопроизводства от судебногоника до Учреждения о губерниях. Москва: Книга по требованию, 2011. 589 с.

90. Дрозд В. Г. Концептуальні засади правового регулювання досудового розслідування як стадії кримінального провадження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 40 с.
91. Дудко Н. А. Общие условия судебного разбирательства в системе гарантий социалистического правосудия: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. М., 1985. 23 с.
92. Елизаров Н. П. Основания к отмене судебных решений в кассационном и надзорном порядке в советском гражданском процессе: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.712 / Саратов. гос. ун-т. Саратов, 1970. 19 с.
93. Еникеев М. И. Основы общей и юридической психологии: учеб. для вузов. Москва: Юристъ, 1996. 63 с.
94. Еникеев М. И. Юридическая психология: учеб. для вузов. Москва: НОРМА, 2001. 517 с.
95. Ерліх Є. Основи соціології права. *Проблеми філософії права*. 2005. Т. III. № 1–2. С. 211–221.
96. Етика: навч. посібник / М. І. Панов, В. О. Лозовой, О. А. Стасевська та ін. Київ: Концерн «Видавничий Дім “Ін Юре”», 2002. 224 с.
97. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 18.05.2020).
98. Жидкова О. А., Крашенинникова Н. А. История государства и права зарубежных стран: учеб. для вузов. Москва: НОРМА, 2004. 624 с.
99. Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії): 12.00.09 (081 – Право) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія», Одеса, 2017. 251 с.
100. Загорский Г. И. Судебное разбирательство по уголовному делу.

Москва: Юр. лит., 1985. 112 с.

101. Загурський О. Б. Судові дебати в кримінальному процесі: правові та психологічні проблеми: монограф. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2005. 208 с.

102. Закатов А. А. Тактика допроса потерпевшего. Волгоград: Высш. следств. школа, 1976. 71 с.

103. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477–IV. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 11.04.2020).

104. Закон України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» від 12 січня 2006 р. № 3323–IV. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 11.04.2020).

105. Закон України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» від 21 червня 2001 р. N 2670-III. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 14.04.2020).

106. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. № 3782-XII. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 11.04.2020).

107. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 11.04.2020).

108. Закон України «Про судоустрій і статус судів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 11.04.2020).

109. Закон України «Про тимчасовий державний устрій України» від 29 квітня 1918 р. *Державний Вісник*. 1918 р. № 1. 16 травня. С. 1–2.

110. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 11.04.2020).

111. Закон УНР «Про деякі зміни до закону з дня 26.01.1919 року про Надзвичайні Військові Суди» від 4 серпня 1920 р. *ЦДАВО України*. Ф. 1429. – Оп. 2. Спр. 4. С. 49–52.

112. Закон УНР «Про заведення Апеляційних Судів» від 17 грудня 1917 р. *Вісник Генерального Секретаріату Української Народної Республіки*. 1917. № 7. 23 грудня. С. 1–4.
113. Закон УНР «Про Надзвичайні Військові Суди» від 26 січня 1919 р. *Вісник Державних Законів для всіх земель УНР*. 1919. Вип. 8. Ч. 102. 18 лютого. С. 58–61.
114. Закон УНР «Про оголошення військового стану та стану облоги на всій території УНР» від 24 січня 1919 р. *Вісник Державних Законів для всіх земель УНР*. 1919. Вип. 5. Ч. 71. 08 лютого. С. 33–34.
115. Закон УНР «Про Судові Палати й Апеляційні Суди» від 24 січня 1919 р. *Вісник Державних Законів для всіх земель УНР*. 1919. Вип. 7. Ч. 100. 13 лютого. С. 58–60.
116. Законодавство України про судову і правоохоронну діяльність: Організація та діяльність судових органів. Організація та діяльність правоохоронних органів. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*; відп. ред. В. С. Стефанюк. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 351 с.
117. Законодательство периода расцвета абсолютизма. *Российское законодательство X–XX веков*: в 9-и т.; отв. ред. Е. И. Индова. Москва: Юр. лит., 1987. Т. 5. 528 с.
118. Законодательство периода становления абсолютизма. *Российское законодательство X–XX веков*: в 9-и т.; отв. ред. А. Г. Маньков. Москва: Юр. лит., 1986. Т. 4. 512 с.
119. Закотьянская А. Ф. Обжалование и пересмотр решений суда в ходе досудебного производства: монография. Москва: Юрлитинформ, 2013. 214 с.
120. Захаров Д. О. Правова природа та система рішень апеляційного суду у кримінальному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Д. О. Захаров; Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. Х., 2006. 204 с.
121. Згама А.О. Повноваження суду апеляційної інстанції у господарському процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія», Одеса, 2012. 216 с.

122. Ивасенко К. В. Пределы прав вышестоящих инстанций при проверке судебных решений в апелляционном, кассационном и надзорном производствах: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Моск. гос. юрид. ун-т им. О. Е. Кутафина (МГЮА). М., 2014. 226 с.

123. Ишмуратов А.Р. Решения судов апелляционной, кассационной и надзорной инстанций в уголовном судопроизводстве (вопросы теории и практики): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Казанск. гос. ун-т им. В.И. Ульянова-Ленина. Казань, 2009. 252 с.

124. Иванов В. М. Історія держави і права України: навч. посібник. Київ: Атіка, 2003. 416 с.

125. Іліопол І. М. Апеляційне провадження в цивільному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. 273 с.

126. Ільєва Т.Г. Функція судового контролю у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2014. 20 с.

127. Індекс судової реформи в Україні / Американська асоціація юристів (травень 2002 р.). Київ: Юстініан, 2007. 207 с.

128. Інкін В. Інститут присяжництва та громадські сільські суди в Галицькій звичаєвій практиці XVI–XVII ст. порівняно з Руською Правдою. Львів: Україна модерна, 1996. 256 с.

129. Ірхін Ю. Б. Формування концептуального підходу до визначення критеріїв професійно психологічного відбору кандидатів на керівні посади органів внутрішніх справ відповідно до сучасних вимог. *Проблеми загальної та педагогічної психології*; за ред. С. Д. Максименка. Київ: ГНОЗІС, 2004. Т. VI. Вип. 4. С. 122–133.

130. Історія держави і права України: підруч.: у 2-х т.; за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2000. Т. 1; кол. авт.: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. 2000. 648 с.

131. Історія держави та права України: навч. посібник для студ. юрид.

вузів та ф-тів; за ред. А. Й. Рогожина. Київ: Вентурі, 1996. 288 с.

132. Казміренко Л. І. Психологічна підготовка до спілкування у процесі судового розгляду кримінальної справи (з використанням технічних засобів). URL: <http://www.judges.org.ua/seminar12-4.htm>. (дата звернення: 21.01.2019).

133. Каланча І. Судове провадження в системі оновленого кримінального процесу України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 110–119.

134. Кашка О. С. Повноваження суду апеляційної інстанції в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2014. 20 с.

135. Кашка О. С. Повноваження суду апеляційної інстанції з перегляду судових рішень у кримінальному процесі України: монограф.; за ред. О. Ю. Костюченко. Київ: Алерта, 2015. 630 с.

136. Кейлин А. Д. Судостройство и гражданский процесс капиталистических государств. Москва: Внешторгиздат, 1958. 359 с.

137. Кисенский И. М. Судебные речи по уголовным делам: процессы, защита, законность. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Подмосковье, 1991. 320 с.

138. Кисленко Д. П. Судовий контроль під час розслідування злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2012. 16 с.

139. Кистяковский А. Ф. Права, по которым судится малороссийский народ. Киев: Унив. тип., 1879. 165 с.

140. Кіцен Н. В. Загальні умови перевірки вироків, постанов, ухвал суду, які не набрали законної сили: автореф. дис. ... кан. юрид. наук: 12.00.09. / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 20 с.

141. Кіцен Н. В. Межі апеляційного перегляду вироків та ухвал як загальна умова апеляційного провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2013. Вип. 23. Т.3. Ч.1. С. 106–109.

142. Кіцен Н. В. Недопустимість «повороту до гіршого» як загальна

умова апеляційного провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2012. Вип. 20. Ч. II. Т. 3. С. 105–108.

143. Кіцен Н. В. Свобода апеляційного оскарження вироків та ухвал суду у кримінальному провадженні. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* 2013. № 1. С. 211–221.

144. Клейнман А. Ф. Советский гражданский процесс: учеб. для юрид. ин-тов и фак.; под ред. проф. А.Ф. Клейнмана. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1964. 452 с.

145. Клейнман А. Ф. Новейшие течения в советской науке процессуального права. Москва: Изд-во МГУ, 1967. 120 с.

146. Клейнман А. Ф. Обжалование и опротестование судебных постановлений и определений. Избранные труды. Краснодар: Советская Кубань, 2008. Т. 1. 324 с.

147. Клепка Д. І. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування як окремий вид провадження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 20 с.

148. Княжеские уставы и уставные грамоты. *Российское законодательство X–XX веков:* в 9 т. Москва: Юр. лит., 1984–1994. Т. 1: Законодательство Древней Руси. 1984. 432 с.

149. Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. Кримінальний процес України: підруч. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 712 с.

150. Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. Кримінальний процес України: підруч. 3-є вид. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 456 с.

151. Коваль В. М. Апеляційні суди в Україні: становлення і розвиток: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / ОНЮА. Одеса, 2003. 212 с.

152. Ковбаса Ю. П. Правова характеристика кримінально-процесуального інституту недопустимості повороту до гіршого: автореф.

дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 19 с.

153. Ковтун Н. Н., Александров А. С. Апелляционное производство в уголовном производстве: проблемы и решения. *Государство и право*. 2010. № 3. С. 38–45.

154. Колоколов Н. А. Судебный контроль в стадии предварительного расследования: реальность, перспективы. *Государство и право*. 1998. № 11. С. 31–39.

155. Коментар судової практики в кримінальних та адміністративних справах: Постанови Пленуму Верховного Суду України. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 80 с.

156. Кони А. Ф. Избранные труды и речи; сост. И. В. Потапчук. Тула: Автограф, 2000. 640 с.

157. Коновалова В. Е., Шепитько В. Ю. Основы юридической психологии: учеб. Харьков: Одиссей, 2005. 352 с.

158. Конституція України від 28.06.1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141.

159. Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України / Н. В. Глинська, Л. М. Лобойко, О. І. Марочкін та ін.: монограф.: за заг. ред. О. Г. Шило. Харків: НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2016. 264 с.

160. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України 1917–1920: навч. посібник. Київ: Либідь, 1997. 208 с.

161. Корж В. Проблеми вдосконалення повноважень прокурора, судді у кримінальному судочинстві. *Право України*. 1997. № 10. С. 93–95.

162. Костицький В. В., Кулянда М. І. Завдання апеляційного провадження у порядку судового контролю у кримінальному процесі. *Сучасне правотворення: питання теорії та практики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 31 трав. – 1 черв. 2019 р.)*. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. С. 89–92.

163. Костицький В. В., Кулянда М. І. Соціолого-правовий зміст судового провадження в суді апеляційної інстанції. *Соціологія права*. 2020. № 3. С. 23–28.
164. Костицький В. Право як цілісність: теолого-соціологічний підхід. *Соціологія права*. 2012. № 1. С. 3–9.
165. Костицький В. В. Соціологія права як наука. *Соціологія права*. 2012. № 2–3. С. 3–8.
166. Костицький В. В., Кобан О. Г. Соціологія права: науково-теоретична спадщина Євгена Ерліха і проблеми розвитку сучасної науки (видання друге): монограф. Київ: Коло, 2016. 256 с.
167. Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: вибрані наукові праці. Чернівці: Рута, 2008. 560 с.
168. Костюченко О. Ю. Апеляційне оскарження судових рішень у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Акад. адвокатури України. Київ, 2005. 182 с.
169. Костюченко О. Ю. Про доцільність запровадження окремого оскарження і перегляду постанов судді та ухвал суду в кримінальному судочинстві України. *Судова апеляція*. 2007. № 1. С. 42–53.
170. Котубей І. Поняття підстав для скасування або зміни рішення суду першої інстанції. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 2. С. 94–97.
171. Котубей І. І. Невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2015. 25 с.
172. Котюк І. І. Світоглядні принципи в системі засобів пізнання у сфері судочинства. *Вісник Київського університету. Серія: «Юридичні науки»*. 2001. Вип. 42. С. 29–36.
173. Котюк І. І. Теорія судового пізнання: монограф. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. 435 с.
174. Кошинець В. В. Використання спеціальних психологічних знань

судом при розгляді кримінальних справ про злочини проти життя, здоров'я та гідності особи: монограф. Івано-Франківськ: Фоліант, 2005. 180 с.

175. Краткий толковый словарь украинского языка: более 6750 слов; под ред. Д. Г. Гринчишина. 2-е изд., перераб. и доп. Киев: Рад. шк., 1988. 320 с.

176. Крикливий Р. Підтримання державного обвинувачення в суді. *Вісник прокуратури*. 2010. № 1 (103). С. 35–40.

177. Криміналістика: учеб. / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская. Москва: НОРМА-ИНФРА, 1999. 990 с.

178. Криміналістика: учеб.; под ред. И. Ф. Крылова. Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. 384 с.

179. Криміналістика: підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 464 с.

180. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25–26, ст. 131.

181. Кримінальний кодекс України з постатейними матеріалами; за ред. В. В. Сташиса. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 752 с.

182. Кримінальний процес України: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / Ю. М. Грошевий, Т. М. Мірошниченко, Ю. В. Хоматов та ін.; за ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотинця. Харків: Право, 2000. 496 с.

183. Кримінальний процес: підруч.; за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д.П. Письменного. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 544 с.

184. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2-х т. / Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. П. та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012–2012. Т. 1. 2012. 768 с.

185. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2-х т. / Блажівський Є. М., Грошевий Ю. М., Дьомін Ю. М. та ін.;

за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. Т. 2. 2012. 664 с.

186. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар; за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстиніан, 2012. 1224 с.

187. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, Ст. 88.

188. Кримінально-процесуальний кодекс України (проект № 3456-д від 18 листопада 2005 р., внесений на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України Мойсиком В. Р. та ін. URL: www.gska2.rada.gov.ua. (дата звернення: 30.01.2019).

189. Кримінально-процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар; за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. Київ: Форум, 2003. 938 с.

190. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1922 року. *УСРР СУ УССР*. 1922. № 41.

191. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1927 року. Київ: Держполітвидав УРСР, 1950. 148 с.

192. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1960 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. С. 15–17.

193. Кубишкіна А. О. Історико-правовий аспект виникнення та розвитку апеляційного оскарження судових рішень в Україні. *Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21–22 трав. 2015 р.)*; за ред.: А. М. Куліша, М. М. Бурбики, О. М. Резніка. Суми: СумДУ, 2015. С. 21–24.

194. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. Москва: Юристъ, 1999. 304 с.

195. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. Київ:

«Дрім Арт», 2013. 224 с.

196. Кульчицький В. С., Настюк М. І., Тищик Б. Й. Історія держави і права України. Львів: Світ, 1996. 296 с.

197. Кулянда М. І. Соціологічні та психологічні аспекти апеляційного провадження. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 25–26 жовт. 2019 р.)*. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 84–87.

198. Кулянда М. І. Актуальність перегляду постанов судді та ухвал суду в кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича: Правознавство*. 2008. Вип. 474. С. 116–121.

199. Кулянда М. І. Апеляційний перегляд судових рішень: діяльність сторін кримінального провадження. *Малий і середній бізнес (право, держава, економіка)*. 2014. № 1–2. Київ. С. 89–93.

200. Кулянда М. І. Взяття під варту та право на свободу особистості в державі. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича: Правознавство*. 2009. Вип. 518. С. 118–122.

201. Кулянда М. І. Генеза інституту апеляції у системі судочинства в Україні як гарантія прав і свобод людини. *Соціолого-правові та теоретико-методологічні засади розвитку галузевої структури права: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 квіт. 2016 р.)*. Київ: Вид-во «Артек», 2016. С. 32–35.

202. Кулянда М. І. Зміст апеляційного провадження у кримінальному процесі. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 1–2 лют. 2013 р.)*; у 2-х ч. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2013. Ч. II. С. 99–101.

203. Кулянда М. І. Інститут оскарження в апеляційному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 2. Т. 2. С. 50–56.

204. Кулянда М. І. Історія становлення та розвитку апеляційного провадження в Україні. *Правові новели*. 2019. № 7. Т. 3. С. 44–48.
205. Кулянда М. І. Напрями вдосконалення апеляційного провадження в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 187–192.
206. Кулянда М. І. Окремі аспекти апеляційного провадження у справах про оскарження ухвал слідчого судді в контексті правових позицій Конституційного Суду України. *Соціологія права*. 2020. № 2. С. 73–78.
207. Кулянда М. І. Особливості апеляційного провадження в античні часи. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 14–15 черв. 2019 р.)*. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 105–107.
208. Кулянда М. І. Особливості апеляційного провадження в порядку судового контролю у кримінальному процесі України: монограф. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2017. 198 с.
209. Кулянда М. І. Особливості апеляційного розгляду за чинним кримінальним процесуальним кодексом України. *Вісник Ужгородського університету*. 2012. № 3. С. 37–41.
210. Кулянда М. І. Особливості діяльності в апеляційному провадженні. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 берез. 2013 р.)*. Львів, 2013. С. 37–40.
211. Кулянда М. І. Про місце апеляційного перегляду справи у кримінальному провадженні та захисті прав і свобод людини. *Ročenka Ukrajinsko-Slovenská Zbornik Vedeckých Prác*. 2020. P. 25–34.
212. Кулянда М. І. Психологічна характеристика апеляційного провадження. *Роль права та закону в громадянському суспільстві: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 лют. 2014 р.)*. Київ: Центр правових наукових досліджень, 2014. С. 37–40.

213. Кулянда М. І. Соціолого-правові особливості судового провадження в суді апеляційної інстанції. *Малий і середній бізнес (право, держава, економіка)*. 2015. № 3–4. С. 46–50.

214. Кулянда М. І. Щодо вдосконалення законодавства про порядок апеляційного оскарження ухвали суду першої інстанції про продовження тримання під вартою. *Соціологія права*. 2020. № 4. С. 23–28.

215. Кулянда М. І., Суходольська А. А. Кримінально-процесуальні новели у правовому регулюванні апеляційного провадження. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12–13 квіт. 2019 р.)*. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 100–103.

216. Кулянда М. І., Суходольська А. А. Процесуальні проблеми перевірки апеляційним судом судових рішень, пов'язаних із досудовим розслідуванням кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. Т. 2. С. 37–42.

217. Курпас М. В. Конституционно-правовое содержание и особенности реализации права на обжалование судебного решения: 12.00.02 / Росс. гос. ун-т правосудия. М., 2017. 219 с.

218. Кучинська О. П., Кучинська О. А. Кримінальний процес України. Київ: Прецедент, 2009. 02 с.

219. Лазарева В. А. Судебная власть и ее реализация в уголовном процессе. Самара: Изд-во «Самарский университет», 1999. 136 с.

220. Лантух Н. В. Формы проверки не вступивших в законную силу приговоров: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Санкт-Петербург. ун-т МВД России. СПб. 2001. 19 с.

221. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. Москва: Юр. лит., 1986. 160 с.

222. Ларіна О. Кількість не означає якість, або Практика розгляду апеляцій на постанови місцевих судів. *Юридичний вісник України*. 2009. № 14.

223. Лебеденко В. І., Коніжай Р. О. Судочинство в господарських судах: навч. посібник для дистанційного навчання; за наук. ред. В. В. Костицького. Київ: Університет «Україна», 2006. 176 с.

224. Легких В. В. Теоретичні питання та реалізація апеляційного судового розгляду в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії): 12.00.09 / Академія адвокатури України. Київ, 2018. 251 с.

225. Литовский статут 1529 года. *Временник Московского общества истории и древностей российских*. М., 1854. Кн. 18. С. 2–106.

226. Литовский статут 1588 года. Законодательные акты Великого княжества Литовского XV–XVI вв. Ленинград: Госсозиздат, 1936. 156 с.

227. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій: навч. посібник. Київ: Істина, 2007. 456 с.

228. Лобойко Л. М. Поняття принципу диспозитивності у кримінальному процесі. *Вісник Академії правових наук*. 2003. Вип. 4. С. 218–228.

229. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 (081 – Право) / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2018. 495 с.

230. Маляренко В. Т. Коментар до глави 29 «Подача апеляцій» Кримінально-процесуального кодексу України. *Законодавство України: наук.-практ. коментарі*. 2004. № 4. С. 52–70.

231. Маляренко В. Т. Конституційні засади кримінального судочинства. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 320 с.

232. Маляренко В., Пилипчук П. Межі судового контролю за додержанням прав і свобод людини в стадії попереднього розслідування кримінальної справи. *Вісник Верховного Суду України*. 2001. № 5. С. 50–54.

233. Маляренко В. Т. Про оскарження дій (бездіяльності) та процесуальних рішень органів дізнання, слідчого і прокурора. *Вісник Верховного Суду України*. 2001. № 6 (28). С. 50–53.

234. Мамка Г. М. Засади кримінального провадження: наукові та правові основи: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2019. 42 с.

235. Маринів В. Перегляд судових рішень у кримінальному процесі України: окремі питання. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 4. С. 183–192.

236. Маринів В. Суб'єкти права на апеляційне оскарження у кримінальному судочинстві України. *Вісник прокуратури*. 2012. № 4/5. С. 108–114.

237. Маринів В. І. Недопустимість повороту до гіршого як гарантія свободи апеляційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 114–119.

238. Марітчак Т. М. Застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту місцевими та апеляційними судами. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 6 (34). С. 39–43.

239. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві. Чернівці: Рута, 2005. 152 с.

240. Марчак В. Я. Новітні механізми судового контролю за дотриманням прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Вип. 20. Ч II. Т. 3: Право. С. 111–114.

241. Марчак В. Я., Руляков В. І. Особливості розгляду кримінальних справ щодо неповнолітніх і застосування до них примусових заходів виховного характеру: навч.-метод. посібник. Чернівці: Рута, 2008. 135 с.

242. Марчак В. Я. Психологічні та етичні засади здійснення правосуддя. *Судово-правова реформа в Україні: проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 200-річчю Крайового суду Буковини (м. Чернівці, 26–28 трав. 2004 р.)*. Чернівці: Рута, 2004. С. 128–133.

243. Марчак В. Я., Кошинець В. В. Спеціальні психологічні знання в

кримінальному процесі: теоретичні засади та практичні проблеми: навч. посібник. Чернівці: Рута, 2007. 215 с.

244. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019. 281 с.

245. Михайленко О. Р. Провадження кримінальних справ у суді: конспект лекцій. Київ: КДУ, 1992. 116 с.

246. Михеєнко М., Шишкін В. Апеляційне провадження як резерв змагальності в судах другої інстанції. *Право України*. 1995. № 1. С. 20–24.

247. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України: підручник / Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.

248. Михеєнко М. М., Молдаван В. В., Шибіко В. П. Кримінально-процесуальне право: тези лекцій. Київ: Вентурі, 2007. 234 с.

249. Мірошников І. Ю. Деякі питання провадження в суді апеляційної інстанції (порядок, строки та межу перегляду судом апеляційної інстанції). *Юрист України*. 2014. № 2. С. 116–121.

250. Молдован В. В., Кацавець Р. С. Кримінальний процес України. Практикум. Київ: Алерта, 2006. 297 с.

251. Молдован А. В. Кримінальний процес. – Київ: ЦНЛ, 2010. 61 с.

252. Молдован В. В. Кримінальний процес України: навч. посібник. Київ: Ін-т післядипломної освіти Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2004. 103 с.

253. Мудрак І. Судова промова як конститутивна складова процесуальної діяльності державного обвинувача. *Вісник прокуратури*. 2008. № 5 (83). С. 49–56.

254. Музиченко П. П. Історія держави і права України: навч. посібник. 4-е вид. Київ: Т-во «Знання», 2003. 429 с.

255. Муравьев Н. В. Прокурорский надзор в его устройстве и деятельности: пособие для прокурорской службы. Москва: Ун-тская тип., 1889. Т. 1. 566 с.

256. Муратова Н. Г. Система судового контролю в уголовном судопроизводстве: вопросы теории, законодательного регулирования и практики: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Казан. гос. ун-т. Казань. 2004. 599 с.

257. Навроцька В. В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України: монограф. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 440 с.

258. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.

259. Назаров В. В., Тракало Р. І. Судовий контроль у кримінальному провадженні: теоретичні та практичні аспекти. *Європейські перспективи*. 2014. № 10. С. 89–95.

260. Назаров В. В., Омеляненко Г. М. Кримінальний процес України: підруч. Київ: Юрид. думка, 2005. 548 с.

261. Назимов В. Риси українського карного права у вироках селянських судів. *Праці для вивчення звичаєвого права України*. Київ: З друк. Укр. Акад. Наук, 1925. Вип. 1. С. 74–94.

262. Наказ МВС України «Про затвердження Порядку застосування електронних засобів контролю» від 08.06.2017 р. № 480. *Офіційний вісник України* від 15.08.2017. 2017 р., № 64, Ст. 1930.

263. Наказ МВС України № 130 «Про затвердження Тимчасової інструкції про порядок забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 26 лютого 1998 р. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 11.03.2020).

264. Наказ МВС України № 467 «Про створення спеціальних підрозділів міліції для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та близьких родичів» від 23 липня 1997 р. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 22.03.2020).

265. Неволин К. Энциклопедия законовeдeния. СПб.: Тип. Э. Праца, 1857. 525 с.
266. Немецкая историческая школа права / Новгородцев П., Муромцев С., Кареев Н. и др. Челябинск: Социум, 2010. 528 с.
267. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України: навч. посібник; за ред. Ю. М. Грошевого. Харків: Право, 2002. 150 с.
268. Нор В. Т., Бобечко Н. Р. Невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 452–472.
269. Нор В. Т. Публічність, змагальність і диспозитивність як основа кримінального судочинства в Україні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали Регіональн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 15–16 лютого 2003 р.)*. Львів: Юрид. фак-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2003. С. 533–536.
270. Ольховська М. М. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності процесуальних осіб стороною захисту під час досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Акад. адвокатури України. Київ, 2017. 233 с.
271. Омеляненко Г. Питання перевірки законності та обґрунтованості вироків вищестоящою судовою інстанцією. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України: Коментар судової практики з кримінальних справ*. 1996. № 6. С. 128–169.
272. Омеляненко Г. М. Загальні умови апеляційного провадження в кримінальному судочинстві України та шляхи його узгодження з міжнародними стандартами. *Міжнародне право і національне законодавство*: зб. наук. пр. за заг. ред. В. Л. Чубірева. Київ: КиМУ, 2003. Вип. 3. С. 104–114.
273. Омеляненко Г. М. Судова система: проблеми нормативного регулювання. *Концепція розвитку законодавства України: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 22–23 листоп. 1996 р.)*. Київ: Ін-т Законодавства Верховної Ради України, 1996. С. 415–417.
274. Орбан-Лембрик Л. Е., Кощинець В. В. Юридична психологія: навч.

посібник. Чернівці: Книги – XXI, 2007. 448 с.

275. Остапець В. Співвідношення понять «державне обвинувачення» та «кримінальне переслідування» у проекті кримінального процесуального кодексу України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 2. С. 114–119.

276. Острогляд О. В. Здійснення адвокатом захисту у стадії апеляційного перегляду рішень суду першої інстанції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2007. 22 с.

277. Офіційна статистика Верховного Суду України за період 2002–2009 років. URL: www.scourt.gov.ua. (дата звернення: 11.03.2020).

278. Падох Я. Суди й судовий процес України. *Записки наукового товариства ім. Шевченка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Львів, 1990. Т. 209. 128 с.

279. Патюк С. О. Завдання кримінального провадження України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 95–101.

280. Первый Литовский статут 1529 года: материалы Республиканской научной конференции, посвященной 450-летию Первого статута. Вильнюс: Вильнюс. гос. ун-т, Ин-т истории АН Литовской ССР, 1982. 68 с.

281. Перцовский С. Л. Относимость доказательств в советском уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1950. 21 с.

282. Петришин О. Проблеми соціалізації права та соціологізації правової науки. *Право України*. 2011. № 8. С. 142–150.

283. Петрухин И. Л. Право на защиту и проблемы упрощения судопроизводства. *Адвокатура и современность*. Москва: Юр. лит., 1987. С. 48–56.

284. Петрухин И. Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение. Москва: Наука, 2009. 238 с.

285. Пеший Д. А. Засада законності та її забезпечення у досудовому

кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2016. 210 с.

286. Пилипчук П. П. Апеляційне провадження у кримінальних справах. *Вісник Верховного Суду України*. 1997. № 2. С. 55–57.

287. Пилипчук П. П. Перевірка рішень суду першої інстанції у проекті нового Кримінально-процесуального кодексу України. *Вісник Верховного Суду України*. 1999. № 6. С. 50–53.

288. Пилипчук П. П. Розгляд судом скарги на постанову про порушення кримінальної справи. *Вісник Верховного Суду України*. 2003. № 2 (36). С. 59–61.

289. Плевако Ф. Н. Избранные речи. Москва: Юр. лит., 1993. 544 с.

290. Полное собрание законов Российской империи. 3-е собрание. СПб., 1885. Т. 1. 694 с.

291. Положення про народний суд УСРР від 26 жовтня 1920 р. *ЗУ УСРР*. 1920. № 25. С. 536–540.

292. Положення про народні суди і революційні трибунали УСРР від 14 лютого 1919 р. *ЗУ УСРР*. 1920. № 25. С. 526–530.

293. Положення про революційні трибунали від 23 січня 1918 р. *Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР (1917–1941 рр.): в 7-и т. / підгот. та упоряд.: Мін'юст УРСР. Київ: Політвидав УРСР, 1963. Т. 1. С. 68–69.*

294. Положення про судоустрій УСРР від 16 грудня 1922 р. *СУ УСРР*. 1922. № 54. С. 779–787.

295. Полюхович О. І. Судовий контроль при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2017. – 231 с.

296. Поляков І.С. Перегляд рішень окружних адміністративних судів в апеляційному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2019. 194 с.

297. Попелюшко В. О. «Мала судова реформа» в Україні та захист прав

громадян: монограф. Острог: Нац. ун-т «Острозька академія», 2003. 124 с.

298. Попов Г. Луцький трибунал 1578 року. *Праці комісії для виучування історії західно-руського та українського права*. Київ: З друк. Укр. Акад. Наук, 1925. Вип. 1. С. 32–58.

299. Постанова Народного Секретаріату «Про введення народного суду» від 04 січня 1918 р. *Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР (1917–1941 рр.)*: в 7-и т.; підгот. та упоряд.: Мін'юст УРСР. Київ: Політвидав УРСР, 1963. Т. 1. С. 30–33.

300. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» від 28 березня 2008 р. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 11.04.2018).

301. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту на стадіях дізнання та досудового слідства» від 25 квітня 2003 р. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 11.03.2020).

302. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від 30 травня 1997 р. URL: www.zakon.rada.gov. (дата звернення: 21.02.2019).

303. Постовский К. З. К вопросу об апелляции в уголовном процессе. *Журнал Министерства юстиции*. 1896. № 2. С. 158–171.

304. Потеружа И. И. Роль суда второй инстанции в укреплении законности. Минск: Наука и техника, 1980. 192 с.

305. Права, по которым судится малороссийский народ 1743 року; відп. ред. Ю. С. Шемшученко. Киев: Наук. думка, 1997. 548 с.

306. Право обвиняемого на защиту в социалистическом уголовном процессе; под ред. В. М. Савицкого. Москва: Наука, 1983. 288 с.

307. Прилуцький П. Оскарження рішень слідчого судді: проблеми застосування чинного КПК України. *Право України*. 2013. № 11. С. 154–158.
308. Припхан І. І. Конституційно-правові засади захисту суспільної моралі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2011. 221 с.
309. Про відкриття діяльності Київського Апеляційного Суду: постанова Директорії УНР від 31 липня 1919 р. *Вісник Державних Законів для всіх земель УНР*. 1919. Вип. 31. Ч. 439. С. 232–233.
310. Про організацію участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ та підтримання державного обвинувачення: наказ Генерального прокурора України № 5 від 25 вересня 2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005900-05#Text>. (дата звернення: 11.03.2020).
311. Про скасування закону бувшого гетьманського уряду від 08 липня 1918 р. відносно утворення Державного Сенату, про відновлення діяльності Генерального Суду під назвою «Надвичий Суд УНР» від 02 січня 1919 р. *Вісник Державних Законів для всіх земель УНР*. 1919. Вип. 3. Ч. 45. С. 17–18.
312. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 – 2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>. (дата звернення: 11.06.2015).
313. Проект Кримінально-процесуального кодексу України № 1233 від 13 грудня 2007 р. / В. Р. Мойсик, І. В. Вернидубов, С. В. Ківалов, Ю. А. Кармазін. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 11.03.2020).
314. Пухтинський М. О. Критика буржуазних соціологічних теорій права. *Вісник Київського університету. Серія: «Право»*. 1977–1978. С. 77–80.
315. Пучинский В. К. Пересмотр судебных постановлений в советском гражданском процессе. СПб.: Юридический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 2007. 192 с.
316. Разинкина А.И. Апелляция в уголовном судопроизводстве: автореф.

дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / НИИ проблем укрепления законности и правопорядка при Генеральной прокуратуре РФ. М., 2003. 31 с.

317. Разинкина А.Н. Апелляция в уголовном судопроизводстве. Москва: Юрлитинформ, 2004. 160 с.

318. Ракита Л., Язынин Г. Судебно-психиатрическая экспертиза в уголовном процессе. *Социалистическая законность*. 1973. № 5. С. 62–64.

319. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей. Москва: Юрлитинфо, 2001. 352 с.

320. Репешко П. Участь спеціаліста в судовому розгляді кримінальної справи. *Право України*. 1999. № 9. С. 78–82.

321. Решение Европейского суда по правам человека по делу Hussain v. the United Kingdom от 21 февраля 1996 г. URL: www.europeancourt.ru. (дата звернення: 05.02.2015).

322. Ринчинов Б.А. Производство по уголовным делам в суде апелляционной инстанции в период судебно-правовой реформы: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. / Акад. Ген. прокуратуры РФ. М., 2013. 256 с.

323. Рихтер А. К. О полной и неполной апелляции. *Журнал Министерства юстиции*. 1907. № 3. С. 5–17.

324. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням гр. Касьяненко Б. П. щодо офіційного тлумачення положень п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України, ч. 2 ст. 383 Кримінально-процесуального кодексу України від 11.12.2007 року № 11-рп/2007. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/va11p710-07?test=XX7MfyrCSgkyMeGIZiVFyVpuHdl2wsFggkRbI1c>. (дата звернення: 11.03.2011).

325. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов

слідчого і прокурора) від 30 січня 2003 року N 3-рп/2003. *Вісник КСУ* від 2003. 2003 р., № 1, стор. 24.

326. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#n66>. (дата звернення: 07.10.2019).

327. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 2 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України (справа про забезпечення апеляційного оскарження ухвал суду) від 28 квітня 2010 року № 12-рп/2010. *Офіційний вісник України* від 17.05.2010. 2010 р., № 34, ст. 1199.

328. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 294, статті 326 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018 // *Вісник КСУ* від 2019. 2019 р., № 1, стор. 66.

329. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Татькова Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини п'ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України від 17 березня 2020 року № 5-р/2020. *Офіційний вісник України* від 17.04.2020. 2020 р., № 30, ст. 1064.

330. Рогатюк І. В. Обвинувачення у кримінальному процесі України: монограф. Київ: Атіка, 2006. 160 с.

331. Рокоча М. І. Апеляційне провадження як форма перегляду судових

рішень у кримінальному судочинстві України. *Вісник НТУУ «КПІ».* Політологія. Соціологія. Право. 2009. № 4. С. 159–164.

332. Рокоча М. І. Апеляційне провадження як форма перегляду судових рішень у кримінальному судочинстві України. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».* 2009. Вип. 4: Політологія. Соціологія. Право. С. 159–164.

333. Рокоча М. І. Взяття під варту: строки тримання під вартою та контроль за законністю застосування даного запобіжного заходу. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права: матеріали Всеукр. наук.-теор. конф. (м. Київ, 31 січня 2009 р.).* Київ, 2009. С. 250–252.

334. Рокоча М. І. Перевірка судових рішень щодо правомірності затримання особи у вчиненні злочину. *Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина: матеріали Всеукр. науко.-практ. конф. (м. Чернівці, 30 трав. 2009 р.).* Чернівці, 2008. С. 514–516.

335. Рокоча М. І. Перевірка судових рішень, ухвалених у досудових стадіях кримінального процесу: історичний аспект та міжнародний досвід. *Право і суспільство.* 2010. № 1. С. 174–178.

336. Рокоча М. І. Проблемні питання застосування кримінального-процесуального законодавства. *Українське правосуддя: здобутки та перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 16 трав. 2008 р.).* Чернівці, 2008. С. 496–498.

337. Романов В. В., Кроз М. В. Психологическая оценка при профессиональном отборе кадров для прокуратуры (современное состояние и перспективы). *Вопросы психологии.* 1994. № 3. С. 94–105.

338. Ромасєв О. В. Оскарження рішень, дій, бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2019. 23 с.

339. Русская правда. *Российское законодательство X–XX веков:* в 9 т. ;

отв. ред. В. Л. Янин. Москва: Юрид. лит., 1984–1994. Т. 1. «Законодательство Древней Руси». 1984. 432 с.

340. Савенко М. Є. Апеляційне оскарження та перегляд ухвал слідчого судді, постановлених під час досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2020. 281 с.

341. Савченко Г. В. Професійно-психологічна готовність особистості до соціономічних особливостей суддівської діяльності: дис. ... канд. псих. Наук: 19.00.01 / Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН. Київ, 2017. 317 с.

342. Сапін О. В. Прокурор у кримінальному провадженні з перегляду судових рішень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2012. 18 с.

343. Сергеич П. Искусство речи на суде. Москва: Юр. лит., 1988. 366 с.

344. Середа Г. Кримінально-процесуальна діяльність прокурора в контексті законопроектних новел. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 5–10.

345. Сірий Є. В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії: навч. посібник. Київ: Атіка, 2004. 480 с.

346. Сірий М. Система перегляду судових рішень в Україні: погляд в майбутнє. *Юридичний журнал*. 2003. № 3. С. 117–125.

347. Сірий М. І. Концепція розвитку системи перегляду судових рішень в Україні. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. 42 с.

348. Сірий М. І. Судовий контроль на стадії досудового слідства / М. І. Сірий. *Судова апеляція*. 2005. №. 1. С. 108–110.

349. Скрипіна Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія ім. Я. Мудрого. Харків, 2008. 219 с.

350. Скрябін О. М. Захисник у кримінальному процесі: нормативно-

правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. 455 с.

351. Сліпченко В. І. Апеляційне провадження в системі кримінально-процесуальних стадій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Запорізький юридичний ін-т Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ. Запоріжжя, 2007. 237 с.

352. Сліпченко В. І. Апеляційне провадження в системі кримінально-процесуальних стадій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2007. 17 с.

353. Сліпченко В. І. Завдання апеляційного провадження як форми судового контролю на стадії досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 10. С. 455–457.

354. Случевский В. К. Учебник уголовного процесса. СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 2007. 669 с.

355. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. Київ: Знання, 1993. 192 с.

356. Смирнов А. В. Типология уголовного процесса: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / МГЮА. М., 2001. 345 с.

357. Смірський В. В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. 2000. № 2. С. 152–155.

358. Соборное уложение 1649 р. Акты Земских соборов. *Российское законодательство X–XX веков*: в 9 т.; отв. ред. А. Г. Маньков. Москва: Юр. лит., 1984–1994. Т. 3. 1985. 520 с.

359. Советский уголовный процесс: учеб. / Б. А. Галкин, Ю. А. Иванов, Н. Я. Калашникова, Д. С. Карев и др.; под ред. Д. С. Карева. Москва: Высш. шк., 1968. 552 с.

360. Соловей Г. В., Теремецький В. І. Деякі проблемні питання перегляду судових рішень у кримінальному процесі України. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 3. С. 87–99.

361. Сорочан В. В. Юридическая психология: учебный курс. Москва:

МИ ЭМП, 2010. 280 с.

362. Сотник Н.А. Заходи забезпечення кримінального провадження: генезис поняття та доцільність використання у КПК України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. №9. С. 183–189.

363. Способ прав трибунальских. *Временник императорского Московского общества истории и древностей Российских*. М., 1854. Кн. XXV. С. 2–16.

364. Стан та структура злочинності в Україні: статистика МВС України. URL: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control>. (дата звернення: 11.03.2020).

365. Статистика судимості та призначення мір кримінального покарання, підготовлена Управлінням узагальнення судової практики та аналітичної роботи з питань застосування законодавства Верховного Суду України. URL: www.scourt.gov.ua. (дата звернення: 24.04.2018).

366. Статкус В. Ф. Некоторые вопросы назначения и производства судебно-психиатрических экспертиз на предварительном следствии. *Вопросы организации и проведения судебно-психиатрических экспертиз в уголовном процессе*; под ред.: Качаев А.К., Морозов Г.В., Чугунов В.Е. Москва: Наука, 1973. С. 24–28.

367. Столітній А.В. Місце досудового розслідування у системі стадій кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 36. С. 151–154.

368. Стрельбіцька Л.Я. Процесуальний статус засудженого в кримінальному провадженні України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2015. 237 с.

369. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: в 2-х т. Москва: Наука, 1968–1969. Т. 1. 1968. 470 с.

370. Строгович М. С. Уголовный процесс: учеб. Москва: Изд-во МЮ СССР, 1946. 512 с.

371. Суд і судочинство на українських землях у XIV–XVI ст.; за заг. ред.

П. Музиченка. Одеса: Астропринт, 2000. 180 с.

372. Судебная власть; под ред. И. Л. Петрухина. Москва: ООО "ТК Велби", 2003. 720 с.

373. Судебные и правоохранительные органы Украины: учеб.; под ред. А. М. Бандурки. Харьков: Ун-т внутр. дел, 2009. 543 с.

374. Судова психологія: навч. посібник]/ М. В. Костицький, В. Я. Марчак, О. К. Черновський, А. В. Федіна. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т, 2013. 496 с.

375. Судове провадження: навч.-метод. посібник / Аленін Ю.П., Гловюк І.В., Габлей Н.Г. та ін. Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2020. 147 с.

376. Сушло Д. С. Історія суду Радянської України (1917–1967 рр.). Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1968. 333 с.

377. Тайлієва Х. Р. Судові рішення у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2016. 23 с.

378. Темушкин А. Л. Организационно-правовые формы проверки законности и обоснованности приговоров: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Ин-т государства и права АН СССР. М., 1980. 51 с.

379. Теремецький В. І. Право особи на апеляційне оскарження вироку та процесуальний порядок його реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2010. 18 с.

380. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підруч. Київ: А.С.К., 2009. 234 с.

381. Тертышник В. М. Гарантии прав и законных интересов личности в уголовном процессе. *Советское государство и право*. 1989. № 11. С. 37–39.

382. Тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали УСРР від 20 лютого 1919 р. *СУ УССР*. 1919. № 11. С. 141–143.

383. Тимченко П. М. Апеляційне провадження у цивільному процесі: теоретичні аспекти проблеми. *Судова апеляція*. 2006. №2. С. 73–80.

384. Титов А. Ю. Пересмотр судебных решений по уголовным делам в апелляционном порядке: теоретические и практические аспекты: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Владимир. юрид. ин-т Федеральн. службы исполнения наказаний. Владимир, 2015. 24 с.

385. Титов А. Ю. Промежуточные судебные решения: эволюция правового регулирования, проблемы самостоятельного обжалования. *Вестник Владимирского юридического института*. 2012. № 2(23). С. 141–145.

386. Трухин С. А. Предмет и пределы апелляционного разбирательства уголовных дел: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Моск. гос. юрид. ун-т им. О. Е. Кутафина. Москва, 2016. 28 с.

387. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14 марта 2003 г. № 122-XV. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30397729#pos=6;-142. (дата звернения: 19.07.2015).

388. Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ с изменениями и дополнениями на 01 января 1993 г.; пер. с нем. Б. А. Филимонова. Москва: Издат. фирма «Манускрипт», 1994. 63 с.

389. Уголовный процесс; под ред. Н. С. Алексеева, В. З. Лукашевича, П. С. Элькинд. М.: Юр. лит., 1972. 282 с.

390. Уголовный процесс; под ред. П. А. Лупинской. Москва: Юристъ, 1995. 544 с.

391. Уголовный процесс. Общая часть: учеб.; под ред. В. П. Божьева. Москва: Спарк, 2008. 256 с.

392. Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про затвердження Положення про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину» № 4023–XI 1976 року. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 11.03.2020).

393. Ульянова Л. Т. Оценка доказательств судом первой инстанции. Москва: Госюриздат, 1957. 167 с.

394. Умарова М. А. Механизм судебного контроля: общетеоретическое исследование: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Юго-Западный гос. ун-т. Курск, 2018. 24 с.

395. Усенко О. В. Проблема захисту учасників кримінального процесу. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією*. 2003. № 7. С. 133–138.

396. Устав князя Ярослава о церковных судах // Российское законодательство X–XX веков: в 9-ти т.; отв. ред. В. Л. Янин. Москва: Юр. лит., 1984–1994. Т. 1. 1984. 432 с.

397. Устав уголовного судопроизводства от 20 ноября 1864 г. *Российское законодательство X–XX веков*: в 9-ти т.; отв. ред. Б. В. Виленский. Москва: Юр. лит., 1984–1994. Т. 8. 1991. 496 с.

398. Ухвала Берестейського сейму від 23 травня 1542 р. *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией*: В 15-ти т. СПб., 1861–1892. Т. 2.: 1599–1637. СПб.: Тип. Эдуарда Праца, 1865. [6], 15, 288 с.

399. Ухвала Європейського Суду з прав людини у справі «Скорик проти України» від 08.01.2008 року. URL: <http://www.search.ligazakon.ua>. (дата звернення: 13.10.2019).

400. Учреждение судебных установлений от 20 ноября 1864 г. *Российское законодательство X–XX веков*: в 9-ти т.; отв. ред. Б. В. Виленский. Москва: Юр. лит., 1984–1994. Т. 8. 1991. 496 с.

401. Фаринник В.І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: сутність та класифікація. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №1. С. 133–142.

402. Фідря Ю.О. Особливості реалізації заборони повороту до гіршого на стадії апеляційного провадження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2011. Вип. 3. С. 403–411.

403. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Ч. 2. СПб.: Тип. С. С. Спасовича, 2007. 588 с.

404. Функція судового контролю у кримінальному процесі: монограф. / Л. Д. Удалова, Д. О. Савицький, В. В. Рожнова, Т. Г. Ільєва. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 176 с.
405. Харковець Ю. М. Інститут судових рішень в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Європ. ун-т. Київ, 2018. 22 с.
406. Цихоня Д. Ю. Правовий механізм реалізації права на апеляційне оскарження. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 375–383.
407. Чепурная И. В. Судебный контроль в досудебном уголовном производстве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Российская таможенная академия. М., 2005. 28 с.
408. Червоткин А. С. Промежуточные судебные решения и порядок их пересмотра в российском уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / МГЮА. М., 2014. 26 с.
409. Чернушенко Є. А. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Одеська національна юридична академія, Одеса, 2003. 22 с.
410. Чехович В. Джерела права України. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. 286 с.
411. Чорнобук В. І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю в досудових стадіях кримінального процесу: монограф. Харків: Право, 2008. 184 с.
412. Чернооченко С. І. Цивільний процес України: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 292 с.
413. Шагиева З. Х. Функция обвинения в современной модели российского уголовного процесса: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Удмурт гос. ун-т. Ижевск, 2007. 27 с.
414. Шевченко Т. В. Нагальні проблеми апеляційного розгляду кримінальних справ. *Вісник Верховного Суду України*. 2003. № 4. С. 49–52.
415. Шевченко Т. В. Проблеми застосування норм КК та КПК України в світлі юридичної техніки. *Юридичний журнал*. 2003. № 3. С. 34–37.

416. Шевчук П. І., Кривенко В. В. Апеляційне і касаційне оскарження судових рішень. Київ: Юрид. книга, 2010. 80 с.
417. Шевчук П. І. До питання створення та дії апеляційних судів у судовій системі України. *Вісник Верховного Суду України*. 1998. № 2. С. 5–10.
418. Шевчук П. І. Інститут апеляції: досвід урегулювання в процесуальному законодавстві окремих пострадянських країн. *Вісник Верховного Суду України*. 2000. № 4 (20). С. 50–55.
419. Шейфер С. А. Следственные действия: система и процессуальная форма. Москва: Юр. лит., 2009. 128 с.
420. Шепітько І. І. Судовий розгляд (судове слідство) в системі судового провадження у першій інстанції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2018. 281 с.
421. Шепітько В. Ю. Психологія судової діяльності: навч. посібник. Харків: Право, 2006. 160 с.
422. Шибіко В. П. Апеляція. *Юридична енциклопедія*: в 6 т.; редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. Енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998–2004. Т. 1.т: А-Г. 1998. С. 19–21.
423. Шило О. Г. Теоретичні основи та практика реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". Харків, 2011. 38 с.
424. Шило О., Глинська Н. Взяття під варту повинно застосовуватись виключно на підставі обґрунтованих процесуальних рішень. *Право України*. 2004. № 10. С. 91–94.
425. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ: Концерн «Видавничий Дім "Ін Юре"», 2005. 624 с.
426. Шумський П. В. Прокуратура України: підруч. Київ: Вентурі, 1998. 340 с.

427. Юридическая психология: терминологический словарь / сост.: А. М. Бандурка, В. С. Венедиктов, А. В. Тимченко и др.; под ред. А. М. Бандурки. Харьков: Тимченко, 2005. 432 с.
428. Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А. Я. Сухарев; редкол.: М. М. Богуславский, М. И. Козырь, Г. М. Миньковский и др. Москва: Советская энциклопедия, 1984. 415 с.
429. Юридична психологія: підруч. для студ. / В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв та ін.; за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ: Ін Юре, 2000. 351 с.
430. Яблочков Т. М. Учебник русского гражданского судопроизводства. СПб: Изд. И.К. Гассанова, 1912. 326 с.
431. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. Львів: Світ, 1990. 319 с.
432. Яновська О. Г. Кримінально-процесуальне право України: навч.-метод. посібник. Київ: КНЕУ, 2003. 207 с.
433. Ясинський М. Н. Главный литовский трибунал, его происхождение, организация и компетенция. Киев: Тип. Н. А. Гирич, 1901. 263 с.
434. Jhering R. von. Der Geist des romischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung / Rudolf von Jhering – Leipzig, 1866. 782 s.
435. Kulianda M. Appeal proceedings as a form of reviewing of judicial decisions in criminal process of Ukraine. *European Applied Sciences*. 2012, № 1. P. 597–599.
436. Kulyanda M. I. Modern condition and features of provision and development of appealing proceedings in Ukraine. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2018. Special Issue № 2. P. 164–170.
437. Kutreba St. Historia zrodeb dawnego prawa polskiego. Lwow, 1926. T. II. 432 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ****СПИСОК публікацій здобувача за темою дисертації**

1. Кулянда М. І. Особливості апеляційного провадження в порядку судового контролю у кримінальному процесі України : монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2017. 198 с.
2. Кулянда М. І. Актуальність перегляду постанов судді та ухвал суду в кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича : Правознавство*. 2008. Вип. 474. С. 116-121.
3. Кулянда М. І. Апеляційний перегляд судових рішень: діяльність сторін кримінального провадження. *Малий і середній бізнес (право, держава, економіка)*. 2014. № 1-2. С.89-93.
4. Кулянда М. І. Взяття під варту та право на свободу особистості в державі. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича : Правознавство*. 2009. Вип. 518. С. 118-122.
5. Кулянда М. І. Особливості апеляційного розгляду за чинним кримінальним процесуальним кодексом України. *Вісник Ужгородського університету*. 2013. № 21. С. 133–136.
6. Кулянда М. І. Окремі аспекти апеляційного провадження у справах про оскарження ухвал слідчого судді в контексті правових позицій Конституційного Суду України. *Соціологія права*. 2020. № 2 (33). С. 73-78.
7. Кулянда М. І. Психологічні особливості судового провадження в суді апеляційної інстанції у кримінальному процесі. *Вісник Чернівецького факультету НУ «Одеська юридична академія» Випуск №4*. 2015. С. 335-347.
8. Кулянда М.І. Особливості апеляційного провадження у кримінальному процесі: психологічний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 5. С. 119-121.

9. Рокоча М.І. Перевірка судових рішень, ухвалених у досудових стадіях кримінального процесу: історичний аспект та міжнародний досвід. *Право і суспільство*. Науковий журнал. 2010. № 1. С.174-178.

10. Kulianda M.I. Appeal proceedings as a form of reviewing of judicial decisions in criminal process of Ukraine. *Europäische Fachhochschule. European Applied Sciences*. 2013. №1-2. P. 228-231.

11. Кулянда М. І., Костицький В. В. *Завдання апеляційного провадження у порядку судового контролю у кримінальному процесі. Сучасне правотворення: питання теорії та практики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 31 трав. – 1 черв. 2019 р.). Дніпро : ГО «Правовий світ», 2019. С. 89–92. (Персональний внесок автора становить 90% : виокремлено основні завдання апеляційного провадження).

12. Кулянда М. І. Соціологічні та психологічні аспекти апеляційного провадження. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 25-26 жовт. 2019 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 84–87.

13. Кулянда М. І. Зміст апеляційного провадження у кримінальному процесі. *Реформування національного та міжнародного права : перспективи та пріоритети* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 1-2 лют. 2013 р.) ; у 2-х ч. Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2013. Ч. II. С. 99-101.

14. Кулянда М. І. Особливості апеляційного провадження в античні часи. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 14–15 черв. 2019 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 105-107.

15. Кулянда М. І. Особливості діяльності в апеляційному провадженні. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 берез. 2013 р.). Львів,

2013. С. 37-40.

16. Кулянда М. І. Психологічна характеристика апеляційного провадження. *Роль права та закону в громадянському суспільстві* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14-15 лют. 2014 р.). Київ : Центр правових наукових досліджень, 2014. С. 37-40.

17. Кулянда М. І., Суходольська А. А. Кримінально-процесуальні новели у правовому регулюванні апеляційного провадження. *Пріоритети розвитку юридичних наук у ХХІ столітті* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12-13 квіт. 2019 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 100–103. (*Персональний внесок автора становить 90%: систематизовано кримінально-процесуальні новели у правовому регулюванні апеляційного провадження*).

18. Рокоча М.І. Перевірка судових рішень щодо правомірності затримання особи у вчиненні злочину. *Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 30 трав. 2009 р.). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. С.514-516.

19. Рокоча М.І. Проблемні питання застосування кримінально-процесуального законодавства. *Українське правосуддя: здобутки та перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 16 трав. 2008 р.). Чернівці : «Рута», 2008. С. 496-498.

ВІДОМОСТІ

про апробацію результатів дисертації

1. Всеукраїнська науково-практична конференція «Українське правосуддя: здобутки та перспективи» (16 травня 2008 р., м. Чернівці). – форма участі – очна.

2. Всеукраїнська науково-практична конференція «Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина» (30 травня. 2009 р., м. Чернівці). – форма участі – очна.

3. Міжнародна науково-практична конференція «Реформування національного та міжнародного права : перспективи та пріоритети» (1-2 лютого 2013 р., м. Одеса).. – форма участі – очна.

4. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права» (22–23 березня 2013 р., м. Львів). – форма участі – очна.

5. Міжнародна науково-практична конференція «Роль права та закону в громадянському суспільстві» (14-15 лютого 2014 р., м. Київ). – форма участі – очна.

6. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасне правотворення: питання теорії та практики» (31 травня – 1 червня 2019 р., м. Дніпро). – форма участі – заочна.

7. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування» (25-26 жовтня 2019 р., м. Запоріжжя). – форма участі – заочна.

8. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (14–15 червня 2019 р., м. Львів). – форма участі – заочна.

9. Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети розвитку юридичних наук у ХХІ столітті» (12-13 квітня 2019 р., м. Одеса). – форма участі – заочна.

Анкета опитування суддів Чернівецької області**Шановні колеги!**

З метою вивчення думок суддів, звертаємося з проханням заповнити цю анкету та направити її до апеляційного суду.

Анкета анонімна. Одержані результати будуть використовуватися в узагальненому вигляді лише з науковою метою.

1. Який у Вас стаж юридичної роботи після отримання вищої юридичної освіти?

_____ років.

2. На яких посадах і скільки років Ви працювали?

- в органах міліції, у тому числі слідчим _____ років;
- в органах прокуратури, у тому числі слідчим _____ років;
- в органах СБУ і в армії _____ років;
- юристом, зокрема адвокатом _____ років;
- суддею _____ років.

3. Чи виникали у Вас труднощі при ухваленні вироку?

- Так;
- Ні.

4. З чим, на Вашу думку, пов'язані труднощі ухвалення вироку?

- відсутність методичних рекомендацій та судової практики постановляння виправдовувальних вироків;
- тиск органів прокуратури на судові органи;
- бажання зберегти хороші стосунки з прокуратурою та слідством;
- негативна оцінка виправдовувальних вироків з боку правоохоронних органів;
- негативна оцінка виправдовувальних вироків з боку колег-суддів;
- негативна оцінка виправдовувальних вироків з боку вищестоящих судів;
- негативна оцінка виправдовувальних вироків з боку населення.

5. Чи повинен суд приймати апеляцію, що не підлягає оскарженню?

- Так;
- Ні.

Дякуємо Вам за співпрацю!

**Результати анкетування суддів.
Усього опитано: 250 суддів Чернівецької області**

1. Який у Вас стаж юридичної роботи після отримання вищої юридичної освіти?

5–10 років = 28;
10–15 років = 83;
15–20 років = 115;
Понад 20 років = 24.

2. На яких посадах і скільки років Ви працювали?

– в органах міліції, зокрема слідчим

Усього – 89 суддів

До 5 років = 72; 5–10 років = 8; 10–15 років = 9

– в органах прокуратури, зокрема слідчим

Усього – 162 судді.

До 5 років = 83; 5–10 років = 64; 10–15 років = 15

– в органах СБУ і в армії

Усього – 62 судді.

До 5 років = 28 ; 5–10 років = 22; 10–15 років = 12

– юристом, у тому числі адвокатом

Усього – 193 судді.

До 5 років = 61; 5–10 років = 74; 10–15 років = 49; Більше 15 років = 9

– суддею

Усього – 250 суддів.

До 5 років = 31; 5–10 років = 62; 10–15 років = 122; Понад 15 років = 35.

3. Чи виникали у Вас труднощі при постановленні виправдовувального вироку?

Так – 189; Ні – 61.

4. З чим, на Вашу думку, пов'язані труднощі у постановленні виправдовувального вироку?

– відсутність методичних рекомендацій та судової практики постановлення виправдувальних вироків – 231;

– тиск органів прокуратури на судові органи – 61;

– бажання зберегти хороші стосунки з прокуратурою та слідством – 49;

– негативна оцінка виправдувальних вироків з боку правоохоронних органів – 132;

– негативна оцінка виправдувальних вироків з боку колег-суддів – 82;

– негативна оцінка виправдувальних вироків з боку вищестоящих судів – 160;

– негативна оцінка виправдувальних вироків з боку населення. – 0.

5. Чи повинен суд приймати апеляцію, що не підлягає оскарженню?

– Так – 174; Ні – 76.

Анкета

Просимо Вас взяти участь в анонімному анкетуванні, яке проводиться з метою вироблення рекомендацій щодо правильності подання апеляції.

Ваша допомога буде більш ваговою, якщо Ви об'єктивно та щиро відповісте на поставлені запитання. Щиро дякуємо за допомогу та співпрацю.

1. Ваша посада:

- суддя;
- прокурор;
- інша _____.

2. Ваша освіта:

- юридична;
- економічна;
- історична;
- інше _____.

3. Ваш професійний стаж:

- 2 роки;
- 3 роки;
- 4 роки;
- інше _____.

4. Чи наділені Ви достатніми повноваженнями для виконання суддівських функцій:

- Так;
- Ні.

5. Чи була у Вас практика складання та подачі апеляції:

- Так;
- Ні.

6. Чи часто Ви переглядаєте рішення I інстанції:

- Так;
- Ні.

Результати дослідження

1. Ваша посада:

суддя – 55% з опитаних;
прокурор – 15 % з опитаних
інша – 30 % з опитаних

2. Ваша освіта:

юридична – 60 % опитаних;
економічна – 25 % опитаних;
історична – 10 % опитаних;
інше – 5 % опитаних.

3. Ваш професійний стаж:

2 роки – 23 % з опитаних;
3 роки – 14 % з опитаних;
4 роки – 20 % з опитаних;
більше 4 років – 43 % з опитаних.

4. Чи наділені Ви достатніми повноваженнями для виконання суддівських функцій:

так – 86 % з опитаних;
ні – 14 % з опитаних.

5. Чи була у Вас практика складання та подачі апеляції:

так – 23 % з опитаних;
ні – 67 % з опитаних;
частково – 10 % з опитаних.

6. Чи часто Ви переглядаєте рішення I інстанції:

так – 43 % з опитаних;
ні – 23 % з опитаних;
іноді – 34 % з опитаних.

Графічна інтерпретація результатів емпіричного дослідження

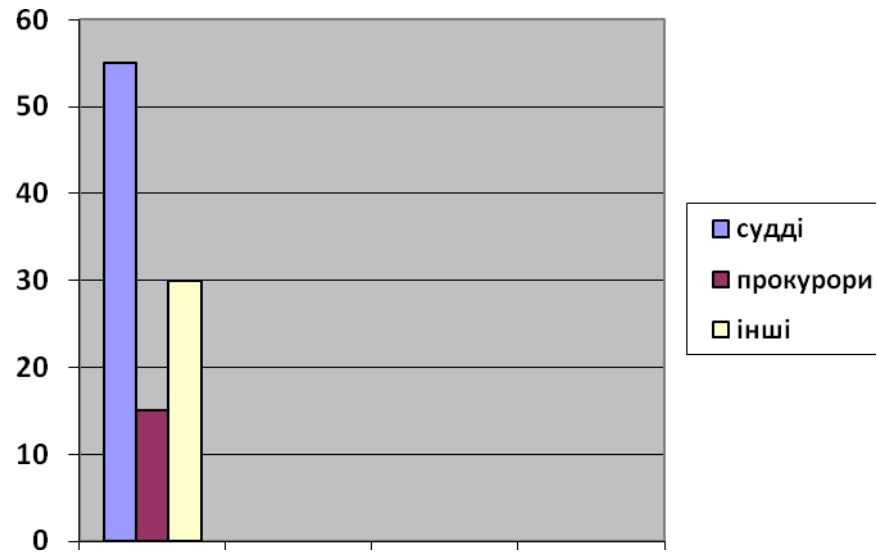

Рис. Д.1. Учасники дослідження

Рис. Д.2. Освіта учасників дослідження

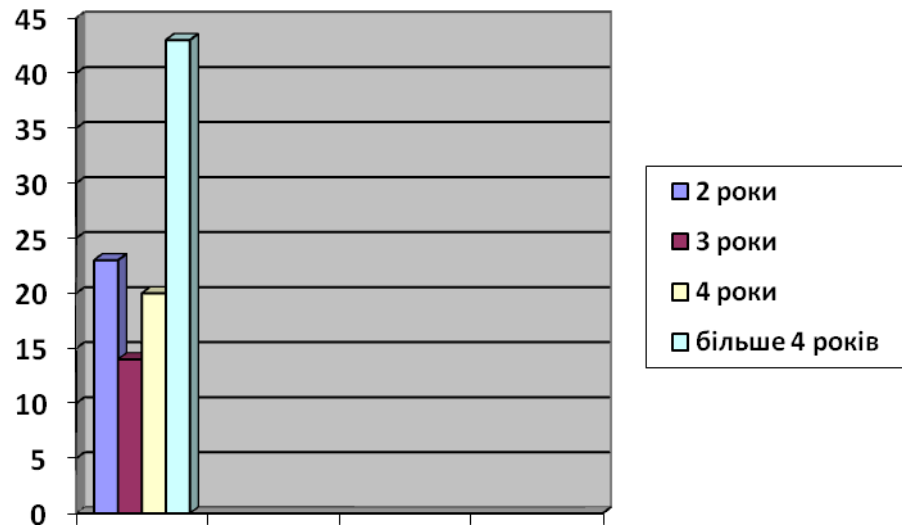

Рис. Д.3. Професійний стаж учасників дослідження

Рис. Д.4. Практика подачі апеляції учасниками дослідження

Рис. Д.5. Перегляд учасниками дослідження рішень судів I інстанції